

Murhasta tuomittuna

- elinkautista vankeutta suorittavien naisten elämä vankilassa

Niina Väkeväinen

Sosiaalityön pro gradu tutkielma

Helsingin yliopisto

Yhteiskuntapolitiikan laitos

Toukokuu 2005

VANKILA ON PAHA PAIKKA

Vankila on paha paikka kenelle tahansa.

Vankila ympäristöineen on ihmiselle epänormaali asuinpaikka.

Muurien ympäröimä, lukkojen ja kaltereiden eristämä vankila on likainen ja haisee.

Se on ihmiselle luonnoton paikka jo sen vuoksi, että siellä puuttuu vapaus: toisilta se on riistetty ja toisten tehtävänä on riistää vapaus.

Vapautensa menettänyt ihminen kokee – usein aiheellisesti myös ihmisarvonsa riistetyksi.

Vankila on kokemus.

Vankila on kärsimys.

Joidenkin tehtävänä on kokea kärsimystä, joidenkin aiheuttaa kärsimystä ja joidenkin lievittää sitä.

Vankila on kärsimys vangille, työntekijälle ja ulkopuoliselle; ainakin omaisille.

Vankila on vallan vääristymä: valta on yleensä alistamista ja alistettu kokee vallan usein mielivaltaana.

Vankila on väkivallan tyyssija: sinne on sullottu väkivaltaa, se vastaa väkivaltaan väkivallalla ja siten aiheuttaa väkivaltaa.

Vankila on häpeä.

Aimo Myllylä 1991.

Tiedekunta-Facultet-Faculty Valtiotieteellinen tiedekunta		Laitos-Institution-Department Yhteiskuntapolitiikan laitos
Tekijä-Författare-Author Väkeväinen, Niina		
Työn nimi-Arbetets titel-Title Murhasta tuomittuna - elinkautista vankeutta suorittavien naisten elämä vankilassa		
Oppiaine - Läroämne - Subject Sosiaalityö		
Työn laji-Arbetets art- Level Pro gradu	Aika-Datum-Month and year 2005-05-02	Sivumäärä - Sidantal - Number of pages 151
Tiivistelmä - Referat - Abstract		
<p>Tutkimuksessa kolme elinkautista vankeusrangaistusta suorittavaa naista kertoo kokemuksiaan vankeusprosessista ja elämästä vankilassa. Naiset oli tuomittu murhasta elinkautiseen vankeusrangaistukseen. He olivat ensimmäistä kertaa vankilassa. Haastatteluhetkellä naiset olivat olleet vankilassa hieman alle tai yli kymmenen vuotta. Lähtään he sijoittuivat keski-ään ja vanhuusiän alun välille.</p> <p>Tutkimuksen tavoitteena oli kuvata elinkautista vankeutta suorittavien naisten vankeuteen liittyviä kokemuksia osana heidän vankeusprosessiaan. Tutkimuksessa pyrittiin tuomaan esiin sovellettavaa tietoa marginaalissa ja pitkäaikaisessa vankeudessa elävien naisten tilanteista sekä tuottamaan vankeinhoitoviranomaisille ja vankeja työssään kohtaaville ihmisille tietoa siitä, millaisia asioita elinkautista vankeusrangaistusta suorittavat naiset joutuvat käymään vankeuden myötä elämässään läpi. Tutkimus rakentuu vankeuteen liittyvien prosessien, tunteiden ja kriisikokemusten sekä vangitun ihmisen ihmissuhteiden ja arjen rakentumisen tarkastelulle.</p> <p>Tutkimus sijoittuu osaksi sukupuolisensitiivistä marginalisaatiotutkimusta. Tutkimus kohdistuu kokemusten tulkintaan ja nojaa siten fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen, jota täydentää kontekstuaalinen konstruktionismi. Tutkimuksen tiedonintressi on emansipatorinen. Tutkimusmenetelmänä on käytetty syvähaastattelua, joka toteutettiin tapaamalla naiset heidän sijoitusvankilassaan ja haastatteleamalla kahta naista kolme kertaa ja yhtä naista kaksi kertaa eli tekemällä yhteensä kahdeksan haastattelua. Haastateluissa keskityttiin vankeusajasta ja siihen liittyvistä kokemuksista keskustelemiseen. Analyysissa pyrittiin ymmärtävään tutkimusotteeseen ja kertomaan naisten elämästä läheltä heidän omaa tulkintaansa.</p> <p>Tutkimuksen keskeinen teoreettinen käsite on marginalisaatio. Tutkimuksen keskeisenä tuloksena on naiselinkautisvankin marginalisaation monitasoisuus. Elinkautiseen vankeuteen tuomituksi tuleminen oli ollut naisille traumaattinen kriisi, joka oli saanut sisältönsä rikoksesta ja tuomiosta. Vankila tilana ylläpiti kriisin kokemusta, ja rikoksen ja vankeuden häpeäleima vaikeutti kriisin ja syyllisyyden tunteiden käsittelyä. Vankeus oli koetellut vahvasti naisten kokemusta omasta ihmisarvosta ja johtanut voimakkaisiin epätoivon kokemuksiin, itsemurha-ajatuksiin sekä yrityksiin. Naiset kokivat olevansa yksin, ulkopuolisia ja erilaisia niin yhteiskunnassa kuin vankien kesellä. Tärkeimmiksi tukijoikseen naiset kokivat aikuiset lapsensa ja muut läheiset ihmiset. Poistumisluvut olivat naisille henkireikä: läheisten ja lomien avulla naiset jaksoivat suorittaa vankeuttaan, josta vapautumisesta ei ole tietoa.</p> <p>Haastatellut naiset rikkoivat monin eri tavoin vankeihin liitettyjä stereotyyppioita: heidän kertomuksensa toi esille, etteivät vangit ole mikään yhtenäinen joukko. Tämän vuoksi tutkimuksessa on tuotu esille vankeinhoidon yhdeksi perusajatukseksi määritellyn vangitun ihmisen yksilöllisen kohtelun merkityksellisyys. Vangituilla ihmisillä on erilaisia tarpeita kuntoutuksen suhteen, eivätkä kaikki vangit ole päihdekuntoutuksen tarpeessa. Aineisto toi esille vankeinhoidossa olevan suuri tarve terapiatyölle ja pitkäaikaisvangeille tarkoitettujen kuntoutusmuotojen rakentamiselle, joten tutkimuksen on lopuksi esitetty siihen liittyviä kehittämisajatuksia.</p> <p>Tutkimuksen merkittävimmät lähteet olivat Merja Laitisen (2004) ja Marita Husson (2003) väitöskirjat. Heidän lisäksi tutkimuksen viitatuimmat henkilöt olivat Johann Cullberg, Erving Goffman, Juha Perttula, Salli Saari ja Veli-Matti Ulvinen.</p>		
Avainsanat Nyckelord Keywords Fenomenologia, hermeneutiikka, naiset, vankeus, vankeinhoito		
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited /(täytetään kirjastossa)		
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information		

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	1
2 TUTKIMUSPROSESSI.....	3
2.1 Kokemusten tulkinta ja ymmärtävä tutkimusote	3
2.2 Tutkimuksen näkökulma ja kysymykset	6
2.3 Aineistona naiselinkautisvankien syvähaastattelut	9
2.4 Vuorovaikutus ja tutkijan rooli	15
2.5 Aineiston analyysi.....	23
2.6 Tutkimuksen validiteetti ja reliabiliteetti.....	25
3 AIEMMAT VANKEIHIN LIITTYVÄT TUTKIMUKSET	27
4 VANKEINHOITO, VANKEUS JA NAISET VANKILASSA	40
4.1 Vankeinhoito, vankeusrangaistukset ja vankeusrangaistusten täytäntöönpano.....	40
4.2 Elinkautista vankeutta koskevaan lainsäädäntöön ehdotetut uudistukset	43
4.3 Mielentilatutkimus ja rangaistusvastuu	45
4.4 Nainen vankilassa.....	46
4.5 Vankilan arjen rutiinit.....	49
4.6 Vankeus ja ihmissuhteet	51
5 MARGINALISAATIO	53
5.1 Keskustelua marginalisaatiosta.....	53
5.2 Marginaalissa	55
5.3 Marginaalisaation kokemus	57
6 PIDÄTETYSTÄ ELINKAUTISVANGIKSI.....	60
6.1 Pidätys ja vankilaan joutuminen shokkina	60
6.2 Rikos median riepotehtavana.....	64
6.3 Elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomitseminen.....	66
7 VANKEUS PSYKKISENÄ KRIISINÄ.....	69
7.1 Alkuvaiheen kaoottisuus.....	69
7.2 Olemista – ei elämistä	70
7.3 Epätoivo, henkinen väsyminen ja itsemurha-ajatukset	73
7.4 Jaksaminen päivästä päivään	78
7.5 Traumaattisen kriisin yksilöllinen kokeminen.....	81
8 VANKEUS JA IHMISSUHTEET	85
8.1 Läheisten korvaamaton tuki.....	85
8.2 Suhteet henkilökuntaan	89
8.3 Eriarvoisuuden kokemus suhteessa muihin vankeihin.....	91
9 ARKI VANKILASSA	98
9.1 Elämä laitossympäristössä	98
9.2 Työtä ja opiskelua	102
9.3 Lomat ajanjaksottajana.....	103
9.4 Naiselinkautisvangit vankeinhoiton kuntoutuksen kehikossa	105
9.5 Elinkautisvangin epävarma tulevaisuus	109
10 YHTEENVETO JA POHDINTA.....	112
LÄHTEET	118
LIITTEET.....	129
Liite 1. Tutkimuskirje	129
Liite 2. Suostumus haastatteluun osallistumiseksi.....	130
Liite 3. Haastatteluiden palautelomake	131
Liite 4. Haastatteluiden palautelomakkeen saatekirje.....	132

1 JOHDANTO

Tutkimuksen lähtökohtana on Vankeinhoidon koulutuskeskuksen edesmenneen johtajan Aimo Myllylän (1991, 41) viime vuosikymmenen alussa kirjoittama tekstinkatkelma, jonka olen muokannut runomuotoon ja otsikoinut nimellä “Vankila on paha paikka”. Tekstissä Myllylä käsittelee vankilaa työyhteisön näkökulmasta: hän kuvaa vankilaa fyysisenä ympäristönä ja asuinpaikkana, vankilakemusten vaikutusta ihmiseen sekä vankilassa esiintyviä eri vallankäytön muotoja. Tekstin luettua herää väistämättä ajatus kuinka vangittu ihminen voi selviytyä vankeudesta.

Vankila edustaa yhteiskunnan äärimmäistä puuttumista yksityisen ihmisen elämään. Ihminen on tehnyt vakavan rikoksen, jonka seurauksena hänet vangitaan. Vangitulta ihmiseltä viedään vapaus, joka on yksi demokraattisessa yhteiskunnassa korkeimmalle arvostetuista asioista. Elinkaudeksi määrättyssä vankeusrangaistuksessa vapauden menettämisen vaikutukset ovat vahvimmat, sillä elinkautisvanki ei tiedä vapautumispäiväänsä. Elinkautinen vankeusrangaistus on yhteiskunnan asettama rangaistus äärimmäisenä pidetystä rikoksesta, tarkoituksellisesta toisen ihmisen hengen riistämisestä eli murhasta.

Rikokset, joista seuraa elinkautinen vankeusrangaistus, nostetaan mediassa esille lähes poikkeuksetta räikein otsikoin. Erityisesti tunteita näyttää kuohuttavan, jos rikoksentekijä on nainen. Nainen ja rikos eivät sovi yhteen. Murhan tehnyt nainen menee ihmisten käsityskyvyn ylitse. Tällöin esimerkiksi mediassa nostetaan keskiöön tapahtunut rikos ja rikoksentekijästä muodostetaan usein hirviömäinen kuva häivyttäen kaikki inhimillinen. Julkisessa keskustelussa helposti unohdetaan, että rikos ja siitä seurannut rangaistus jättää aina jonkinlaisen jäljen myös rikoksentekijän elämään ja kokemusmaailmaan. Näin ainakin uskon tapahtuvan. Olen työskennellyt rikoksen tehneiden ihmisten kanssa kahdessa eri tutkintavankilassa sosiaalityön tehtävissä yhteensä vajaan kahden vuoden ajan. Vaikka vankila ja sen merkitys on omassa elämässäni työn kautta arkipäiväistynyt, en voi olla joskus miettimättä, miten ihmiset kestävät suljettua elämää. Jotenkin nämä ihmiset kuitenkin kärsivät rangaistustaan päivästä toiseen ja jonakin päivänä sitten vapautuvat.

Naiselinkautisvangit ovat vankilamaailmassa kahdella tapaa marginaalissa: he ovat ensiksikin naisia ja lisäksi vielä elinkautista vankeutta suorittavia. Kokemukseni mukaan heihin kohdistuu vahvoja ennakkokäsityksiä ja -luuloja johtuen lähinnä siitä, ettei heistä paljonkaan tiedetä. Naiselinkautisvangit ovat monella tapaa tuntematon joukko ihmisiä, sillä heitä ei ole Suomessa tutkittu. Heitä oli toukokuussa 2004 yhdeksän (Muiluvuori 2004, 12). Näistä syistä aion tutkimuksessani sukeltaa

kolmen haastattelemani naiselinkautisvangin elämään vankilassa. Haluan tuoda esiin naisten oman näkökulman elämäänsä ja vankeuteen sen osana.

Määrittelen tutkimukseni sijoittuvan osaksi sukupuolisensitiivistä marginalisaatiotutkimusta. Tutkimuksen tiedonintressi on emansipatorinen. Aili Nenolan (1994) mukaan emansipatoriseen tutkimukseen liittyy vaatimus kannanotosta, sillä yksin näkyvissä olevia tosiasioita toteavaa yhteiskunnallista tutkimusta voidaan syyttää vallitsevan tilanteen tukemisesta (Nenola 1994, 207–208). Emansipatorisuus tarkoittaa tässä tutkimuksessa sitä, että pyrin erittelemään elinkautiseen vankeuteen tuomittujen naisten kokemuksia elämästä vankeudessa ja esittämään toimintatapoja, jotta heidän tilannettaan voitaisiin parantaa (ks. Huotari 1999, 11). Riitta Granfelt (2004, 134) on todennut, että sosiaalityön tutkimus näivettyy, mikäli sillä ei ole välitöntä yhteyttä ihmisten kokemuksiin ja niihin tarinoihin, joita asiakkaiksi määrittyneet ihmiset haluavat kertoa. Haluan tutkimukseni myötä olla osaltani vahvistamassa tällaisen kokemuksellisen tutkimustiedon esille tuomista. Koen tutkijanroolini Tuula Helneen (2002, 16) tavoin tietynlaisena herkistäjänä ja keskustelun herättäjänä, en suoranaisten valmiiden vastausten antajana. Näen itseni Helneen tavoin myös kriittikona tuomalla keskusteluun hyvin usein unohdetun vankeuteen tuomittujen naisten oman näkökulman (Helne 2002, 16). Tämän pyrkimyksen myötä tutkimukseni sijoittuu myös feministisen tutkimuksen kentälle.

Tutkimukseni on lähtökohdaltaan fenomenologis-hermeneuttinen. Tämä tarkoittaa, että tutkimuksen keskiössä on haastattelemini naisten yksilölliset ja ainutlaatuiset kokemukset sekä yksilön elämä sellaisena kuin hän sen itse kokee (Kuhmonen 1998). Fenomenologis-hermeneuttisessa tutkimuksessa on olennaista pyrkimys tuoda esille sitä, mikä on kullekin yksilölle merkityksellistä eli miten kukin elinkautista vankeusrangaistusta suorittava nainen kokee elämänsä vankilassa ja millaisia merkityssisältöjä hän vankeudelle antaa. Lisäksi tutkimuksen viitekehys edellyttää tutkijalta tietoista ja kriittistä itsereflektiota. Tämä toteutuu niin, että tutkijana minun tulee tarkastella ja arvioida haastattelujen vuorovaikutusta sekä raportoida tekemistäni huomioista.

Tutkimuksen temaattisen kirjallisuuden muodostaa vankeja koskeva aiempi tutkimus. Lisäksi käytän aineiston analysoinnissa kokemuksia tulkitsevaa ja fenomenologis-hermeneuttisesti orientoitunutta kirjallisuutta. Näistä keskeisimpiä ovat Merja Laitisen (2004) ja Marita Husson (2003) väitöskäytännöt, jotka oman tutkimukseni tavoin kohdistuvat sensitiivisiin tutkimusaiheisiin. Tutkimuksen rakenne on seuraavanlainen: tutkimuksen luvussa kaksi kerron tutkimukseni sijoittumisesta osaksi fenomenologis-hermeneuttista tutkimusperinnettä ja sitä täydentävästä kontekstuaalisen konstruktionismin ajattelusta osana kokemusten tulkintaa. Lisäksi kerron tutkimusprosessista, tutkimuksen toteuttamisesta sekä siihen liittyvistä haasteista sekä perustelen metodologiset valintani.

Luvussa kolme käyn läpi aiheeseen liittyviä keskeisiä tutkimuksia. Luvussa neljä käsittelen vankeinhoitoa ja rangaistuksia ja rangaistusten täytäntöönpanoa, elinkautisen vankeusrangaistukseen liittyviä ajankohtaisia lakimuutosehdotuksia sekä mielentilatutkimuksen kytköstä rangaistuksen määrittelyyn. Lisäksi tarkastelen naisvankeja, vankilan arkea sekä vankeuden vaikutusta ihmissuhteisiin. Luvussa viisi rakennan tutkimuksen teoreettista ajattelupohjaa käsittelemällä tutkimuksen keskeisintä käsitettä, marginalisaatiota.

Tutkielman empiirinen osuus jakautuu neljään päälukuun. Luvussa kuusi tarkastelen vankeuden alkuvaihetta: naisten pidätetyksi tulemista, tutkintavankina oloa, elinkautiseen vankeuteen tuomitsemista sekä median osuutta tässä prosessissa. Luvussa seitsemän kuvaan vankeutta psyykkisenä olotilana. Keskiössä ovat naisten kokemat kaoottisuuden ja epätoivon tunteet sekä vankeuden tarkastelu kriisinä, mutta toisaalta myös naisten selviäminen vankilassa päivästä toiseen. Luvussa kahdeksan on tarkastelun kohteena sosiaalisten suhteiden merkitys vankeudessa: läheisiltä saatavan tuen tärkeys, suhteet henkilökuntaan sekä naisten kokemukset eriarvoisuudesta suhteessa muihin vankeihin. Luku yhdeksän keskittyy arkeen vankilassa, jolloin tarkastelen elämää laitosympäristössä sekä työn, opiskelun ja lomien merkitystä. Lisäksi käsittelen naiselinkautisvankien tilannetta suhteessa vankeinhoidon kuntoutuksellisiin tavoitteisiin sekä naisten ajatuksia epävarmasta tulevaisuudesta. Viimeisen luvun kymmenen sisältönä ovat yhteenveto ja pohdinta. Kyseissä luvussa tiivistän tutkimuksen tulokset, pohdin elinkautisen vankeusrangaistuksen monitasoisuutta ja elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien naisten kuntoutustarpeita sekä esitän kuntoutukseen liittyviä kehittämisajatuksia.

2 TUTKIMUSPROSESSI

2.1 Kokemusten tulkinta ja ymmärtävä tutkimusote

Tutkimukseni kohdistuu kokemusten tulkintaan ja sijoittuu fenomenologis-hermeneuttiseen tutkimusperinteeseen, jota täydentää kontekstuaalinen konstruktionismi. Fenomenologis-hermeneuttinen lähtökohta tarkoittaa, että tutkimukseni metodologialla on kaksi kiinnekohtaa, jotka ovat hermeneutiikkaan perustuva ymmärtäminen ja fenomenologian yksilöllisille kokemuksille annettavat merkitykset (Ks. Laitinen 2004; Nousiainen 2004). Fenomenologiassa tulkitaan kokemuksia ja ihmisen suhdetta omaan elämäntodellisuuteensa. Petri Kuhmonen (1998) ymmärtää fenomenologisen ajattelun ”hengen” olevan sen kiinnostus ihmisen arkiseen, jokapäiväisen ”todellisen elämän” piiriin eli elämäkokonaisuuteen, jota fenomenologian käsittein nimitetään elämismaailmaksi. Siihen

kuuluu kaikki se, millä on ihmiselle merkityksiä: se, mihin me uskomme, mitä me havaitsemme, toivomme ja tiedämme. Kuhmosen mukaan elämismaailma rakentuu kullekin yksilölle omalla tavallaan, omakohtaisesti koettujen merkitysten kautta, joilla on ajallinen luonne: ne syntyvät, toistuvat, muuttuvat ja rakentavat tulevia odotushorisontteja. (Kuhmonen 1998.)

Fenomenologia pohjautuu holistiseen ihmiskäsitykseen, jonka mukaan ihminen todellistuu eli tulee olemassa olevaksi kolmessa eri olemassa olon muodossa, jotka ovat situationaalisuus, kehollisuus ja tajunnallisuus (Rauhala 1993, 70). Nämä kolme olemisen perusmuotoa muodostavat ykseyden (Perttula 1995, 17). Fenomenologiassa ajatellaan ihmisen suhteen maailmaan olevan intentionaalinen eli merkityksellinen ja kokemusten muodostuvan yksilöllisten merkitysten mukaan (Laine 2001, 26–29). Hermeneutiikalla puolestaan tarkoitetaan teoriaa ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Hermeneuttinen tutkimus kohdistuu ihmisten väliseen kommunikaation maailmaan ja ihmisten ilmaisuihin. Ilmaisujen ajatellaan kantavan sisällään merkityksiä, joita voidaan lähestyä vain ymmärtämällä ja tulkitsemalla. (Laine 2001, 26–29.) Hermeneuttisessa tutkimuksessa ilmiötä ei pyritä selittämään, vaan ymmärtämään ihmisten toimintaa ja kokemuksiaan heidän omista todellisuuskäsityksistään käsin (Nousiainen 2004, 11).

Fenomenologis-hermeuttisen tutkimuksen keskeisenä käsitteenä on kokemus. Tutkimus kohdistuu ihmisten yksilöllisiin ja yleisiin kokemussisältöihin (Perttula 1995, 60). Timo Laine (2001, 26) on määritellyt kokemus-käsitteen tarkoittavan ihmisen kokemuksellista suhdetta omaan todellisuuteensa. Gadamer (1988) puolestaan käyttää kokemuksen käsitettä kahdessa erilaisessa merkityksessä. Yksi tapa on ajatella erilaisia kokemuksia niiden jatkuvuuden näkökulmasta: minulla on ollut niitä ja näitä kokemuksia ja jotkut niistä haluaisin kokea uudelleen, toisia en missään tapauksessa. Entiset kokemukset antavat tuleville kokemuksille odotushorisontit, joiden mukaisesti oletamme myös tulevien kokemusten jäsentyvän. Tavanomaisessa mielessä kokemus nähdään täten sellaiseksi, joka vahvistaa ennako-odotukset. Toinen vaihtoehto on ajatella kokemusta uuden, erilaisen kohtaamisena. Se, mitä koemme, ei enää olekaan sopusoinnussa aiempien kokemustemme kanssa, vaan kuvaan tulee jotain uutta, joka ei mahdu entisten kokemusten kartalle. Tällainen ”aito” kokemus voi jopa olla negatiivinen: törmäämistä vieraaseen, joka järkyttää ennakkokäsityksiä. Kuhmonen kutsuu tätä hermeneuttiseksi, aidon kokemuksen käsitteeksi. (Gadamer 1988, Kuhmosen 1998 mukaan.)

Fenomenologiassa ollaan kiinnostuneita tutkittavasta ilmiöstä sellaisena, kuin se näyttäytyy yksittäisen ihmisen kokemuksessa (Perttula 1995, 61). Kokemusten autenttisuus, objektiivisuus, pyritään saavuttamaan niin kutsutun fenomenologisen reduktion avulla. Se on prosessi, jonka avulla epäolennaisuudet pyritään siirtämään syrjään ja keskittämään huomio analyysin kannalta keskeisiin asioihin irrottautumalla teoreettisista ja käsitteellisistä etukäteisoletuksista sekä hyödyntämällä in-

tuitiota. (Perttula 1995, 8–12.) Juha Perttula (1995, 43) kuitenkin huomauttaa, että tutkija kohtaa tutkittavan ilmiön aina välittyneessä muodossa; kokemuksen ilmaisuna, sellaisena kuin tutkittava sen kuvaa. Ihmiset myös ilmaisevat kokemuksiaan eri tavalla erilaisissa konteksteissa. Tutkimuksessa tämä tarkoittaa, että kokemusten ilmaisu tapahtuu tutkijan ja tutkittavan välisessä vuorovaikutuksessa. (Perttula 1995, 59.) Kokemusten tutkiminen edellyttää tutkijalta tietoista ja kriittistä itsereflektiota sekä toimijan, haastateltavan, motiivien tutkimista. Tutkijan on kysyttävä ”mitä tämä ihminen tarkoittaa puhuessaan minulle tällä tavalla, juuri tällä hetkellä ja tässä yhteydessä? Mitkä olosuhteet antavat hänelle aiheen puhua juuri näin? Mitä näiden sanojen valinta ilmentää?” (Schultz 1967, 113). Alfred Schultz (1967) toisaalta muistuttaa, ettemme koskaan voi ymmärtää toisiamme täydellisesti, koska sen toteutuminen edellyttäisi astumista toisen tajunnan ja kokemusmaailman sisään (Schultz 1967, 99, 106.)

Kari Huotari (2003) on tuonut esille kokemus-käsitteen vaikeuden ja monimutkaisuuden. Kokemus ei käsitteenä ole absoluuttinen vaan suhteellinen, joten se pitää aina määritellä jostakin käsin ja jonkun suhteen. Huotarin mukaan kokemukset tulevat ymmärrettäviksi, ne käsitteellistetään ja ne saavat merkityksensä aina kielessä sekä historiallis-kulttuurisessa tiedon ja vallan järjestelmissä. Lisäksi Huotari huomauttaa, että kokemus on samanaikaisesti aina jo tulkintaa ja tulkinnan tarpeessa. (Huotari 2003, 119.) Tässä tutkimuksessa kokemuksella viitataan haastateltujen naisten henkilökohtaisiin tunteisiin ja vankeuden aiheuttamiin muutoksiin elämässä. Elinkaudeksi määrätty vankeus on rikoslainsäädännön määrittämä rangaistus, jonka merkitys on kullekin elinkautiseen vankeuteen tuomitulle ihmiselle yksilöllinen. Kokemuksen tarkastelussa on olennaista pyrkimys tuoda esille mikä on kullekin yksilölle merkityksellistä: miten kukin haastateltava elinkautista vankeusrangautusta suorittava nainen kokee elämänsä vankilassa ja millaisia merkityssisältöjä hän vankeudelle antaa.

Tutkimusta lukiessa ja tuloksia tarkasteltaessa on syytä pitää koko ajan mielessä, että kyse on haastattemieni naisten kokemuksista. Ihmisen kokemus on aina tosi hänelle itselleen, sitä ei voi näin ollen kukaan mitätöidä tai väittää, että kokemus ei ole totta. Tutkimuksen keskiössä on naisten kokemukset, heidän arvonsa ja ajatuksensa kunkin heistä omasta paikasta katsottuna. En pyri universalisoimaan yksittäistä kokemusta, vaan antamaan tilaa yksilölle ja hänen kokemukselleen tietyissä ajallisissa, paikallisissa ja historiallisissa kontekstissa (Laitinen 2004, 54). Ymmärrän puheen ja kerronnan muistelemista tutkineen Marja Saarenheimon (1997, 15) tavoin toimintana, jossa ihminen rakentaa, muuttaa ja ylläpitää sosiaalista ja kokemuksellista todellisuutta. Näkemykseni ei kuitenkaan tarkoita pitäytymistä ehdottomaan konstruktionismiin. Näen, että kyse on enemmänkin kontekstuaalisesta konstruktionismista, jossa todellisuuden tuottamisen tavat nähdään olevan aina sidoksissa ajalliseen ja paikalliseen kontekstiin (Saarenheimo 1997, 15–16).

Konstruktionismi on kiinnostunut siitä, miten maailmasta tulee ihmiselle totta ja se korostaa yksilöiden sisäistä tietoisuutta ja kokemuksia (Juhila 1999a, 171). Ihminen puhuessaan kokemuksistaan rakentaa samalla itselleen identiteettejä, muistelee, puhuu motiiveistaan ja tunteistaan (Juhila 1999a, 173). Konstruktiivisesti suuntautunut tutkija ottaa analyysissa huomioon niin ihmisen kielellisen kuin sisäisen maailman sekä niihin liittyvän kulttuurisen tietoisuuden (Juhila 1999a, 173). Laitinen (2004) toteaa kokemuksen ja tiedon olevan sosiaalisesti sijoittuneita, koska eläminen tietystä paikasta, asemassa muovaa niitä. Tämän vuoksi paikatonta tietoa ja tutkimusta ei ole olemassa. (Laitinen 2004, 55.) Kontekstuaalisen konstruktionismin keskeinen argumentti on, että tutkittavaa ilmiötä ei voi kokonaisuudessaan palauttaa puheissa rankennettuihin tulkintoihin (Juhila 1999a, 168). Tutkittavasta ilmiöistä tehdyt määritelmät ovat tulkinnallisuudestaan huolimatta todellisia ja samanaikaisesti ne ovat kytköksissä kulttuuriseen kontekstiin sekä sitä ympäröiviin sosiaalisiin rakenteisiin (Best 1993, Juhilan 1999a, 168 mukaan). Jotta tutkija voisi arvioida tutkittavasta ilmiöstä tehtyjen määritelmien osuvuutta, hänen on hyvä hankkia tietoa ja selityksiä myös muualta, kuin analysoimistaan puheista (Juhila 1999a, 168).

Tutkimushaastattelussa kokemuksista kertominen ja muistelu tapahtuvat tarkoituksellisesti, koska siinä pyritään tuottamaan aineistoa tutkimusta varten. Tekemissäni haastatteluissa tuotettu muistelupuhe on näin ollen sidoksissa siihen aikaan, paikkaan ja tilaan, missä haastateltavan ja minun kohtaaminen on tapahtunut. Tekemieni tutkimushaastatteluiden konteksti on suomalainen vankeinhoito ja vankila. Haastattelemani naiset ovat puhuneet ja tuottaneet tutkimusaineiston naiselinkautisvangin positiossa ja vankilakontekstissa. Niiden valossa ja varjossa tarkastellaan naisten yksilöllistä kokemusta vankeudesta ajallisesta perspektiivistä: miten kokemukset muuttuvat ajassa sekä miten menneisyys ja tulevaisuus näyttäytyvät naisten merkity maailmassa nykyisyyden valossa.

2.2 Tutkimuksen näkökulma ja kysymykset

Tutkimuksen kertojina ovat elinkautista vankeusrangaistusta suorittavat naiset ja tutkimuksen kohteena ovat heidän kokemuksensa. Elinkautista vankeutta suorittavia naisia oli 1.5.2004 vankiloissa yhdeksän (Muiluuvuori 2004, 12). Mieselinkautisvankeja tutkinut Susanna Salin (1996) on esittänyt omassa tutkimuksessaan eräänä jatkotutkimushaasteena naiselinkautisvankeihin liittyvän tutkimustyön. Myös tehdessämme opiskelutoverini kanssa keväällä 2003 sosiaalityön opintoihin liittyvällä empiirisen sosiaalityön menetelmäkurssilla harjoitustutkimuksen naisvankien asunnottomuudesta huomasimme, että naisvangit ovat tutkimuksessa vähälle huomiolle jäänyt ihmisryhmä, ja

että vankeus leimaa naista vahvemmin kuin miestä (Huhtala & Väkeväinen 2003). Näiden syiden vuoksi tutkimuksen tavoitteena on tuoda naisten ääni kuuluviin muuten niin mieskeskeisessä vankilatutkimuksessa.

Saarenheimo (1997, 17–18) on tuonut esille, että kysymys tutkittavien omasta äänestä ja sen autonomiasta on kompleksinen. Hänen mukaansa tulisi ennemminkin puhua moniäänisyydestä (Saarenheimo 1997, 17–18), sillä ihmisen tuottama puhe ja lausumat ovat aina dialogisia, suhteessa toiseen, toiselle tuotettuja (Bahtin 1987, 95 Saarenheimon 1997, 17–18 mukaan). Olen pyrkinyt tutkimusotteessani sensitiivisyyteen ja emansipatorisuuteen. Olen pyrkinyt olemaan herkkä kuulemaan naisten kokemusten erilaisia vivahteita, mutta myös yhdistämään naisten yksilöllisiä kokemuksia yhteiskunnalliseen ja vankeinhoidolliseen kontekstiin. (Ks. Laitinen 2004, 52–53.) Monien stigmatien kohteena olevien naiselinkautisvankien elämästä kirjoittaminen on vaativaa. Riitta Granfeltin (2002, 131) tavoin en kuitenkaan usko, että pahasta vaikeneminen, sen kieltäminen ja pois selittäminen auttaisivat niitä ihmisiä, joiden elämästä tutkimusta tehdään. Myös Tarja Pösö (2002) rohkaisee tutkijoita tarttumaan ”pahoja” asioita koskevaan tutkimukseen. Hän näkee vaikeiden tutkimusaiheiden välttelemisen vaarana sen, että ihmisten elämän vaikeita asioita koskevat ymmärrykset nousevat erilaisista hallinnollisista normituksista yksilöiden kokemusten sijaan. (Pösö 2002, 123.) Ihmisten omalle ymmärrykselle ei jää sijaa mikäli ei kuunnella heidän ääntään.

Pyrin tutkimuksessa kiinnittämään huomiota erityisesti käsitteisiin ja kertomaan naisten elämästä läheltä heidän omaa tulkintaansa. Sosiaalityön tutkimuksen tehtävä on Anneli Pohjolan (2003; 2002) mukaan erojen politiikan esiin nostaminen, käsitteiden luominen ihmisten itsensä lähtökohdista käsin sekä todellisuuksien avaaminen toimijoiden itsensä näkökulmista käsin. Pohjola on tuonut esille, että käsitevalinnat luovat omanlaistaan todellisuutta, antavat tutkittaville ilmiöille tietynlaisen merkityksen sekä ohjaavat tutkijan ajattelua ja tulkintaa. Esimerkkinä Pohjola käyttää käsitettä toimeentulotukiasiakas. Hänen mielestään kyseinen käsite totalisoi ihmisen tietynlaiseksi tehden hänestä palvelujärjestelmän näkökulmasta taloudellisesti riippuvaisen asiakkaan sen sijaan, että ihminen nähtäisiin ja häneen suhtauduttaisiin omaa elämäänsä hallitsevana subjektina. Pohjola väittää toimeentulotukiasiakkuuden olevan kuitenkin asiakkaan arkipäivässä vain pieni, ohimenevä episodi erilaisin väliajoin. (Pohjola 2003, 61–65; Pohjola 2002.) Naiselinkautisvankien kohdalla vankeudessa ei ole kysymys pienestä, ohimenevästä episodista, vaan elämää pitkän aikaa hallitsevasta rangaistuksesta. Elinkautisen vankeuden myötä ihmisestä tulee vankeinhoidon asiakas ja hän joutuu olemaan tässä roolissa jopa reilusti toistakymmentä vuotta.

Käsitteet eivät välttämättä anna ihmiselle tilaa subjektina, jolla on oma, ainutlaatuinen elämä. Käsitteet voivat Pohjolan mukaan keveästi käytettyinä luoda yleistettyä kuvaa tietyistä ihmisryhmistä ja

ilmiöistä. Samalla erilaisuus, eriytyminen ja yksilölliset prosessit katoavat näkyvistä. (Pohjola 2003, 64; Pohjola 2002.) Myös vanki-käsite tekee ihmisestä helposti vankeinhoidon kohteen ja supistaa ihmisen elämän vankilan sisälle. Elinkautisessa vankeusrangaistuksessa tämä konkretisoituu voimakkaimmin: ihminen vapautuu vankeudesta vasta sitten kun hänet armahdetaan. Vaikka oletan elinkautisen vankeusrangaistuksen muuttavan ihmisen elämää perustavanlaatuisesti ja puhun tässä tutkimuksessa naiselinkautisvangeista, niin näen, että haastateltavani ovat muutakin kuin elinkautista vankeusrangaistusta suorittavia vankeja. Heillä on ollut elämä ennen vankeutta ja siinä elämässä monia rooleja, kuten puolison, äidin ja työntekijän roolit, joita vankeus on kuitenkin ravistellut ja murentanut voimakkaalla tavalla. Lisäksi naisilla on toive, että elämää tulee olemaan myös vankeuden jälkeen. Tehdäkseni naiselinkautisvankien elämää ymmärrettäväksi haluan antaa naisille mahdollisuuden kertoa vankeudesta ja kokemuksistaan omin sanoin ja käsittein.

Tutkimuskysymykset ovat seuraavat ja ne ovat tarkentuneet haastattelujen myötä:

- 1) Minkälaiset prosessit edeltävät elinkautista vankeusrangaistusta ja miten rangaistuksen täytäntöönpano etenee?
- 2) Mitä vapauden menetys merkitsee elinkautista vankeusrangaistusta suorittavalle naiselle?
- 3) Millainen merkitys ihmissuhteilla on elinkautista vankeusrangaistusta suorittavalle naiselle?
- 4) Millaista on naiselinkautisvangin elämä vankilassa?

Tutkimuksessa on keskeistä tuoda naiselinkautisvangit esiin subjekteina, tuntevina ja ajattelevina inhimillisinä ihmisinä ja vähentää näin heihin kohdistuvia stigmoja. Tavoitteena on tuottaa tietoa naisten kokemuksista ja tehdä niitä näkyväksi (Nousiainen 2004, 10). Tutkimuksella pyritään tuomaan esiin sovellettavaa tietoa marginaalissa ja pitkäaikaisessa vankeudessa elävien naisten tilanteista ja tuottamaan näin tietoa vankeinhoitoviranomaisille ja vankeja työssään kohtaaville ihmisille siitä, millaisia asioita elinkautista vankeusrangaistusta suorittavat naiset joutuvat käymään vankeuden myötä elämässään läpi. Saadun tiedon avulla voidaan paremmin vastata naiselinkautisvankien, mutta myös muiden naisvankien vankeusaikaan, vapautumistilanteeseen liittyviin ja vapautumisen jälkeisiin haasteisiin. Tutkimus voi lisäksi antaa laajemmin tietoa muutostilanteesta, mikä syntyy, kun ihminen joutuu ennalta määrittelemättömäksi ajaksi pois omasta sosiaalisesta ympäristöstään. Tutkimuksessani pyrin rakentamaan kuvaa naiselinkautisvankien vankeuteen liittyvistä kokemuksista osana heidän vankeusprosessiaan.

2.3 Aineistona naiselinkautisvankien syvähaastattelut

Tutkimusaineistoni koostuu kolmen elinkautista vankeusrangaistusta suorittavan naisen yhteensä kahdeksasta syvähaastattelusta. Hain tutkimustani varten tutkimusluvan Rikosseuraamusviraston Oikeudellisesta yksiköstä. Saatuani tutkimusluvan olin puhelimitse yhteydessä vankilan henkilökuntaan (johtajaan tai apulaisjohtajaan), kerroin tutkimuksestani sekä lähetin vankilaan tutkimuskirjeet, jotka vankilan yhteyshenkilö toimitti eteenpäin naisille. Kirjeessä kerroin tutkimuksestani sekä pyysin naisilta lupaa tehdä haastattelu (Liite 1. Tutkimuskirje). Niissä laitoksissa, joihin olin yhteydessä, oli kyseisellä hetkellä kuusi elinkautista vankeusrangaistusta suorittavaa naista, kun heitä kaikkiaan oli tuohon aikaan Suomessa yhdeksän. Vankilan henkilökunta toimitti tutkimuskirjeeni ja haastattelupyyntöni näille kuudelle naiselle. Haastattelupyyntöä ei esitetty kaikille elinkautista vankeusrangaistusta suorittaville naisille, koska tavoitteenani on ollut kerätä mahdollisimman syvälle menevä aineisto ja katsoin pääseväni tähän tavoitteeseen parhaiten keskittymällä pieneen joukon haastattelemiseen.

Sain neljältä elinkautista vankeusrangaistusta suorittavalta naiselta vankilan työntekijän välityksellä vastauksen, että he suostuvat haastatteluun. Viikon päästä tästä aloitin haastattelut. Haastattelut toteutettiin kunkin haastateltavan sijoitusvankilassa. Tapasin haastateltavani vankilassa kahden kesken. Ensimmäisessä tapaamisessa kerroin kullekin naiselle tutkimuksestani sekä pyysin kirjallisen suostumuksen tutkimukseen ja haastatteluun osallistumiseksi sekä haastattelujen nauhoittamiseksi (Liite 2. Suostumus haastatteluun osallistumiseksi). Kysyin naisilta myös luvan sinutella heitä. Jokainen haastateltavista oli valmis aloittamaan haastattelut jo ensimmäisellä tapaamisella, joten keskustelujen nauhoittaminen aloitettiin heti haastateltavien allekirjoitettua tutkimussuostumuksen.

Haastattelin tutkimustani varten kaikki neljä tutkimukseen osallistumishalukkuutensa ilmoittanutta naista. Yhden heistä kanssa tuotettu haastatteluaineisto jäi kuitenkin pois lopullisesta tutkimusaineistosta, koska tuli ilmi, että naisen oikeusprosessi oli edelleen kesken. Elinkautinen vankeusrangaistus ei ollut hänen kohdallaan näin ollen lainvoimainen eli oli mahdollista, että oikeuden tuomio tulee vielä muuttumaan. Päätettyäni etten käytä tutkimuksessani tämän naisen haastatteluaineistoa, en myöskään litteroinut hänen haastattelujaan. Kun jatkossa puhun tutkimukseen osallistuneista ja haastattelemistani naisista, niin tarkoitan niitä kolmea naista, joiden kanssa tuotettu aineisto on mukana lopullisessa tutkimusaineistossa.

Haastatteleman naiset sijoittuvat iältään keski-ään ja vanhuusiän alun välille. Keski-ään voidaan katsoa alkavan jossain 35–40 vuoden välissä ja päättyvän noin 60–65 vuoden iässä (Keski-ään kriisin taustaa 2005), jonka jälkeen alkaa vanhuusikä. Vankeinhoidon tilastojen mukaan vangit

ovat keskimäärin 35-vuotiaita (Kriminaalihuolto & Vankeinhoito. Vuosikertomus 2003, 37). Vankien iästä 1.5.2004 tehdyn tilastoinnin mukaan kaikista vankeusvangeista 40–49-vuotiaita oli 19,3 % ja 50-vuotiaita ja sitä vanhempia vankeja oli 11,1 %. Eniten oli 30–39-vuotiaita vankeja eli 33,6 % (Muiluvuori 2004, 6). Haastattelemani naiset ovat näin ollen huomattavasti vanhempia kuin vangit keskimäärin.

Perinteisesti naisten tekemissä henkirikoksissa uhrina on läheinen ihminen: puoliso tai oma lapsi. Puolisoon kohdistuvan henkirikoksen taustalla on yleensä vuosikausia kestänyt väkivalta, joko niin, että surmattu puoliso on ollut tekijää kohtaan väkivaltainen tai että väkivalta on ollut molemminpuolista. (Eerikäinen 2002a, 170.) Suomalaisia henkirikoksia tutkinut Janne Kivivuori (1999) on jakanut naisten tekemät henkirikokset kahteen ryhmään uhrin mukaan: tekijöihin, jotka surmasivat alle kahden vuoden ikäisen lapsen ja tekijöihin, jotka surmasivat tätä vanhemman henkilön, käytännössä aikuisen. Muiden kuin mieskumppaneiden osuus henkirikoksen tehneiden naisten uhreista on lisääntynyt. (Kivivuori 1999, 94–95.) Lisäksi Kivivuori (1999, 10, 94) on todennut, että yhä useammin henkirikoksen tehneet naiset toimivat yhdessä toisen henkilön, tyypillisesti miehen, kanssa.

Naiselinkautisvankien haastattelemiseen vaadittavan tutkimusluvan saamisen keskeisenä edellytyksenä oli tutkittavien anonymiteetti. Naiselinkautisvangit ovat poikkeuksellinen ihmisryhmä Suomen vankeinhoidon sisällä, sillä heitä on muihin vankiryhmiin verrattuna vähän ja siksi, että heidät on tuomittu murhasta; rikoksesta, jota yleisesti pidetään hyvin äärimmäisenä ja tuomittavana tekona. Naiselinkautisvankien stigmatisoituneesta asemasta johtuen kerron tutkimuksessa hyvin niukasti haastattemieni naisten taustoista sekä heihin liittyvistä yksityiskohtaisista asioista. Asetan naisten anonymiteetin ensisijaiseen asemaan ja näen sen ennen kaikkea tutkimuseettisenä valintana: haluan tutkimukseni avulla antaa naisille mahdollisuuden kertoa kokemuksistaan, mutta en halua lisätä haastattemieni naisten leimautumisen kokemusta.

Olin etukäteen ajatellut, että tutkimukseni kannalta olisi suotuisinta mikäli haastateltavat olisivat olleet vankilassa eripituisia aikoja, jolloin olisi mahdollista tarkastella heidän kokemuksissaan tapahtunutta ajallista muutosta. Haastattemieni naisten vankilassaoloajat olivat eripituisia ja niiden vaihteluväli oli noin viisi vuotta, joten pääsin tähän tavoitteeseen. Lisäksi haastateltavien joukossa oli haastatteluhetkellä sekä suljetussa vankilassa että avolaitoksessa vankeuttaan suorittavia naisia, joten sain haastateltavilta tietoa myös siitä miten he kokevat vankeuden suorittamisen erityyppisessä laitosympäristössä. Tutkimuksessa ei käytetty naisia koskevia vankila-asiakirjoja.

Fenomenologiseen lähestymistapaan nojaavan tutkimushaastattelun tulisi olla luonteeltaan mahdollisimman avoin, luonnollinen ja keskustelunomainen tapahtuma (Laine 2001, 35: ks. myös Perttula

1995). Tutkimushaastattelun tulee edetä pikemminkin tutkittavan kuin tutkijan puheenvuorojen ehdoilla (Perttula 1995, 113). Aineiston keruumenetelmänäni ovat olleet syvähaastattelut. Alun perin suunnitelmissani oli tehdä teemahaastatteluja, mutta päädyin suuntaamaan aineistonhankintamenetelmää syvähaastattelun suuntaan tutkimusaiheen arkaluontoisuuden vuoksi ja myös siksi, että on todettu, ettei teemahaastattelu ole paras mahdollinen tutkimusmenetelmä, kun halutaan tietoa ihmisten kokemuksista (Laine 2001, 35). Ihmisen kokemuksia kun ei voi tietää etukäteen ja teemahaastattelu taas edellyttää tiettyjen valintojen ja rajausten tekemistä jo ennen haastatteluja.

Matti Kortteisen (1982, 295) mukaan syvähaastattelusta voidaan puhua silloin, kun haastateltavan itsestään antama kuva syvenee ja tulee rikkaammaksi haastattelun kuluessa. Syvähaastattelulle on ominaista erityisen huomion kiinnittäminen haastattelijan ja haastateltavan väliseen vuorovaikutussuhteeseen ja pyrkimyksenä on haastateltavan yksilöllisen ainutkertaisuuden tavoittaminen (Saareheimo 1997, 59). Merja Laitisen (2004) määritelmän tavoin ymmärrän haastattelujen syvä-luonteen saavuttamisen edellyttävän tietoisuutta omasta itsestä ja paikastaan. Tutkijan tulee reflektoida tunteitaan, motiivejaan ja näkökulmiaan ja eriyttää ne haastateltavasta. Lisäksi tutkijalta edellytetään kriittistä itsereflektiota eli tietoisuutta aiheen käsittelyyn vaikuttavista arvoista ja uskomuksista. (Laitinen 2004, 63–64.)

Syvähaastattelun on nähty olevan erityisen keskeinen aineistokeruumenetelmä sellaisessa tutkimuksessa, jossa on kohteena kulttuurinen murros eli uudelleensosiaalistumisprosessi. Tällaista prosessia tutkittaessa on Kortteisen (1982) mukaan kiinnostavaa kysyä, kuinka yksilö kokee roolissaan tapahtuvat muutokset ja miten hän pyrkii ohjaamaan omaa käyttäytymistään. (Kortteinen 1982, 302.) Näen sosiaalistumisen tarkoittavan ihmisen pyrkimystä mukautua uuteen kulttuuriseen tilanteeseen. Haastattelemieni naisten kohdalla ei ole välttämättä kysymys sosiaalistumisesta, koska vankilaan sosiaalistuminen ei varmastikaan ole aina haluttua, eikä edes tavoiteltava asia. Vankilaan joutumisessa voidaan kuitenkin nähdä olevan samoja piirteitä kuin uudelleensosiaalistumisprosessissa, koska vankilaan joutuva ihminen joutuu uuteen elinympäristöön ja rooliin, jotka väistämättä vaikuttavat hänen liikkumatilaansa, toimintaansa ja kokemuksiinsa.

Tekemieni haastattelujen aihepiirit olivat osaltaan etukäteen määritelty, joka on ominaista teemahaastattelulle. Suunnittelin aihepiirit lähinnä omaksi tuekseni haastattelutilanteita varten ja ne painottuivat naisten senhetkiseen tilanteeseen ja juuri vankeutta edeltäneeseen aikaan. Aihepiirit olivat elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneet vaiheet, vankila fyysisenä ympäristönä ja tilana, laitospäristössä eläminen, suhteet vankilan sisällä ja suhteet vankilan ulkopuolelle, vapauden menetyks ja jaksaminen tai toivottomuuden tunne, menneisyys ja vankeutta edeltänyt elämä sekä tulevaisuus. Tämä haastattelujen perusrunko muodostui sen mukaan, mitä oletin tärkeäksi ja mitä kokemukseni vankilasta sekä lukemani kirjallisuus antoivat aihetta ajatella. Ajattelin ennen haastatteluja,

että menneisyyttä käsitellään, mikäli haastateltavat haluavat puhua siitä, koska se voi mahdollisesti auttaa jäsentämään haastateltavien vankeuskokemuksia ja sen hetkistä tilannetta. Lisäksi päätin, että kaikkien haastateltavien kanssa ei ole välttämätöntä käydä läpi kaikkia teema-alueita, mikäli haastattelun edetessä osoittautuu, etteivät teemat ole kyseisen ihmisen kohdalla merkityksellisiä (ks. Kortteinen 1982, 300).

Pyrin antamaan haastatteluissa naisille tilaa kertoa heille merkityksellisistä asioista ja kokemuksista sekä näiden asioiden sisällöstä ja merkityksistä. Tällainen toimintatapa liittyy keskeisesti syvähaastattelun metodiin. (Laine 2001.) Käytännössä haastattelutilanteet toteutuivat niin, että haastateltavat ohjasivat tilannetta ja keskustelun etenemistä omien ajatustensa ja tunteidensa pohjalta. Haastateltavat menivät hyvin nopeasti heti ensimmäisessä tapaamisessa suoraan itse tutkimusaiheeseen aloittamen kertomisen sen hetkisestä tilanteestaan ja paikasta missä he olivat vankeutta suorittamassa. (Ks. Taitto 1998, 26.) Naisten haastatteluissa voi jälkikäteen tarkastellen erottaa piirteitä kolmesta vaiheesta, jotka Kortteinen (1982) on havainnut syvähaastatteluja tehdessään. Ensimmäinen vaihe liittyy tilanteeseen, jolloin saavuin vankilaan tapaamaan haastateltavaa. Vaiheen sisältönä ja ilmapiirinä oli molemminpuolinen tunnustelu. Kahden haastateltavan kanssa huomasin myös hienoista epäilyä sen suhteen, mitä olen haastatteluilla ja tutkimuksellani hakemassa. Tässä vaiheessa puhuttiin etäisistä asioista, kuten vankilaympäristöstä ja työssä käynnistä vankilassa. (Ks. Kortteinen 1982, 296–297.)

Mikäli haastatteluissa syntyy keskinäisen luottamuksen ja yhteisymmärryksen ilmapiiri voidaan Kortteisen (1982) mukaan siirtyä toiseen vaiheeseen, jolle on ominaista avoimuus ja vilpittömyys. Tämä näkyi haastatteluissani esimerkiksi niin, että naiset totesivat ääneen olevansa vakuuttuneita siitä, että olen hyvällä asialla. Tämä tapahtui ensimmäisen haastattelun loppupuolella tai toisen haastattelun alussa. Haastateltava alkoi tässä vaiheessa kertoa elämään liittyvistä ongelmista ja vaikeuksista. Puhe oli hyvin emotionaalisesti sävyttynyttä ja haastateltava saattoi ilmaista tunteitaan esimerkiksi itkemällä. Kolmannessa ja viimeisessä vaiheessa haastateltava alkaa selittää ja jäsentää sitä, kuinka hän selviää ongelmista huolimatta ja niiden keskellä. Tekemissäni haastatteluissa tämä näkyi paitsi selviämisen pohtimisena, niin myös naisten epäilynä ja epävarmuutena, että selviänkö vankeudesta ja vankeuden jälkeen. (Kortteinen 1982, 296–297.) Nämä vaiheet eivät haastatteluissani menneet aina yksin tapaamiskertojen kanssa, niin että ensimmäinen vaihe olisi toteutunut ensimmäisellä haastattelukerralla, toinen vaihe toisella ja kolmas vaihe kolmannella haastattelukerralla. Haastattelussa saatettiin siirtyä ensimmäisestä vaiheesta toiseen jo ensimmäisen haastattelun aikana.

Tapasin kaksi haastateltavaa kolme kertaa ja yhden haastateltavan kaksi kertaa eli tein yhteensä kahdeksan haastattelua. Yksittäisten haastattelukertojen kesto vaihteli hieman yli kahdesta tunnista neljään tuntiin. Kaikki haastattelut tapahtuivat kuukauden sisällä ja haastattelujen välillä oli aikaa kunkin naisen kohdalla noin yhdestä kahteen viikkoon. Viimeisen haastattelun jälkeen jokainen haastateltava täytti haastatteluita varten tekemäni palautelomakkeen (Liite 3. Haastatteluiden palautelomake). Kahdelle haastateltavalle annoin lomakkeen viimeisen haastattelukerran yhteydessä ja yhdelle postitin lomakkeen saatekirjeineen (Liite 4. Haastatteluiden palautelomakkeen saatekirje) viimeisen haastattelujen jälkeen ja liitin mukaan postimerkillä varustetun kirjekuoren lomakkeen palauttamista varten. Palautelomakkeen avulla naiset saivat kertoa siitä millainen kokemus haastattelut olivat olleet. Kysyin palautelomakkeessa naisilta minkä he olivat kokeneet haastatteluissa hyväksi, minkä huonoksi, mitä ajatuksia ja tunteita haastattelut olivat herättäneet sekä oliko heitä jäänyt mietityttämään tai häiritsemään haastatteluissa jokin asia. Lisäksi naiset saivat halutessaan lisätä tai tarkentaa keskusteluissa esille tulleita asioita sekä antaa vapaamuotoisesti palautetta.

Kaikki kolme naista lähettivät haastattelujen jälkeen palautelomakkeet postissa. Yksi nainen lähetti minulle myös haastattelujen välillä sekä kaksi naista palautelomakkeen mukana kirjeen ja tekstiä, joissa he kertoivat kokemuksiaan vankilan arjesta ja päivärutiineista, vankeinhoidon arvomaailmasta sekä siitä mitä naiseus merkitsee vankilassa ollessa. Eräs naisista kirjoitti myös vankilaan joutumisensa taustoista. Olen käyttänyt naisten kirjeitä ja tekstejä oman ymmärrykseni lisäämisen välineenä: niiden kautta naiset ovat kertoneet arjestaan, konkreettisista vankilaelämään liittyvistä asioista, kuin myös ajatuksistaan ja tunteistaan. Näitä tekstejä on ollut käytettävissäni kaikkiaan 28 käsikirjoitettua liuskaa.

Palautteissa naiset kirjoittavat kokeneensa erästä naista lainatakseni tärkeänä, että ”*meistä onnettomista tehdään tutkimus*” ja että heidän ääntään kuullaan. Naiset korostivat, että on tarpeellista tehdä tutkimus juuri elinkautista vankeusrangaistusta suorittavista naisista, koska he kokivat olevansa välillä huomiolle jäänyt ihmisryhmä (ks. Laitinen 2004, 67). Naiset kertoivat kokeneensa haastattelut inhimillisinä tilanteina. He kokivat tärkeänä sen, että haastatteluissa asioista sai kertoa suoraan, ja että sai kertoa oman kokemuksensa siitä kuinka on pärjännyt vankilassa vietetyt vuodet. Naiset kirjoittivat haastatteluissa olleen hyvää se, että tapaamisia oli useita: haastattelussa esille tulleita asioita sai myöhemmin tarkentaa ja haastattelujen välillä oli mahdollista kirjoittaa ylös asioita, joita tuli mieleen. Marja Laitinen (2004) on tehnyt samanlaisen huomion tutkimuksessaan, jota varten hän haastatteli lapsena seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutuneita aikuisia. Myös Laitisen haastattelumat ihmiset kokivat hyvänä, että haastattelut toteutuivat useammalla tapaamiskerralla. Laitinen katsoo, että ihmisten kertomuksesta voi muodostua useamman haastattelukerran myötä prosessuaalinen jatkumo. Haastateltava voi palata aiemmin keskusteltuihin teemoihin sekä tulkita ja tarkentaa

kertomustaan. Laitinen arvioi, että mikäli hän olisi haastatellut tutkimuksensa kertojia vain ker-
ran, olisi aineisto jäänyt pinnallisemmaksi, kuin millaiseksi se muodostui useamman tapaamisen
myötä. (Laitinen 2004, 67–69.) Omassa tutkimuksessani huomasin, että useamman tapaamisen
myötä haastatteluissa tapahtui emotionaalista syvenemistä, joka on osoitus siitä, että haastattelun
toteuttaminen yhtä useammalla tapaamiskerralla oli tärkeää.

Naiset kertoivat kokeneensa tärkeänä myös haastattelujen jatkuvuuden eli sen, että haastateltava
tiesi milloin seuraava tapaaminen aina kulloinkin oli, jolloin haastateltava sai järjestellä töitään si-
ten, että pystyi lähtemään kesken työpäivän haastattelutapaamiseen. Yksi naisista kertoi haastattelu-
jen pienenä miinuksena olleen se, että vaikeita asioita kertoessaan hänelle tuli ahdistava olo. Toinen
taas kertoi, että haastatteluissa itsessään ei ollut moittimista, mutta koska haastattelut veivät paljon
aikaa, joutui hän olemaan poissa työstä ja hän koki ikään kuin olleensa ”*varkaisissa työmaaltaan*”.
Tämä oli mielestäni hyvä kommentti, koska se kertoi paitsi tämän kyseisen naisen niin myös mui-
den haastateltavien vahvasta työmoraalista: työnteko koettiin tärkeäksi asiaksi. Yksi haastateltava ei
kokenut haastatteluissa olleen negatiivisia asioita.

Haastattelut olivat herättäneet naisissa monenlaisia ajatuksia ja tunteita. Kaksi haastateltavaa
kuvasi palautteissa olleensa joidenkin haastattelukertojen jälkeen aivan loppu ja väsymyksen olleen
niin fyysistä kuin psyykkistä (ks. Laitinen 2004, 68–69). Sama tuli esille myös haastatteluissa käy-
missämme keskusteluissa, kun kysyin haastateltavilta kunkin tapaamisen alussa miltä edellinen
haastattelutilanne ja keskustelu olivat tuntuneet ja millaisia ajatuksia tapaaminen oli herättänyt.
Kaksi naista kertoi myös tällöin, että erityisesti ensimmäisen haastattelun jälkeen heidän olonsa oli
ollut hyvin väsynyt. He kertoivat, että haastatteluissa keskustelemamme asiat olivat jääneet mieti-
tettävään heitä.

*Jotenkin aina niin kun tiedätkö, jossain kohtaa järkyttyy kuitenkin sillai, kun yrittää niin kun
mennä eteenpäin, että ei aina olisi niin tunteet pinnassa. Sit kun ruvetaan puhuu niistä asi-
oista jotka täällä ahdistaa ja jotka tekee elämästä todella vaikeeta, tästä vankilassa olosta,
niin uupuu aivan täysin.*

Eräs haastateltava kirjoitti, että hän ei edes muista milloin olisi ollut niin totaalisen loppu, kun yh-
den tapaamisemme jälkeen. Haastattelut olivat nostaneet pintaan niin surun, vihan, ikävän kuin ah-
distuksen tunteita: miksi on käynyt näin ja miten toivotonta kaikki on. Eräs nainen kirjoitti palaut-
teessaan, että hän tavallisesti yrittää pitää haastatteluissa keskusteltuja asioita ajatuksissa taka-alalla,
jotta jaksaisi eteenpäin. Tämä kuvastaa mielestäni pitkään vankeuteen liittyvää väsymystä ja erästä
keinoa selvitä vankeudesta: sitä, että pyrkii olemaan miettimättä niin mennyttä kuin tulevaa. Haas-
tattelut nostivat nämä kipeät kokemukset ja tunteet pintaan. Tällainen huomio on tullut esiin myös
Laitisen (2004) tutkimuksessa. Myös hänen haastateltavansa kertoivat kokeneensa haastattelut ran-
koiksi. Traumaattisiin kokemuksiin palaaminen oli ollut Laitisen haastateltaville raskasta ja kipeää,

mutta toive siitä, että tutkimus voisi tuoda jotain myönteistä seksuaalisen hyväksikäytön uhrien yhteiskunnalliseen asemaan, sai haastateltavat heidät jatkamaan tutkimukseen osallistumista. (Laitinen 2004, 67.) Omassa tutkimuksessani eräs haastateltava halusi palautteessaan lisäksi tuoda esille, että lukuisista epätoivon hetkistä huolimatta hänellä ja monella muulla elinkautista vankeusrangais- tusta suorittavalla naisella on elämänhalu jäljellä: sitä ei pitkä tuomio ole täysin lannistanut.

2.4 Vuorovaikutus ja tutkijan rooli

Haastattelemieni naisten ja minun väliset kohtaamiset toteutuivat vankilan yhteistiloissa ja naisten omissa asuintiloissa. Haastattelut, jotka toteutuivat suljetussa vankilassa, tapahtuivat tiloissa, joissa vangitut henkilöt tapaavat asianajajiaan tai joissa pidetään erilaisia ryhmiä, taikka annetaan opetusta. Tilat olivat hyvin pelkistetyt: sisustuksena olivat vain puiset pöydät tai pulpetit ja tuolit. Ikku- noissa oli kalterit. Saavuttuani vankilaan vartija saattoi minut tapaamistilaan ja lähti hakemaan haastateltavani. Vartijan tuotua luokseni naisen, jota olin tullut tapaamaan, suljettiin tapaamistilan ovi ja haastateltavani ja minä jäimme kahden lukittuun tilaan ilman avaimia tilasta ulos.

Ensimmäisellä tällä tavoin toteutuneella tapaamiskerralla koin mahdollisen häivähdyksen siitä mitä suljettuun tilaan lukittu, ilman ulospääsyä vailla oleva ihminen voi mahdollisesti kokea (ks. myös Granfelt 2004, 145). Haastateltavan aloittaessa puhumaan minua alkoi pyörryttää, vaikka istuin. Silmissäni sumeni ja haastateltavan puhe puuroutui korvissani. Ainoa mielessäni ollut ajatus oli, että ovi on lukossa, enkä pääse tilasta itse ulos. Tilanne kesti hetken aikaa, en osaa arvioida kuinka kauan, mutta se yllätti minut täysin. Olinhan työskennellyt laitosympäristössä sekä ollut vankilassa lukuisia kertoja vieraan ihmisen kanssa kahden lukitus-tilassa. Tilanne oli niin yllättävä, että tun- teen mentyä ohitse ja olotilani palauduttua normaaliksi en sanonut asiasta mitään haastateltavalleni. Hän ei sitä myöskään näyttänyt huomaavan, koska jatkoin puhumistaan tai ainakaan ei tuonut huo- miotaan esille. Pohdin kokemustani haastattelun jälkeen ja päädyin siihen tulokseen, että kokemuk- seni johtui siitä, että tajusin tilanteessa oman avuttomuuteni. Minulla ei ollut avaimia ulospääsyyn, vaan saatoin päästä tilasta pois vain koputtamalla tilan oveen. Koputus oli käytävällä ohikulkeville vartijoille merkki siitä, että tapaaminen on ohi. Haastatteleman naiset ovat pidätyksessä, vangitse- misessä ja vankilaan joutuessaan kokeneet tuon häivähdyksenomaisen tunteeni totaalaisesti: heidän on suljettu lukittuun tilaan määräämättömäksi ajaksi. Heillä ei ole ulospääsyä, he eivät voi minun tavoin koputtaa oveen merkiksi siitä, että haluan ulos, he eivät voi valita milloin he suljetusta tilasta poistuvat.

Granfelt (esim. 2004, 145) on korostanut haastateltavien ”omaan tilaan” tutustumisen merkitystä. Suljetussa vankilassa minun ei ollut mahdollista nähdä haastateltavan asuinselliä, mutta olen työni kautta nähnyt suljettujen vankiloiden asuintiloja. Suljetussa vankilassa vangitun henkilön elintila rajautuu pääasiassa asuinosastolle, mutta mikäli nainen käy työssä poistuu hän aina aamuisin osastolta työpistelleen. Suljettujen vankiloiden asuintilat ovat pääasiallisesti hyvin pelkistettyjä, laitospaisia ja sellit toistensa kaltaisia. Suljetussa vankilassa esimerkiksi viherkasvit tai kukat eivät ole sallittuja. Vangit sisustavat selliään pääasiassa valokuvilla ja siviilistä läheisiltä saaduilla korteilla. Asuintilojen tekstiilit annetaan vankilasta, joten ne ovat kaikilla samanlaisia. Laitosmaisessa ympäristössä ei ole juuri mahdollisuutta rakentaa sellistä omannäköistään jo sen vuoksi, että vankilan hallussapitosäännökset rajoittavat mitä tavaroita vangilla saa olla sellissä käytössään.

Avovankilassa minun puolestaan oli mahdollista tutustua naisten asuintiloihin ja omiin huoneisiin. Avovankilassa tapahtuneet kohtaamiset olivat fyysisiltä puitteiltaan tyystin toisenlaiset. Liikkuminen on rajattua tosin sielläkin, mutta rajat ovat näkymättömät ja sopimuksenvaraiset. Vankila-aluetta voi rajata esimerkiksi tietty tie tai pellonlaita, jonka toiselle puolelle vankien ei ole sallittua astua. Avolaitoksessa tapahtuneet haastattelut toteutuivat vankilan yhteistiloissa, naisten asuinsolujen yhteistiloissa sekä naisten asuintiloissa. Saatoimme istua tapaamisen ajan haastateltavan omassa huoneessa tai asuinsolun keittiön pöydän ääressä. Haastateltavan ja minun ensikohtaaminen tapahtui ulkona vankilan pihalla. Varsinaista haastattelua siirryimme tekemään sisätiloihin. Avovankilan asuinsolujen yhteistilat olivat kodikkaasti sisustetut. Kodikkuus syntyi siitä, että huonekalut olivat tavanomaisia kodin huonekaluja sekä ympärillä oli värejä ja kasveja. Ikkunat olivat vailla kaltereita ja muutoinkaan tiloissa ei ollut nähtävissä laitospaisia tunnusmerkkejä. Saatoimme keskustelun lomassa seuraila mitä ulkona tapahtuu ja kuunnella kuinka esimerkiksi linnut pitivät ääntä pihapiirissä. Naisten asuinhuoneet olivat yksinkertaiset, mutta siistit ja niissä oli nähtävissä merkkejä vankilan ulkopuolisesta elämästä, kuten valokuvia lapsista. Avolaitoksessa vuorovaikutuksen fyysiset puitteet muistuttivat huomattavasti enemmän luonnollista ihmisten välistä tapaamistilannetta kuin suljetun laitosten puitteet.

Sosiaalityön tutkimuksessa korostuu inhimillinen vuorovaikutus sekä yhteydet ihmisten vaikeisiin elämäntilanteisiin ja samalla usein arkaluonteisiin henkilökohtaisiin kysymyksiin. Tämän vuoksi tutkimuksessa nousee tavanomaista vahvemmin esiin tutkimuksen sensitiivisyydelle asetettavat vaatimukset, jotka kulminoituvat subjektiiviseen sensitiivisyyteen, jossa sekä tutkija että tutkittava asettuvat molemmat tutkimustoiminnan subjekteiksi. (Laitinen 2004, 51–56; Pohjola 2003, 57; Pohjola 2002.) Merja Laitinen (2004) näkee, että subjektiivisuuden ja kahden ihmisen välisen suhteen kautta tutkimus voi tuottaa erityistä tietoa moninaisista maailmoista. Tämä tekee mahdolliseksi löytää, kuulla ja nähdä yksilöiden kokemuksia sekä niiden takana olevia yhteyksiä ja suhteita. Täsmäl-

lisen ja rehellisten reflektoinnin kautta tutkimuksen subjektiivisuus voi muodostua objektiivisuudeksi. (Laitinen 2004, 55.) Monika Mattson (1998) on todennut olevan sekä tekopyhää että epäkäytännöllistä olla välittämättä omista tunteista, koska tunteet voivat antaa käyttökelpoista tutkimustietoa. Hän on rojhennut jopa väittää sellaisia tutkimuksia väärennöksiksi, joissa käytetään vuorovaikutusta, muttei raportoida tutkijan omaa vuorovaikutusosuutta. (Mattson 1998, 47.) Marita Husso (2003) puolestaan näkee, että parhaimmillaan aineistoon eläytyminen ravistelee yhtä aikaa sekä älyä että tunteita. Eläytyminen antaa tutkijalle mahdollisuuden kirjoittaa lähempää ja tarkemmin sekä pohtia tutkittavien asioiden ja ihmisenä olemisen eri puolia, ei vain sitä, mikä nähdään yleisesti inhimilliseksi ja miellyttäväksi, helposti käsitteellisesti haltuun otettavaksi tai tutkimuksellisesti selkeästi rajattavissa ja luokiteltavissa olevaksi. (Husso 2003, 35.)

Annika Lillrank (1998) kertoo väitöstutkimuksessaan ”Living One Day at a Time” kuinka tutkimushaastattelujen vaikeus yllätti hänet. Lillrank tutki kuinka lapsen sairastuminen syöpään vaikuttaa vanhempien kriisikokemukseen sekä miten vanhemmat selviytyvät syöpäsairauden kokemuksista ja lapselle annettavasta hoivasta. Ennen tutkimuksen tekemistä Lillrankilla oli useiden vuosien kokemus vammaisten lasten ja heidän vanhempiansa kanssa tehtävästä sosiaalityöstä. Silti haastattelujen kokemukset järkyttivät häntä. Haastatteluissa tuli vahvasti nonverbaalisella tasolla esille vanhempien pelot, epätoivon kokemukset ja levottomuus. Tutkija koki näiden tunteiden olevan niin kivuliaita, että ne siirtyivät myös hänen omiin kokemuksiinsa ja tutkijasta tuli tietynlainen ”säiliö” vanhempien tunteille. Vanhempien kärsimys tuntui hänestä hyvin vaikealta kohdata, saaticka käsitteä sitä. Vanhemmat myös tuntuivat hakevan tutkijalta vastausta kysymykseen miksi juuri heille on käynyt näin. (Lillrank 1998, 66; Ks. myös Silvasti 2001, 51.)

Olen pyrkinyt tutkimuksessani sensitiivisyyteen. Anneli Pohjola (2003) määrittelee sensitiivisen tutkimusotteen merkitystä sensitiivisyyden moniulotteisten ilmenemismuotojen kautta. Tutkimuksen sensitiivisyys merkitsee ensinnäkin historiallista ja kontekstuaalista herkkyyttä. Historiallisuus ja kontekstuaalisuus tarkoittavat sitä, että yksittäisten ihmisten elämäntarinoiden kautta pyritään tavoittamaan niiden taustalla olevia rakenteellisia tekijöitä ja elämysympäristön monimutkaisia suhteita sekä sitä, millaisin sidoksin ihminen ankkuroituu ympäristöönsä. Historiallista ja kontekstuaalista herkkyyttä tarvitaan tutkimuksessa yksilöiden tilanteiden, valintojen ja ajattelutapojen taustojen ymmärtämiseksi. Kulttuurinen sensitiivisyys asettaa tutkijan tehtäväksi yrittää tavoittaa tutkittavien ihmisten toiminta- ja elämysympäristöjen moninaisia mikrokulttuurisia käytäntöjä ja niihin liittyviä sosiaalisia toimintamalleja. Pohjola mieltää tutkimuksessa olevan olennaista tunnistaa ihmisten erilaisuuteen, hyvä- tai huono-osaisuuteen ja yhteiskunnallisiin tulkintoihin kiinteästi liittyvät ideologiset näkökulmat. Ihmisten ajattelutavat, arvot ja tulkinnat todellisuudesta ovat erilaisia, joten yksilötasolla tarvitaan ihmisen ymmärtämistä hänen lähtökohdistaan ja arvomaailmastaan käsin. Tutki-

jan haasteeksi muodostuu kohdata omasta taustastaan eroavia, hyvin toisenlaisia kokemuksia ja arvoja omaavia ihmisiä. Rakenteellisella tasolla tutkija joutuu pohtimaan näkemystään sosiaalisten ongelmien syntyyn. (Pohjola 2003, 55–58; Ks. myös Laitinen 2004, 52–53.)

Pohjola (2003) katsoo sosiaalityön tutkimuksen edellyttävän sensitiivisyyttä ilmiöiden poliittisen ymmärtämiseen, sillä poliittiset valinnat heijastuvat ihmisten arkeen, kuten omassa tutkimuksessani esimerkiksi lainsäädännölliset muutokset naiselinkautisvankien asemaan. Tämä tutkimuksen poliittinen sensitiivisyys vaikuttaa siten, ettei ole sama mistä ja miten tietoa tuotetaan, vaan tutkijan tulee olla tietoinen tekemiensä valintojen seurauksista, siitä millaisen kuvan tutkittavasta ilmiöstä muodostaa. Viime kädessä sensitiivisyys koskettaa myös tutkijaa. Sosiaalityön tutkimuksessa tutkijalta vaaditaan toiminnallista ja subjektiivista herkkyyttä. Tutkimuksen toiminnallista sensitiivisyyttä arvioitaessa huomion kohteeksi nousee tutkijan tapa kohdata hänen tutkimuksessaan mukana olevat ihmiset. Subjektiivinen sensitiivisyys puolestaan asettaa tutkijan muiden tutkimukseen osallistuvien ihmisten rinnalle. Se edellyttää tutkijalta oman toiminnan ja valintojen auki purkamista sekä tutkimuksessa mukana olevien ihmisten lähestymistä yhteistyökumppaneina. (Pohjola 2003, 55–58; Ks. myös Laitinen 2004, 52–53.)

Sensitiivinen tutkimusote on erityisen vaativaa tällaisessa tutkimuksessa, joka perustuu naiselinkautisvankien haastatteluihin ja kokemuksiin. Haastateltavat on leimattu murhaajiksi, joiden ääntä ei yhteiskunnassa yleisesti välttämättä edes haluta kuulla, saatikka ymmärtää heidän kokemustaan vankeudesta. Haastatteluissa väistämättä tunkeudutaan ihmisen yksityisyyden alueelle, jolloin tutkimusprosessiin tulee mukaan myös yksilön psyykkisen painolastin herättäminen ja esiin kaivaminen (Laitinen 2004, 51). Ajattelin ennen haastatteluja, että kokemukseni naisvankien kanssa työskentelystä tekee haastateltavieni kohtaamisen helpommaksi. En kuitenkaan oletanut haastattelijan itsessään olevan helppoja, vaan jännitin ja pelkäsin, etten osaa valita oikeita sanoja haastattelun eteenpäin viemiseksi. Ennen haastatteluja mietin paljon tulevia haastattelutilanteita, käytännön toteutusta ja erityisesti vuorovaikutusta. Naisvangit eivät kokemusteni mukaan ole millään tavoin yhtenäinen ryhmä, joten ajattelin, etten voi myöskään lähestyä kaikkia haastateltavia samalla tavalla. Pohdin etukäteen myös sitä, että haastateltavani tulevat mahdollisesti olemaan eri-ikäisiä, joten kuinka toimin jos haastateltavakseni tuleekin vanhusikäinen nainen. Miten puhua tulevaisuudesta ihmisen kanssa jos näyttää siltä, että hän tulee viettämään lähes koko lopun elinaikansa vankilassa?

Kortteinen (1982) on perustellut syvähaastattelumenetelmän eettistä oikeutusta sillä, että haastattelijaksi ei ole ulkopuolinen ekspertti, joka pyrkii tirkistelemään haastateltavan elämää vaan sosiaalityöteollisen koulutuksen saanut ihminen, joka haluaa ja jaksaa pysähtyä kuuntelemaan ihmistä joka on halukas puhumaan omasta elämästään. (Kortteinen 1982, 303.) Ajatuksissani risteilleet monet ky-

symykset tekivät entistä selvemäksi sen, että haastatteluissa on oltava hyvin hienotunteinen ja edettävä haastateltavien itsensä mukaan viemättä heitä liikaa suuntaan tai toiseen jos vaikuttaa siltä, että he eivät itse koe jotakin asiaa keskeiseksi. Oletin etukäteen, että toimiva haastatteluvuorovaikutus edellyttää etten kiirehdi, vaan rohkenen pysähtyä kuuntelemaan mitä haastateltavalla on minulle kerrottavana. Nyt haastattelujen jälkeen arvioin onnistuneeni tässä melko hyvin. En arastellut hiljaisuutta, mutta en toisaalta varmastikaan aina osannut riittävästi rohkaista naisia kertomaan asioista, joiden näin olevan heille tuskallisia. Katsoin, että eettinen velvoitteeni oli myös huolehtia siitä, ettei kaikesta tarvinnut puhua, jos haastateltava ei ollut siihen valmis tai ei sitä halunnut.

Haastattelut rakentuivat haastateltavan ja tilanteen mukaan laitossympäristö ja vankilan päivärutiinit, kuten ruokailuajat huomioon ottaen. Oma kokemukseni oli, että haastateltavat olisivat usein keskustelleet pidemmänkin ajan kuin mitä käytettävissämme oli. Toisaalta tapaamistemme kestot olivat jaksamisemme kannalta pisimmät mahdolliset. Naisille oli raskasta puheessaan ja muistoissaan palata rankkoihin, jopa traumaattisiin kokemuksiin ja minulle taas oli raskasta olla kuuntelevana osapuolena ja pyrkiä samalla ymmärtämään naisten kokemuksia. Väsymys ei kuitenkaan tullut itselleni vielä haastattelutilanteissa, vaan niiden jälkeen. Huomasin itsestäni, että olin välittömästi kunkin haastattelun jälkeen täynnä energiaa ja intoa päästä kuuntelemaan haastattelunauhoja ja kirjoittamaan tutkimustani. Pian kuitenkin huomasin oloni olevan todella väsynyt ja usein ajomatkat haastattelusta kotiin etenivät sekavien ajatusten keskellä.

Haastattelut perustuivat pitkälti muisteluun: naiset muistelivat omia kokemuksiaan, tuntemuksiaan ja vankeuden ajan tapahtumia. Lisäksi he puhuivat tästä hetkestä ja hieman myös tulevaisuudesta. Saarenheimo (1997) katsoo, että kertomalla ihminen ilmentää itseään aidoimmalla mahdollisella tavalla. Esimerkiksi elämäkertatutkimuksessa nähdään, että elämäntarinan kertominen saattaa olla kuulijalle (tutkijalle) informatiivista ja kertojalle (haastateltavalle) itselleen terapeutista. (Saarenheimo 1997, 15.) Lisäksi menneen muistelu voidaan nähdä myös elämäntarkasteluksi, jossa ihminen tarkastelee intensiivisesti omaa elämäänsä antaen eletylle uusia merkityksiä ja painotuksia sekä suhteuttaen sitä myös nykyhetkeen ja tulevaan (Saarenheimo 1997, 37–38). Vaikka oma tutkimukseni ei sijoitu varsinaisesti elämäkertatutkimuksen position on siinä joitakin samoja elementtejä kuin elämäkertatutkimuksessa, kuten esimerkiksi intensiivinen elämäntarkastelu. Tutkinhan haastattelemani naisten elämänkulun suunnan suuresti muuttanutta tapahtumaa.

Kuvaan tutkimuksessa naisten kokemuksia ja muistoja erityisesti niihin liittyvien tunnekokemusten (kauhea, ahdistava jne.) kautta sekä kontekstin (pidätys, tutkintavankeus jne.) kautta (ks. Saarenheimo 1997, 92). Naisten puheessa painottuivat vahvasti koetut, muistoihin syöpyneet asiat. Haastatteluissa puhuttiin myös vankilan arjesta, mutta sitä kuvattiin kuitenkin huomattavasti vankeuteen

liittyviä intensiivisiä tunteita vähemmän. Elämän suuressa muutosvaiheessa voimakkaasti koetut asiat korostuvat ja tuosta ajasta puhuttaessa tasaisempi arki jää taustalle (ks. Saarenheimo 1997, 22). Ikävät muistot painuvat syvälle mieleen, ne ovat pakottavia ja asioita, jotka eivät unohdu (Saarenheimo 1997, 94).

Eräs haastateltavani totesi haastattelun aluksi: ”sä oot niin nuori niin sä käyt mun muksusta”. Tämä lause kuvastaa osuvasti minun ja haastateltavieni välistä ikäsuhdetta. Haastateltavat olivat itseäni huomattavasti vanhempia. He olisivat käyneet ikänsä puolesta minulle äidiksi, jopa isoäidiksi (vrt. Granfelt 2004, 135; vrt. Kyngäs 2000, 57). Suvi Ronkainen (1990) on kohdannut vastaavanlaisen tilanteen haastatellessaan 55 - 85

-vuotiaita naisia ikääntyvien naisten seksuaalisuutta koskevaa tutkimustaan varten (Ronkainen 1990, 19, 64). Ronkainen koki, että tutkijan eli hänen ja haastateltavien naisten välinen sukupolviero auttoi tutkimuksellisen hierarkian rikkomisessa sekä hälvensi haastatteluille usein ominaista jännitystä. Lisäksi hän koki, että tilanteessa, jossa nainen haastattelee naista, voidaan sukupolvierosta huolimatta saavuttaa helposti luottamuksellinen suhde. (Ronkainen 1990, 19–21.)

Tutkimukseni naiset on tuomittu niin juridisesti, kulttuurisesti kuin sosiaalisesti ja heidät leimattu elinkautisvangin positioon. Tämä tilanne antaa hyvin haasteellisen lähtökohdan tavoittaa naisten luottamus kahden tai kolmen tapaamiskerran aikana. Arvioin haastatteluaineiston perustella, että haasteellisesta lähtöasetelmästä sekä haastateltavien ja minun välisestä ikäerosta huolimatta kohtaamisessamme rakentui riittävässä määrin luottamuksellinen, suvaitsevainen ja avoin ilmapiiri, mitkä Laitinen (2004, 69) näkee haastattelusuhteen keskeisiksi asioiksi. Tätä edesauttoi intensiiviset ja useampaan kertaan tapahtuneet haastattelut. Pyrin olemaan haastatteluissa oma itseni, enkä asettunut tutkijan tai yliopisto-opiskelijan roolin taakse. Otin naisten tulkinnat omasta elämästään vastaan sellaisena, kuin he ne kertoivat ja tarkastelimme haastatteluissa asioita niin kuin naiset itse ne kokivat. Oma arvioni vuorovaikutuksemme toteutumisesta sai vahvistusta naisten antamasta palautteesta. Palautelomakkeissa naiset mainitsivat ansiokseni haastattelijana sen, etten ollut hyökkäävä kysymyksilläni, vaan pikemminkin kuuntelija. Näen tämän palautteen kertovan siitä, että naiset ovat kokeneet saaneensa tilaa puhua heille tärkeistä, mutta myös kipeistä asioista. Toiseksi palaute kertoo myös siitä, että kuinka suuri puhumisen ja keskustelemisen tarve naisilla on suljetussa tilassa eläessään.

Tutkimuksen tekemisessä olen kokenut ensisijaisen tärkeäksi, että olen tehnyt haastattelut ja muutinkin kaikki tutkimuksen vaiheet itse. Olen pystynyt haastatteluja lukiessani, aineistoa analysoidessani ja tutkimustekstiä kirjoittaessani palaamaan ajatuksissani haastattelutilanteisiin, niiden tunnelmaan ja ennen kaikkea vaikutelmiin mikä kustakin haastateltavasta minulle syntyi. Miesvan-

keja tutkimustaan varten haastatellut Margit Kyngäs (2000) onkin todennut, että tutkija menettää paljon tietoa tutkittavasta, jos hän ei ole kohdannut tätä henkilökohtaisesti. Omakohtainen tuntuma aineistoon muun muassa helpottaa sen analysointia ja mahdollistaa sen, että tutkija voi palauttaa mieleensä haastattelutilanteen ulkoiset puitteet, tunnelman ja nonverbaalisen vuorovaikutuksen. (Kyngäs 2000, 47.)

Haastattelemani naiset rikkovat monin eri tavoin vankeihin liitettyjä stereotyyppioita, sillä he kaikki olivat olleet ennen vankeutta työelämässä, he olivat hankkineet koulutusta, heillä oli perhe, eikä heillä ollut päihdeongelmaa. Haastateltavat ovat ulkonäköllisesti tavallisia suomalaisia naisia, eikä heistä voi millään tavoin ulkoisesti päätellä, että he ovat elinkautisvankeja. Kuin vahvistuksena sille, että vangin stigma on harvemmin ulospäin näkyvää, eräällä haastattelukäynnillä vankilan ruokajonossa seisossani eräs naisvanki tervehti minua ja kysyi olinko juuri tullut taloon olettaen, että olen minun olevan myös vangittu ihminen. Haastattelemani naisten olemuksen ja käymiemme keskustelujen kautta syntynyt vaikutelma ei käy millään tavoin yksin niiden vankeihin liitettävien mielikuvien kanssa, joka suurimmalle osaa ihmisistä muodostuu lehtien otsikkojulistien eli niin sanottujen lööppien sekä henkirikoksia käsittelevien lehtijuttujen perusteella. Tämä ristiriita on mietityttänyt minua koko tutkimusprosessin ajan, joten koen erityisenä haasteena sen, että pystyisin tekstissäni kuvaamaan myös tätä vuorovaikutuksessamme syntynyttä kohtaamista ja omia tuntemuksiani, jotka väistämättä vaikuttavat myös jollain tasolla tulkintoihini.

Tein ennen haastatteluja päätöksen, että en tuo haastatteluissa esille kokemustani vankilassa työskentelystä, mikäli naiset eivät asiasta kysy. Pysyin tässä päätöksessäni ja naiset eivät kysyneet asiasta. Toisaalta haastattelujen aikana oli tilanteita jolloin olisin voinut asiasta kertoa ja mietin useita kertoja, että onko oikein, etten tuo asiaa esille. Toisaalta jos olisin kertonut asiasta yhdelle haastateltavalle, olisi asia pitänyt mielestäni tuoda tasavertaisesti esille jokaiselle. En halunnut tuoda asiaa esille siksi, että tein haastattelut tutkijan roolissa, enkä enää työskentele vankilassa. En halunnut, että naiset mieltäisivät minut osaksi vankeinhoitojärjestelmää tai vankeinhoidon virkamieheksi. Mietin myös sitä, että haastateltavat saattaisivat jättää kertomatta joitain olennaisia asioita olettaen, että minä tiedän asian kertomattakin, mikäli he olisivat tienneet minun vankeinhoitotyön taustastani.

Haastateltavat olivat minulle entuudestaan tuntemattomia. Pidän tätä hyvänä asiana, koska olisi voinut olla hankalaa, jos olisin joskus työskennellyt heidän kanssaan, ollut näin osa haastateltavan vankeusaikaa ja ehkä myös vaikuttanut omalla toiminnallani siihen kokemukseen, mikä haastateltavalle on vankeudesta muodostunut. Entuudestaan tutut haastateltavat olisivat saattaneet lisäksi jättää osan asioista kertomatta, esimerkiksi sen vuoksi, että he olisivat olettaneet minun jo tietävän heidän elämästään. Väistämättä siitä, että tunsin vankeinhoitoa, oli minulle kuitenkin tutkijana hyötyä,

koska tunsin naisten puheessa esille tulleet vankilaslangiin kuuluvat käsitteet, kuten esimerkiksi ”rutinalappu” ja ”tyssit”. Kyngäs (2000) on tuonut esille, että vankilatutkimusta tehtäessä kielellä on erityisen keskeinen asema ja että vangittujen ihmisten haastatteleminen on lähes mahdotonta ilman keskeisimmän vankilaslangin hallitsemista. Ilman kielellistä yhteisymmärrystä tutkijan ja tutkittavan välille voi syntyä kielellinen ja ymmärryksellinen muuri ja tutkija voi tehdä vääriä tulkintoja tutkittavien puheesta. (Kyngäs 2000, 57.)

Haastateltavani olivat kaikki kolme hyvin erilaisia persoonia ja heillä on erilaiset tavat puhua. Kun yksi vastasi lyhyin lausein niin toinen puolestaan saattoi puhua useita kymmeniä minutteja ilman, että edes esitin kysymyksiä tai kommentteja. Välillä mietin, että muodostuiko oma roolini liian passiiviseksi, ainakin jos kriteerinä pidetään repliikkien määrää. Toisaalta koin haastattelijan roolini tilan luojana ja sitä kautta vaikeiden kokemusten sanallistamisen mahdollistajana, jolloin roolissani korostui kiinnostunut kuunteleminen, tarvittaessa asioiden tarkentaminen ja lisää kysyminen sekä pyrkimys saada kiinni naisten elämälleen antamista merkityksistä. (Saarenheimo 1997, 57.) Haastattelujen edetessä naiset palasivat haastattelujen alussa keskusteltuihin asioihin haluten tarkentaa niitä ja kertoa lisää erityisesti itselleen ahdistavista ja raskaista kokemuksista, mikä oli mielestäni paitsi luottamuksen osoitus, niin myös merkki siitä, että he kokivat nämä asiat keskeisiksi. Haastattelut etenivät eri tavoin ja keskustellut asiat painoutuivat kunkin naisen kohdalla hieman eri tavalla.

Kenttätutkimuksen yhteydessä on puhuttu haastattelun vaihdantateoriasta, jonka mukaan hedelmällisen vuorovaikutuksen ylläpitäminen haastateltavien kanssa edellyttää, että myös tutkija kykenee tarjoamaan jotain (Saarenheimo 1997, 54–55). Olen pohtinut mitä tämä on ollut omassa tutkimuksessani. Eiväthän haastateltavat saaneet osallistumisesta mitään palkkiota ja laitososuhteista johdun minun ei ollut haastatteluissa mahdollista tarjota heille edes kahvikupposta. Päinvastoin minua itseäni odotti joskus laitokseen mennessäni haastateltavan tarjoamana kahvi ja tuore, itse leivottu korvapuusti. Minun ”vaihdokkejeni” olivat siis kuunteleminen ja empatia; se, että olin kiinnostunut haastateltavan kokemuksista (ks. Saarenheimo 1997, 55). Saarenheimo (1997, 72) onkin todennut, että arvostusta ja hyväksyntää voi välittää jo pelkästään kuuntelemalla ja ilmaisemalla sympatiaa ja rohkaisua. Koin myös itse saavani naisilta rohkaisua tutkielmani tekoon ja eräs heistä totesikin minulle viimeisimmän tapaamisemme lopuksi: ”*Onnea sinulle. Raskaan aiheen oot valinnut.*” (Ks. Kyngäs 2000, 51–53.)

2.5 Aineiston analyysi

Tutkimusprosessissa on vaikeaa eritellä tutkimuksen eri vaiheita, koska ne limittyvät toisiinsa. Aineiston keruu, lukeminen, analyysi on kietoutunut kirjoittamiseen ja kirjallisuuden lukemiseen. (Ks. Laitinen 2004, 85.) Analyysissa olen tavoitellut ymmärtämiseen pyrkivää lähestymistapaa (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 1997, 220). Ymmärtämisellä tarkoitan tutkimusaiheen, elinkautisen vankeusrangaistuksen, tarkastelua haastattelemini naisten kokemuksista ja merkitysmaailmasta käsin (ks. esim. Granfelt 1998; Laitinen 2004).

Tutkimusprosessin työläimmän vaiheen muodosti haastatteluaineiston purkaminen tekstin muotoon. Aloitin litteroinnin heti ensimmäisen haastattelun jälkeen ja litteroin haastattelut sanatarkasti tekstinkäsittelyohjelmalla, mutta en merkinnyt tekstiin hiljaisuuksia, taukoja tai vastaavaa. Litteroitua, yhdellä rivivälillä kirjoitettua tekstiä oli käytettävissä kaikkiaan noin 170 sivua. Litteroituani haastattelut luin haastatteluja useaan kertaan läpi niin, että sain muodostettua käsityksen siitä minkä koin olevan naisten puheessa keskeistä. Reflektoin tätä kokemusta myös suhteessa siihen vaikutelmaan, jonka naiset sanattomasti ja sanallisesti välittivät haastatteluissa esimerkiksi puheen painotuksilla, äänen sävyillä sekä tunneilmaisuilla, kuten itkulla. Lukiessani litteroituja haastatteluja värjäsin tekstinkäsittelyohjelmalla kunkin naisten puheesta siinä esille tulevia teemoja ja keskeisiä käsitteitä. Luin näitä tekstejä yhä uudelleen läpi, kokosin tietojenkäsittelyohjelmalla tiettyyn teemaan liittyviä sitaatteja yhteen ja tätä kautta muodostin analysoitavat teemat. Ennen haastatteluja ajattelin, että pyrkisin rakentamaan tutkimuksen niin, että saan tuotua esille, mitä vaiheita vankeuteen liittyy naisten kokemuksissa. Haastatteluissa naiset eivät itse pystyneet arvioimaan omien kokemusten muutosta, mutta aineistoa luettaessa heidän kokemuksissaan oli havaittavissa tiettyjä vaiheita ja muutosten aspekteja. Naisten kokemuksissa vankeuden alkuvaihetta leimasi epäusko, jonka jälkeen tuli usean vuoden kestänyt kaoottinen ajanjakso sekä vankilan arjen ja rutiinien opetteleminen. Nämä kokemukset ja niiden painotukset limittyivät vankeusprosessi eri vaiheisiin, kuten pidätykseen, oikeudenkäynteihin ja niin edespäin. Tavoitteena ei ole kuvata naisten kokemusten yleisyyttä, vaan ennemminkin naisten vankeusprosessille antamia merkityksiä. Aineiston analyysi on rakentunut vankeusprosessin ja siihen liittyvien kokemusten ympärille.

Aiheen arkaluontoisuuden ja pienen kohdejoukon vuoksi jouduin jo tutkimuslupahakemusvaiheessa miettimään tarkkaan kuinka tulen häivyttämään ja estämään haastateltavien tunnistettavuuden tutkimuksen analysointi ja raportointivaiheessa. Tunnistettavuutta estävää on se, että tutkimus ei ole henkilökeskeinen, vaan keskittyy naisten yhteisiin ja erilaisiin kokemuksiin vankeudesta. Tutkimus ei myöskään keskity naisten elämäntarinoihin, vaan vankeuteen liittyviin prosesseihin. Tutkimuksessa ei kerrota kuinka rikos, josta kukin haastateltava on tuomittu, on tapahtunut (rikoksentekota-

pa) tai missä ja milloin se on tapahtunut. Myöskään haastattelusitaateissa käytetään nimimerkkejä tai vastaavia, jotta henkilön tarinaa ei voi lukiessa seurata.

Tutkimuksessa ei ilmoiteta milloin haastattelut on tarkalleen tehty ja haastatteluista on poistettu tai muutettu kaikki tunnistetiedot; tapahtumapaikat, vankilat, vuosiluvut, ikä, ammatti, kotipaikka, työpaikat, sosiaalinen asema sekä kaikki vastaavat tiedot mitä haastattelussa mahdollisesti tuli esille. Olen häivyttänyt tunnistettavuutta merkitsemällä haastattelusitaatteihin XX sellaisten sanojen ja lukujen kohdalle, jotka voisivat ilmaista jotakin haastateltavan henkilöllisyydestä. Mikäli olen halunnut tarkentaa jotakin sitaatin ilmaisua, niin olen merkinnyt tarkennuksen hakasulkeiden sisälle ja varustanut sen omilla nimikirjaimillani NV. Haastateltavat saivat esiintyä haastatteluissa nimettöminä, mutta kaikki heistä kertoivat minulle nimensä. Haastateltavien nimet ja muut vastaavat henkilötiedot jäävät yksin minun tietooni. Myös haastattelunauhoja olen käsitellyt yksin minä. Haastatteluihin osallistuminen oli naisille vapaaehtoista ja haastateltavat saivat kertoa mitä itse haluavat, saivat kieltäytyä kertomasta tai käsittelemästä asioita, joita eivät halunneet tuoda esille ja olisivat halutessaan saaneet myös keskeyttää haastattelun. Kerroin edellä mainitut asiat ennen haastattelua kaikille haastateltavilleni. Naiset myös saavat opinnäytetyön luettavakseen.

Naiselinkautisvankien määrä on lisääntynyt nopeasti, sillä vuonna 2002 heitä oli kuusi ja vuonna 2004 jo yhdeksän (Muiluvuori 2004, 12), joten ryhmä on jo verraten suuri. Koska tutkimukseni keskittyy kuitenkin tietynlaiseen marginaaliryhmään, toin tutkimuslupahakemuksessa esille edellä kertamani toimenpiteet joilla häivyttän tunnistettavuutta sekä korostin, että tulen kiinnittämään läpi tutkimuksen erityistä huomiota tunnistettavuuden poistamiseen ja tutkimuksen eettisyyteen. Haastateltavista kaksi totesi, ettei heille ole väliä vaikka heidät tunnistettaisiin tutkimuksesta. He pitivät tunnistettavuuden poistamista lähes mahdottomana. Toisaalta vankeinhoitolaitosta ja yleensä oikeus- ja rangaistusjärjestelmää kritisoidessaan naiset toivat esille myös pelkonsa siitä, että heidän haastattelujen yhteydessä esittämänsä kritiikki kostautuu heille tavalla tai toisella vankeuden suorittamisen aikana.

Olen pyrkinyt nojaamaan analysoinnissa vahvasti aineistoon ja etsinyt analyysin vihjeitä sieltä (Juuhila 1999b, 213). Analyysiin ja aineiston tulkintaan ovat vaikuttaneet myös tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat ja käsitteet. Pyrin tutkimuksessa kuvaamaan elinkautista vankeutta suorittavien naisten elämää niin kuin he sen itse kokevat ja tulkitsevat. Saarenheimon (1997) tavoin näen, että puheessa tuotettujen lausumien merkitykset eivät kuitenkaan synny yksistään puhujassa tai puheen vastaanottajassa vaan jossain näiden välillä, vuorovaikutuksessa. Lausumat ovat siis aina dialogisia, suhteessa toiseen ja toiselle suunnattuja. (Saarenheimo 1997, 18.) Haastatteluaineisto ei näin ollen myöskään ole yksin haastateltavien tuottamaa, vaan se on syntynyt tutkijan ja haastateltavan välisessä

vuorovaikutuksessa (Juhila 1999b, 212). Näkemykseni mukaan tässä vuorovaikutuksessa tapahtuu jo eräänlaista tulkintaa: esimerkiksi haastateltavan pysähtyessä puhumaan pidemmäksi aikaa jostakin tietystä teemasta ja palaamalla useamman kerran haastattelujen aikana samaan aiheeseen, hän antaa kyseiselle teemalle keskeisen merkityksen puheessaan. Pohtiessaan elämäntilannettaan haastateltava usein myös esittää puheessaan tulkintoja tapahtumille esimerkiksi pohtimalla asioiden syitä ja seurauksia. Aineiston lopullisen tulkinnan tekee kuitenkin tutkija. Tämän vuoksi näen tarpeelliseksi korostaa, että vaikka tutkimuksen aineisto on tuotettu vuorovaikutuksessa elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien naisten kanssa, on tutkimuksen analyysi ja lopullinen teksti tutkijan tuottamaa ja näin ollen minun vastuullani.

2.6 Tutkimuksen validiteetti ja reliabiliteetti

Eeva Pyörälän (1995, 15) mukaan kvalitatiivisen tutkimuksen validiteetilla tarkoitetaan sitä, että tutkijan tulee voida osoittaa valinneensa tutkimusasetelma ja kohderyhmä siten, että niiden avulla voidaan vastata luotettavasti tutkimuskysymyksiin. Lisäksi tutkijan käyttämien merkitysten tulee vastata tutkimushenkilöiden tarkoittamia merkityksiä eli validiteetissa on kyse myös tulkinnan paikkaansa pitävyydestä. Pyörälä näkee, että validiteettikysymys kulkee kvalitatiivisessa tutkimuksessa mukana koko tutkimuksen ajan. Tutkimuksen teoreettisten käsitteiden ja tutkimusaineistosta nousevien käsitteiden, kuten myös teoreettisten johtopäätösten ja empiirisen aineiston välinen suhde on oltava looginen. (Pyörälä 1995, 15.) Reliabiliteetti puolestaan tarkoittaa kvalitatiivisessa tutkimuksessa aineiston käsittelyn ja analyysin luotettavuutta. Pyörälä (1995) muistuttaa, että tutkimusraporttia kirjoitettaessa tulisi ottaa huomioon kaksi kvalitatiivisen tutkimuksen reliabiliteettikysymyksiin liittyvää kriteeriä: analyysin arvioitavuus ja uskottavuus. Arvioitavuus tarkoittaa sitä, että lukijalle tarjotaan mahdollisuus seurata tutkijan päättelyä ja kritisoida sitä. Uskottavuudella viitataan siihen, että tutkimusraportin pohjalta on uskottavaa, että kuvatulla tavalla on päädytty esitettyihin tulkintoihin. (Pyörälä 1995, 15–16.)

Mattsonin (1998, 46) ja Laitisen (2004, 53–56) mukaan varmin tapa päästä edellä kuvattuihin tavoitteisiin on se, että tutkija pyrkii olemaan omasta subjektiivisuudestaan niin tietoinen kuin mahdollista ja myös ilmaisee tämän subjektiivisuuden sekä antaa sen lukijoiden arvioitavaksi. Juha Perttula (1995) on tarkastellut kokemuksen tutkimuksen luotettavuuden kriteereitä tutkijan subjektiivisuudesta käsin. Perttula näkee tutkijan olevan osaltaan tutkimustyön subjekti, jonka vuoksi tämän tulee reflektoida, analysoida ja raportoida oman subjektiivisuutensa merkitys sekä tutkimukselliset valintansa kaikissa tutkimusprosessin vaiheissa. Kokemusta tutkittaessa on lisäksi keskeistä aineistoläh-

töisyys eli tutkimusprosessin tulee edetä tutkimusaineiston ehdoilla. Lisäksi Perttula korostaa tutkijan vastuullisuutta osana tutkimuksen luotettavuutta. Vain tutkija voi viime kädessä arvioida vastuullisuutensa toteutumisen. (Perttula 1995, 102–104.) Myös Juha Eskola ja Juha Suoranta (1998, 211) korostavat tällaista tutkijan avointa subjektiviteettia ja sitä, että tutkija on tutkimuksen keskeinen työväline.

Tutkimukseni aihe, elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien naisten kokemukset vankeudesta, on vaikuttanut tutkimuksen kohderyhmän valintaan: mielestäni olisi mahdotonta puhua naiselinkautisvankien kokemuksista kohtaamatta heitä ja kuuntelematta mitä heillä on kerrottavanaan. Näen haastattelemieni naisten, kuten ihmisten yleensäkin, olevan omien kokemustensa parhaimpia tunti-joita. Syvähaastattelujen avulla olen saanut vastauksen tutkimuskysymyksiin ja saanut tuotettua uutta tietoa. Lisäksi tutkimukseen valitut käsitteet ovat aineistolähtöisiä. Analyysin arvioitavuutta ja uskottavuutta olen pyrkinyt vahvistamaan kuvaamalla täsmällisesti tutkimuksen toteutumista ja tekemiäni valintoja.

Tutkimusotteeni korostaa tutkijan vastuuta tutkimuksella tuotetusta tiedosta, mutta myös haastateltavista henkilöistä (ks. Laitinen 2004, 55). Tämä mahdollistaa ja edellyttää tutkijan oman subjektii-visuuden tunnustamista. Kyse on tutkijan rajallisuuden tunnustamisesta pyrkimyksenä välttää harha tutkijan asiantuntijuudesta ja paremmin tietämisestä. (Laitinen 2004, 55.) Tutkimukseni näkökulma on elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien naisten näkökulma. Vankeus ja vangittuna eläminen on kuitenkin täysin oman elämismailmani ja kokemukseni ulkopuolinen asia. En näin ollen voi väittää, että vaikka kuinka intensiivisesti ja pitkäkestoisesti tutkisin aiheitani, niin tietäisin tai ymmärtäisin täysin, miltä tuntuu olla vangittuna vailla tietoa vapautumisesta tai mitä se kokemuksellisesti merkitsee. (Ks. Laitinen 2004, 56.) Fenomenologis-hermeneuttisen lähestymistavan kautta olen kuitenkin pyrkinyt tavoittamaan naisten omaa kokemusta ja lisäämään näiden kokemusten ymmärrystä.

Johanna Hurtig ja Merja Laitinen (2003, 89) katsovat, että sensitiivistä ja arvolatautunutta ilmiötä tutkittaessa ei voida välttää sitoumuksia ja kannanottoja. Mikäli tutkittava ilmiö nähdään yhteiskunnan puuttumista vaativaksi ongelmaksi edellyttää sen ratkaiseminen myös yhteiskunnallisia ja poliittisia ratkaisuja. Kannanottaminen ei ole ristiriidassa ”objektiivisen” tiedonintressin kanssa, mikäli se on toteutettu refleksiivisesti ja perustellusti huomioiden se, että tietäminen tapahtuu aina tietysti episteemisestä paikasta käsin. Kannanottamisen kautta tutkimus voi osallistua julkiseen keskusteluun sekä asettua päätöksenteon ja vaikuttamisen kenttään. (Laitinen 2004, 320; Hurtig & Laitinen 2003.) Näen, että jo aiheen valinta on kannanotto: olen valinnut tutkimusaiheekseni naisten kokemukset elinkautisesta vankeudesta, koska näen aiheen merkitykselliseksi. Myös naiset ilmaisivat

aineistonkeruunvaiheessa haastatteluja tehdessäni, kuinka tärkeää heille on, että elinkautista vankeusrangaistusta suorittavista naisista tehdään tutkimusta ja että heitä kuullaan. Tämä on asettanut minulle eettisen velvoitteen valita heitä kunnioittava analyysi- ja kirjoittamistapa. Pysin kirjoittamaan näiden naisten näkökulmasta ja siten kuin he ovat kokemuksiaan ilmaisseet.

3 AIEMMAT VANKEIHIN LIITTYVÄT TUTKIMUKSET

Vankeja on tutkittu Suomessa melko paljon, mutta suurimmalta osin miesvankeja. Naisvangit ovat selvästi jääneet tutkimuksissa miesten varjoon. Esimerkiksi kaikki viimeaikaiset Suomessa tehdyt vankeinhoitoon ja vankeihin liittyvät väitöstutkimukset ovat kohdistuneet miesvankeihin tai vankiloihin, joissa on miesvankeja (ks. esim. Kyngäs 2000; Tourunen 2000; Kauppila 1999; Kuure 1996; Ulvinen 1996; Kääriäinen 1994). Viime vuosina Suomessa on tehty naisvankeihin liittyen ainoastaan pro gradu -tutkielmia, mutta naiselinkautisvangeista ei ole tehty yhtään tutkimusta tai tutkielmaa. Mieselinkautisvankeihin liittyen on tehty yksi pro gradu -tutkielma. Olen selvittänyt tehtyjä tutkimuksia pääasiassa Vankeinhoidon koulutuskeskuksessa toimivan Vankeinhoitolaitoksen kirjaston aineistotietokannasta. Vankeinhoitolaitoksen kirjasto on kriminaalitieteisiin erikoistunut teollinen kirjasto, jossa on kattavasti vankeinhoitoon ja rangaistusten täytäntöönpanoon liittyvää tutkimuskirjallisuutta niin Suomesta kuin ulkomailta. Käsittelen tässä luvussa aluksi suomalaisiin naisvankeihin liittyvää tutkimusta ja tämän jälkeen miesvankeihin liittyviä suomalaisia tutkimuksia. Lopuksi esittelen erään suomalaisen mieselinkautisvangin kirjoittaman omaelämäkerrallisen teoksen sekä tutkimusaiheeni kannalta keskeiset ulkomaiset tutkimukset.

Riitta Leskinen ja Tarja Pösö ovat vuonna 1982 tehneet sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielman Naisvanki vankilassa. Tutkimuksessaan he selvittivät naisvankien elämää vankilassa lomakehaastattelun avulla. Tutkimukseen osallistui 28 vankia. Tutkimuksessa tarkasteltiin naisvankien elämää osa-alueittain: fyysistä ympäristöä ja asumista, ruokailua, vaatetusta, terveyttä, työtä, vapaa-aikaa vankilassa sekä sosiaalisia suhteita. Sukupuolikysymystä ja sukupuolen vaikutusta vankeusrangaistuksen suorittamiseen Leskinen ja Pösö eivät juuri tutkimuksessa käsitelleet. Naiskysymys tuli esil-

le lähinnä tarkasteltaessa haastateltujen suhdetta lapsiin ja vankilan äiti- ja lapsiosastoa, jonne naisvanki voi ottaa pienen lapsen mukaansa. (Leskinen & Pösö 1982.)

Naiset jaettiin Leskisen ja Pösön (1982) tutkimuksessa kolmeen ryhmää: rikolliseen alakulttuuriin samastuneisiin ja samastumattomiin sekä näiden väliin jäävään ryhmään, joka ei ollut suoranaisesti samastunut rikolliseen alakulttuuriin, mutta jota ei voitu pitää siihen samastumattomanakaan. Kaikki haastatellut olivat ensimmäistä tai toista kertaa vankilassa olevia vankeusvankeja, ja heidän tuomioidensa pituudet vaihtelivat alle vuodesta yhdeksään vuoteen. Tutkimukseen osallistuneiden naisvankien elämässä oli kolme keskeistä perusulottuvuutta: voimattomuudentunne ja vaikutusmahdollisuuksien puute, yksilöllisyyden ja ihmisarvon menetys sekä sosiaalisten suhteiden hallitsevuus. Leskinen ja Pösö tulivat tutkimuksessaan siihen tulokseen, että vankilassa turvataan ihmisen primaaritarpeet, kuten ravinto, vaatetus ja asuminen. Kuitenkaan sekundaareja tarpeita, kuten ihmisten välisiä sekä ihmisen ja yhteiskunnan välisiä suhteita ei ole juuri mahdollista tyydyttää vankilassa. Resurssit eivät myöskään vankilassa synny yksilöiden omasta toiminnasta, vaan ne tarjotaan valmiina ja oman toiminnan ulkopuolelta. (Leskinen & Pösö 1982, 107–110.)

Leskisen ja Pösön (1982) mukaan vapauden merkitys on yksilöllinen ja määräytyy yksilön aiempien kokemusten kautta. Laitoksessa monet asiat saavat erilaisen merkityksen kuin vapaudessa. Rikolliseen alakulttuuriin samastumattomille vankilarangaistus merkitsi vapautumista rikoksesta yhteiskunnan hyväksymällä sovittamistavalla, mutta samalla myös ihmisarvon ja yksilöllisyyden menetystä. Leskinen ja Pösö pohtivat onko rikolliseen alakulttuuriin samastuneilla ihmisillä koskaan ollutkaan vapautta positiivisessa mielessä. Vankilavaihe oli näiden naisten elämäkululle luonnollinen jatke, joka merkitsi omalla tavallaan vapautta: esimerkiksi vapautta päihteidenkäytöstä ja toimeentulon epävarmuudesta. Tässä tulee Leskisen ja Pösön mukaan esille eristys- ja rangaistuslaitoksiin liittyvä ristiriitaisuus: vangin hyvinvointi on usein merkki laitostumisesta. (Leskinen & Pösö 1982, 111–115.) On lähes hämmästyttävää kuinka monet Leskisen ja Pösön pro gradu -tutkielmassa esille tulleet asiat, kuten naisvankien elämän perusulottuvuudet ja yksilön aiempien kokemusten merkitys, pätevät myös omassa tutkimusaineistossani, vaikka tutkimusten välillä on yli 20 vuotta aikaa. Vankeuden tuottamissa kokemuksissa voidaan tulkita olevan jotain yhteistä ajasta ja paikasta riippumatta.

Taina Rintala (1989) on sosiologian pro gradu -tutkielmassa ”Naisvangit oman elämänsä tulkitsijoina” kuvannut kymmenen useampaan kertaan vankilassa olleen naisen elämänpolkuja. Rintala on kerännyt aineiston haastattelemalla kymmenen naisvankia, joiden vankilakertaisuudet eli vankilasaolokertojen määrät vaihtelivat toiskertaisesta yksitoistakertaiseen (Rintala 1989, 26, 30). Tutkielmassa on keskeistä tarinallisuus: Rintala on kuvannut kunkin naisen elämänpolun lapsuudesta haas-

tatteluhetken ajankohtaan, sekä naisten ajatuksia tulevaisuudesta (Rintala 1989). Rintalan tutkimus keskittyy pääasiassa naisten menneisyyteen ja toisaalta tulevaisuuteen, joiden kautta haetaan selitystä naisten vankilaan joutumiselle ja toisaalta ratkaisuja sille kuinka rikoskierteestä olisi mahdollista irrottautua. Tutkielmassa sivutaan kuitenkin myös naisten kokemuksia vankeusajasta. Oma tutkielmani sijoittuu vankeuteen ja vankila-aikaan ja siihen liittyviin kokemuksiin, joten voin hyödyntää Rintalan tutkielmaa siltä osin kun siinä käsitellään naisten vankilakokemuksia. On kuitenkin syytä huomioida, että Rintalan haastattelemat naiset ovat olleet vankilassa useita kertoja, eikä heidän joukossaan ole naiselinkautisvankeja, joten heidän vankilakontekstinsa ja täten mahdollisesti myös vankeuskokemukset eroavat oman tutkimukseni naisten tilanteesta. Lisäksi tutkielma on jo yli viisitoista vuotta vanha. Tänä aikana vankeinhoito ja vankeuden sisältö on oletettavasti muuttunut samalla kuin erilaiset vankilan sisäiset toiminnot ovat lisääntyneet.

Riitta Kangas-Korhonen (1990) on tehnyt Jyväskylän yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitokselle pro gradu -tutkielman ”Naisvangin tie takaisin vankilaan”. Tutkimuksessa on selvitetty syitä naisten uusintarikollisuudelle (Kangas-Korhonen 1990, 20). Kangas-Korhosen tutkimuksen taustateoria perustuu rikollisuuden määrittelyille, naisten tekemän rikollisuuden laadulliselle ja määrälliselle tarkastelulle sekä huono-osaisuuden ja uusintarikollisuuden kytköksen tarkasteluun. Tutkimusta ohjaa sosiologinen näkemys poikkeavasta käyttäytymisestä ja rikollisuudesta (Kangas-Korhonen 1990, 20). Tutkimusaineisto perustuu toista kertaa vankilassa olevien kymmenen naisen teemahaastatteluihin. Haastatteluiden teemoina ovat olleet naisten elämä ennen ensimmäistä vankeustuomiota, ensimmäisen vankilatuomion merkitys, vapaudessa vankeustuomoiden välillä tapahtuneet asiat, kokemukset toisesta vankeustuomiosta sekä ajatukset tulevaisuudesta (Kangas-Korhonen 1990, 21–22, 25).

Tutkimustuloksena Kangas-Korhonen (1990) toteaa, että uusintarikoksiin syyllistyneiden naisten lapsuus on usein ollut ongelmallinen, heidän koulutuksensa ja työkokemuksensa on vähäistä sekä alkoholi ja huumeaineet ovat yleensä osasyynä rikoksia tehtäessä. (Kangas-Korhonen 1990, 30, 32, 43). Kangas-Korhosen haastatteleminen naisten rikollisuus oli lisäksi luonteeltaan sosiaalista eli rikoksia suosivat ystävyysuhteet arvioitiin tärkeäksi vaikuttimeksi rikosten tekemiseen (Kangas-Korhonen 1990, 45). Rikosten teon motiiveiksi naiset näkivät taloudellisen hyödyn tavoittelun: rikoksia tehtiin ensisijaisesti siksi, että tarvitaan rahaa (Kangas-Korhonen 1990, 49). Selkeitä ja varsinkaan yksiselitteisiä päätelmiä uusintarikollisuuden syistä ei tutkimustulosten perusteella voida kuitenkaan tehdä, sillä naisten tekemät rikokset saattoivat olla yksi yksittäinen elementti huono-osaisuuden ketjussa, jolloin syitä ja seurauksia on vaikea eritellä.

Oman tutkimusaiheeni näkökulmasta Kangas-Korhosen (1990) tutkimuksella on annettavaa siltä osin, kun tutkimuksessa käsitellään vankilassa olemiseen liittyviä kokemuksia sekä vankeuteen liittyviä sosiaalisia suhteita. Aiheenani ei kuitenkaan ole naisten uusintarikollisuus, vaan kokemukset vankeudesta. Näin ollen en tarkastele tutkimuksessani rikosten tekemistä tai niiden taustalla olevia syitä, kuten Kangas-Korhonen on osittain tehnyt.

Mari Sipola (1995) on puolestaan Lapin yliopistolle tekemässään sosiaalityön pro gradu -tutkielmassa – ”Me ollaan kaikki yhtä suurta perhettä”, äiti ja lapsi vankilassa – tarkastellut vankilaan lapsensa mukaan ottaneiden äitien ja heidän lastensa elämää vankilassa (Sipola 1995, 4). Tutkielman keskiössä on Suomen vankeinhoidossa oleva mahdollisuus, että ihminen voi tietyn ehdoin ottaa lapsen mukaan vankilaan mennessään suorittamaan vankeusrangaistusta (Sipola 1995, 1). Hämeenlinnan keskusvankilassa (nykyisin Hämeenlinnan vankila) on äiti- ja lapsiosasto eli niin sanottu lastenhuone, jossa vankilassa olevat äidit ja lapset asuvat. (Sipola 1995, 3.)

Sipolan (1995) tutkielmassa tarkastellaan äitien ja heidän lastensa elämää vankilassa äitien näkökulmasta. Sipolan pyrkimyksenä on ollut selvittää miten äidit ovat päätyneet ottamaan lapsen mukaan vankilaan, miten äidin ja lapsen vankilassaolo käytännössä toteutuu sekä miten äidit näkevät tulevaisuuden. Tutkimusta varten haastateltiin tutkimusajankohtana kesällä 1993 osastolle sijoitettuna olleet seitsemän äitiä. (Sipola 1995, 4.) Tutkimusmenetelmänä käytettiin teemahaastattelua (Sipola 1995, 10). Tutkielman taustateoria perustuu vankilainstituution ja naisten rikollisuuden tarkasteluun. Tutkielman empiirinen osa rakentuu äiti-lapsi-osaston arjen ja haastateltavien sosiaalisten suhteiden kuvaamiseen, lastenhuoneen olemassaolon etujen ja haittojen tarkasteluun sekä haastateltavien tulevaisuuden ajatuksiin. Sipolan (1995) tutkimus fokuoitiinsa yhden erityisen vankilaosaston, äiti-lapsi-osaston toiminnan ja siellä sijoitettuna olevien naisvankien ajatusten tarkasteluun ei juuri anna aineksia oman tutkimukseni aineiston tarkastelulle.

Tarja Pösö (1986) on Riitta Leskisen kanssa tekemänsä pro gradu -tutkielman jälkeen jatkanut naisvankeihin liittyvää tutkimusta lisensiaattitutkimuksessa ”Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta”. Pösö (1986) määrittelee tutkimuksensa olevan poikkeavan käyttäytymisen tutkimusta. Tutkimuksessa on tarkasteltu eri näkökulmia naisten rikollisuuteen, naisten rikollisuutta selittäviä teorioita sekä naisten tekemiä rikoksia tilastojen valossa. Lisäksi naisten rikollisuutta on tarkasteltu niiden naisten kautta, jotka ovat itse tehneet rikoksen ja siitä tuomittu vankeusrangaistukseen sekä selvitetty miksi naiset tekevät rikoksia ja miten virallinen sosiaalinen kontrolli on heihin kohdistunut. (Pösö 1986, 1-3.) Tämän viimeksi mainittu tarkastelu perustuu Hämeenlinnan keskus- ja lääninvankilassa sekä Järvenpään avo-vankila-osastolla vuodenvaihteessa 1983 - 1984 vankeustuomiotaan suorittaneelta 91 naiselta kyselylomakkeella kerättyihin tietoihin (Pösö 1986, 112).

Tutkimustuloksissa Pösö (1986) toteaa, että naisvangeista ei ole mielekästä luoda erityistä naisvankityyppiä, koska teoreettista syvyyttä naisia yhdistävästä luonteesta ei löydy. Oli kuitenkin selvästi tekijöitä, jotka yhdistivät monia Pösön tutkimukseen osallistuneita naisia. Niitä olivat koulutuksellinen, ammatillinen ja työmarkkinallinen huono-osaisuus, taloudellinen epävakaisuus, voimakas, ristiriitainen kiinnittyminen perhe- ja parisuhteisiin, konfliktiherkkä menneisyys sekä osittain myös runsas päihteidenkäyttö. (Pösö 1986, 135.) Naisten tekemissä rikoksissa ja niiden kuvauksissa puolestaan toistui kolme teemaa: taloudelliset ongelmat, perhe- ja parisuhderiippuvaisuus ja alkoholin käyttö (Pösö 1986, 157). Naisilla näytti lisäksi olleen elämässään suhteellisesti enemmän sosiaalihuollollisia ja psykiatrisia interventioita kuin suomalaisilla naisilla keskimäärin. Mitä enemmän nainen oli ollut näiden interventioiden kohteena ja mitä aiemmin nämä interventiot olivat alkaneet naisen elämässä, sitä enemmän hän oli niistä riippuvainen. (Pösö 1986, 186.) Vankeusrangaistusta oli edeltänyt esimerkiksi oma lapsuus ja nuoruus lasten- ja nuorisohuoltolaitoksessa, lastensuojeluasiakkuus ja omien lasten huostaan otetuksi tulo sekä hoitojaksoja psykiatrisessa sairaalassa tai päihdehoitolaitoksessa (Pösö 1986, 161–185). Pösön (1986) tutkimuksessa tarkastellaan ensisijaisesti naisten rikollisuutta ja vankilaa edeltänyttä elämää. Oma tutkimukseni fokusoituu vankilaelämään ja naisten kokemuksiin vankilassa elämisestä. En näin ollen tutki rikollisuutta, poikkeavaa käyttäytymistä tai naisten vankilaa edeltänyttä elämää. Erilaisesta tutkimuskohteesta johtuen en tule käyttämään Pösön tutkimusta tutkimusaineistoni tarkastelussa.

Suomalaisia mieselinkautisvankeja on tutkinut Susanna Salin (1996) sosiaalipsykologian pro gradu -työssään ”Elinkautisvangit [elämähän se on muurien tälläkin puolella]”. Tutkielmassa Salin selvitti haastattelututkimuksen keinoin elinkautisvankien elämää vankilassa, elinkautisvankeuden yleispiirteitä sekä elinkautisvankien selviytymisstrategioita (Salin 1996, 15–17). Salinin mukaan kaikilla neljällä hänen haastattelemaansa mieselinkautisvangilla oli havaittavissa tietoisesti valittu omanlaisensa selviytymisstrategia, jonka avulla he suorittivat tuomiotaan. Salin kuvasi haastateltavia heidän valitsemiensa selviytymisstrategioiden perusteella mukautujaksi, taistelevaksi älyköksi, aikuisuuteen kypsäksi sekä ryhdistäytyjäksi. (Salin 1996.)

Haastatellut miehet olivat joutuneet vankeuden myötä käsittelemään niin omaan identiteettiin kohdistuvia uhkia kuin myös sosiaaliseen ympäristöön liittyviä muutoksia. He olivat joutuneet rakentamaan itselleen tavallaan uuden identiteetin, jonka avulla kestivät pitkän vankeusajan. Selviytymisstrategian muotoutumisessa oli Salinin (1996) mukaan nähtävissä yhtäläinen ajallinen kehittyminen: vankeuden alkuvaiheessa haastateltavat olivat miettineet omaa menneisyyttään ja arvioineet edessä olevan vankeusajan merkitystä elämälleen. Tässä vaiheessa useimmat olivat harkinneet muun muassa itsemurhaa. Haastateltavien tehtyä päätöksen selviytyä edessä olevasta vankeusajasta he valit-

sivat itselleen sopivan tyylin suorittaa vankeusrangaistus, ratkaisivat suhtautumisensa vankilan ulkopuoliseen maailmaan ja loivat sosiaaliset tukiverkostonsa joko vankilassa tai sen ulkopuolella. (Salin 1996, 245–246.) Salinin (1996) tutkielma antaa mahdollisuuden verrata hänen haastattelemiensa miesvankien ja oman tutkielmani naisvankien kokemuksia toisiinsa. En kuitenkaan tutki Salinin tavoin selviytymisstrategioita, vaan vankeuskokemuksia, enkä myöskään tule käyttämään aineiston analysoinnissa Salinin käyttämää tyypittelyä. Pyrin tutkimuksessani ennemminkin naisten vankeusprosessin hahmottamiseen, vapauden menetyksen tarkasteluun ja naisten yksilöllisten kokemusten etsimiseen.

Veli-Matti Ulvinen (1996) on tehnyt Oulun yliopistoon kasvatustieteen väitöskirjan ”Vankilaelämän kasvatukselliset alueet vankeinhoidon tavoitteiden kehyksessä - Estettyjä kuvia?”. Väitöskirjassa on lähdetty tarkastelemaan vankeinhoidon lainsäädännöllisiä tavoitteita ja niiden toteutumista vankilayhteisön näkökulmasta sekä sijoitettu vankilaelämän kasvatukselliset alueet tähän kehykseen (Ulvinen 1996, 14–15). Väitöskirja on poikkeuksellinen siinä mielessä, että Ulvisella on omakohtainen kokemus tutkimastaan aiheesta: hän on aloittanut tekemään väitöstutkimustaan ollessaan neljä vuotta ja kolme kuukautta Oulun lääninvankilassa suorittamassa ehdotonta vankeusrangaistusta. Näin ollen Ulvinen toteaa väitöskirjansa olevan paitsi tutkimus, niin myös oman emansipaationsa väline. (Ulvinen 1996, 11.)

Ulvisen (1996, 17) tutkimuksen teoreettinen lähestymistapa on fenomenologinen, kuten on myös tämän tutkielman lähestymistapa. Ulvisen tutkimuksen aineistona on vuodenvaihteessa 1991–1992 Oulun lääninvankilassa kerätyt vankien, henkilökunnan edustajien ja ulkopuolelta vankilassa käyvien työntekijöiden 70 avointa teemahaastattelua (Ulvinen 1996, 52–55). Tutkimuksen teemat on muodostettu vankeinhoidon tavoitteiden pohjalta ja teemat ovat olleet seuraavat: kuinka vankeusrangaistusten täytäntöönpano koetaan käytännössä, kuinka rangaistusajan haittavaikutusten vähentäminen ja minimoiminen käytännössä vangin elämässä toteutuu sekä millä edellytyksillä vanki voi käytännössä käyttää rangaistusajan hyödykseen ja lisätä omia suoriutumismahdollisuuksiaan yhteiskunnassa. Näitä teemoja on tarkasteltu kunkin haastatellun ryhmän kokemana. (Ulvinen 1996, 52–53.) Myös tutkimustulosten tarkastelu perustuu teemojen kolmijaolle. Ensinnä Ulvinen (1996, 89) tarkastelee rangaistuksen täytäntöönpanon toteutumista eli tilannetta, kun ihminen joutuu vankilaan ja hänestä tulee osa muodollisesti järjestettyä ja muusta yhteiskunnasta tarkasti erotettua koneistoa. Toiseksi tarkastellaan vankilan elämänpiiriä, kuten vankilassa tapahtuvan toiminnan rakenteita sekä vangittujen henkilöiden yhteydenpitomahdollisuuksia vankilan ulkopuolelle siviiliyhteiskuntaan. Kolmanneksi tarkastellaan vankeusajan hyödyntämismahdollisuuksia ja vankilan mahdollisuuksia innostaa ihmistä aktiiviseen toimintaan, kuten työhön, opiskeluun ja harrastuksiin sekä valmistaa vapauteen. (Ulvinen 1996.)

Tulosten perusteella Ulvinen (1996) päätelee, että vankeusaika lisää aina ihmisen yhteiskunnallista eristyneisyyttä ja vangin sosiaaliset suhteet siviilissä muuttavat muotoaan. Näihin vankeuden tuottamiin perusmerkityksiin on hänen mukaansa hankala vaikuttaa vankeinhoidollisten uudistusten kautta. Lisäksi Ulvinen toteaa, että vankeinhoito ei pysty parantamaan ketään, koska se on syrjässä muusta yhteiskunnasta. Vankilassa voidaan kuitenkin lisätä vangin vastuuta omasta elämästä ja näin pyrkiä vaikuttamaan hänen vapaassa yhteiskunnassa selviämiseen. Toisaalta tämä edellyttäisi, ettei vangitun ihmisen suhteita siviilimaailmaan katkaistaisi, vaan niitä pyrittäisiin tukemaan. Lopuksi Ulvinen vielä toteaa, että kriminaalipoliittisesti ajatellen rikollista ja väkivaltaista kulttuuria ylläpitävä vankila ei ole kaikkia varten: kaikkia rikoksesta tuomittuja ei tulisi laittaa vankilaan, vaan tulisi etsiä vaihtoehtoisia rangaistusmuotoja. (Ulvinen 1996, 244–245.) Tutkimusaiheen ja fenomenologisen lähestymistavan myötä Ulvisen (1996) tutkimus sijoittuu lähelle oman tutkimukseni teemoja. Erityisesti tämä toteutuu Ulvisen analysoimien vankilan toimintarakenteiden ja vankien sosiaalisten suhteiden osalta. Tulen näin ollen käyttämään Ulvisen tutkimusta oman tutkimusaineistoni analysoinnissa ja tulosten tarkastelussa.

Riitta Granfelt (2003) on tutkimuksessaan ”Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta” selvittänyt pääkaupunkiseudulle vapautuneiden nais- ja miesvankien asunnottomuuden taustalla olevia ongelmia, asunnottomuuteen ja asunnon hakemiseen liittyviä prosesseja ja palvelutarpeita. Tutkimustulosten pohjalta on esitetty erilaisia asumisvaihtoehtoja vankien asumistilanteen parantamiseksi ja integraatiopyrkimysten tukemiseksi. (Granfelt 2003, 15.) Granfeltin (2003) haastatteleminen vapautuneiden vankien elämässä asunnottomuus oli usein muodostunut osaksi laajempaa, vuosien ajan jatkunutta ja yhä pahemmaksi käynnyttä syrjäytymisprosessia tai sen uhkaa. Asunnottomuuden ohella päihteidenkäyttö, siihen liittyvä alakulttuuri ja rikollisuus olivat elämän keskeistä problematiikkaa, josta useimmat toivoivat pystyvänsä irtaantumaan. (Granfelt 2003, 16.)

Vankilasta vapautuvat, elämänsä aikana vaikeita ja traumaattisia menetyksiä kokeneet naiset ovat Granfeltin (2003) mukaan yksi yhteiskunnan syrjäytetyimmistä ryhmistä. Heidän tilanteensa on ajankohtainen ja vaativa haaste niin asumispalveluille kuin sosiaalityölle. Granfelt korostaa, että vankilassa ja kadulla elävät naiset ovat paljon muutakin kuin narkomaaneja, rikollisia ja asunnottomia, millä käsitteillä heitä usein kuvataan. (Granfelt 2003, 49.) Vapautuvien vankien asunnottomuus on yhteiskuntapoliittinen ongelma, johon psykososiaaliset ongelmat vahvasti kietoutuvat (Granfelt 2003, 28), eikä asumista voi erottaa muusta elämäkokonaisuudesta, vaan ennemminkin se on perusedellytys muulle elämiselle (Granfelt 2003, 30). Haastateltujen ihmisten kotimäärityksissä korostui mahdollisuus itsemääräämiseen, autonomiaan. Vankilassa elävälle mahdollisuus itse lukita ja avata ovi saa erityisen merkityksen. (Granfelt 2003, 43.) Granfelt (2003) arvioi, että suomalainen

sosiaalityö ja myös lainrikkojien kuntoutusohjelmat ovat paljolti toimineet ja suunniteltu sukupuolen merkitystä tiedostamatta. Niinpä ne ovat marginalisoineet entisestään vankiloissa elävien ja vapautuneiden naisten elämää. (Granfelt 2003, 73–74.) Koska pyrin tutkimuksessani sukupuolisen-sitiivisyyteen, ovat Granfeltin (2003) huomiot ovat tutkimukseni kannalta tärkeitä.

Vaikkei elinkautisvangeista löydy juurikaan suomalaista tutkimusta, niin kirjallisuudessa, lähinnä omaelämänkerroissa on kuvattu jonkin verran elämää elinkautisessa vankeudessa. Uusimpana näistä elämänkerroista on mieselinkautisvanki T.J. Timosen (2003) teos ”Sieluun kun sattuu”, jossa hän on pohtinut vankeutta ja parisuhdetta, ”*kirje- ja puhelinrakkautta*”. Timonen toteaa, että tuskin kukaan ihminen suunnittelee sellaista suhdetta, jossa tavataan lauantaisin ja sunnuntaisin tunti kerrallaan eri puolilla pöytää ja kerran kuussa kaksi ja puoli tuntia kahden kesken perhetapaamisessa. Hänen mukaansa erityisesti vapaudessa olevalle puolisolle on vaikeaa huomata kuinka toinen muuttuu ja tajuta, ettei hän voi koskaan ymmärtää mitä tämä kokee vankilassa ollessaan. Vankilan tapaamisissa kohtaa kaksi erilaista maailmaa: vankeus ja vapaus. Timonen kertoo vapaudessa olevan henkilön elävän seitsemän päivää viikossa ja vangin vain kaksi: kun hänelle tulee viikonloppuna vankilaan tapaaja. (Timonen 2003, 37.)

Timonen (2003) kuvaa kirjassaan elämäänsä ja omaa vankeusprosessiaan. Pyrin omassa tutkimuksessani tuomaan tätä prosessia esiin naiselinkautisvankien kokemana. Otan tässä esiin katkelman Timosen kirjasta, koska siinä kuvataan elinkautisen vankeuden teemaan liittyen hyvin keskeisiä asioita.

”Lähes kahdeksan vuoden vankilassa olon jälkeen olisi lukemattomia tarinoita kerrottavaksi, niin iloisia kuin surullisia.

Rikokset, pidätys ja kuulustelut kaikkine ihmeellisyyksineen ja kahdeksan neliön yksinäisyys, joka tuntuu vievän epäinhimillisyydessään järjenkin.

Intimiteetin täydellinen menetys, syyllisyys ja pelko. Häpeä.

Mielentilatutkimuksen mielettömyys, raadollisuus, kornius, nöyryytys.

Tuomio, epäusko, toivottomuus.

Uhma, kapina ja halu selviytyä kaikesta huolimatta.

Halu elää ja selvitä.

Pienet suuret hetket läheisten käydessä tapaamassa.

Anteeksianto ja Jumala.

Täysin vieraat ihmiset jakamassa kohtaloa, jota ei millään haluaisi uskoa todeksi.

Ja pikku hiljaa sopeutuminen ympäristöön, joka pursuaa rooleja, pelkoja, epäluuloja ja puolitotuksia.

Satoja tarinoita ja matkasellin juttuja – vangin varmalta taholta.

Ikävä ja yksinäisyys. Kirjeystävät suurine odotuksineen ja suurempine pettymyksineen.

Ystävät ja viholliset, kohtalotoverit ja hurtti huumori, ironia joka vetää suupielet ylös vaikka väkisin. Niin ja ne, jotka haluavat vain purkaa pahan mielensä toisiin, satuttaa, peittää pelkonsa pelottelemalla muita.

Ja kuitenkin kaiken ylitse nousee Toivo.

Aika kuluu... Hitaasti, mutta se kuluu kuitenkin.” (Timonen 2003, 6–7.)

Tutkimusaiheeni kannalta keskeinen ulkomainen tutkimus on Stanley Cohenin ja Laurie Taylorin (1986) klassikoksi muodostunut ”Mielenterveyden säilyttäminen - tutkimus pitkän vankeuden vaikutuksista”. Näen sen tutkimukseni kannalta keskeiseksi siksi, että siinä on selvitetty pitkäaikaisvankien elämää, joita myös haastattelemani naiselinkautisvangit ovat. Cohen ja Taylor (1986) tutkivat pääasiassa ryhmähaastattelujen kautta englantilaisessa Durhamin vankilassa niin sanottua E-osastoa ja sinne sijoitettuja vankeja. E-osasto oli vankilan erittäin tarkoin vartioitu varmuusosasto, jossa kaikki vangit olivat miehiä. Lisäksi tutkimusaineistona oli niin sanotut ”Ecclestonin” vankilan pitkäaikaisvangit. ”Eccleston” on kokoomanimi useasta eri vankilasta saadulle aineistolle. Merkityksellistä Cohenin ja Taylorin tutkimuksessa on se, että aloite tutkimuksen tekoon lähti vangeilta ja he myös olivat itse aktiivisia aineiston tuottamisessa. (Cohen & Taylor 1986.)

Cohenin ja Taylorin (1986) tutkimus toteutettiin 1960–1970-lukujen vaihteessa, jolloin Durhamin vankilan varmuusosasto oli jatkuvana uutisaiheena lakkojen, pakojen ja erilaisten häiriöiden vuoksi. Tutkimuksen päämääränä oli kuvata E-osaston erityisolosuhteissa elävien miesten subjektiivisia tuntemuksia eristyksissä elämisestä sekä sitä, kuinka he pystyivät selviytymään päivästä toiseen ja säilyttämään mielenterveytensä. Cohen ja Taylor olivat erityisen kiinnostuneita siitä, kuinka ihmiset selviytyvät äärioloissa symbolisen maailmansa muutoksista ja normaalina pidetyn arjen murtumisesta. Tutkimuksessa on käsitelty muun muassa varmuusosastolle joutumista, osaston ilmapiiriä, ajan merkitystä sekä ääriolosuhteeksi luokiteltavasta tilanteesta selviytymistä. (Cohen & Taylor 1986.) Tutkijat havaitsivat, että E-osastolle saavuttuaan vangin oli totuttava kokonaan uuteen elämään, missä mikään aiempi ei pätenyt. Vangeilla oli edessä kymmenien vuosien vankeustuomiot, joten he eivät voineet olettaa, että koti, perhe, työ sekä muu vapaudessa elämään kuulunut sosiaalinen kanssakäyminen säilyisi täysin ennallaan vangin paluuta odottamassa. Cohen ja Taylor toteavat, ettei voida myöskään olettaa, että vangit olisivat jotenkin valmentautuneita tähän kokemukseen. (Cohen & Taylor 1986, 49.)

Cohen ja Taylor (1986, 56) näkevät vankilaan joutumisen olevan pakkomuutto paikkaan, missä elämän perusteiden järkkäminen ei johdu ainoastaan muutosta, vaan tahallisesti organisoidusta minuuden loukkaamisesta. Vangit pelkäävät laitostumista eli tilaa, jossa yksilö ei enää pysty selviytymään omin neuvoin laitoksen ulkopuolella. Toisaalta he kuitenkin joutuvat pakostakin Donald Clemmerin käsitettä käyttäen ”vankiloitumaan” (prisonisation) eli sopeutumaan vankilaan uutena elintapana. (Cohen & Taylor 1986, 60.) Rangaistuksen suorittamiseen eli lusimiseen on suhtauduttava kuin elämäntehtävään. Tutkimukseen osallistuneet vangit kokivat jatkuvan tulevaisuuden pohittamisen tekevän rangaistuksen suorittamisen ja loputtomalta tuntuvan kulutettavissa olevan ajan kestäminen vaikeaksi. Vangit kokivat ajan ongelmaksi, sillä heille oli määrätty aikaa rangaistukse-

si (Cohen & Taylor 1986, 93–94.) He eivät halunneet ajatella tuomionsa pituutta, koska kokivat sen liian masentavaksi. (Cohen & Taylor 1986.)

Cohen ja Taylor (1986, 62) katsovat vankilan alakulttuurin mahdollistavan vankilaan joutuneelle ihmiselle samaistumisen sosiaaliryhmään, jolla on samat vaikeudet kuin hänellä itsellään. Alakulttuuriin sulautuminen on näin ollen ratkaisu ongelmiin, eikä ongelma itsessään niin kuin se usein tulkitaan. Cohen ja Taylor havaitsivat, että pitkäaikaisvangeilla oli kaksi tapaa säilyttää minuutensa: joko he panivat hanttiin tai vetäytyivät omiin oloihinsa. Vankien ongelmana oli paitsi vankilan sisäpuolisten kontaktien puute, niin myös ajan myötä vähenevät ulkopuoliset yhteydet. Monet miehistä kärsivät R. D. Laing käsitteen ”ontologisen turvattomuuden” kaltaisesta tilasta, joka on tila, jossa yksilö alkaa epäillä minuutensa eheyttä, luonnollisten prosessien luotettavuutta ja toisten todellisuutta. (Cohen & Taylor 1986, 108–110.)

Mary Eaton (1993) on tutkinut naisvankien vankilaan joutumista, vankilassa olemista ja erityisesti vankeuden jälkeistä aikaa tutkimuksessa ”Women After Prison”. Eatonin analyysi pohjautuu Michael Foucault’n (1991) valta-analyysin ja inklusion ja eksklusion erottelun. Foucault näkee länsimaisen yhteiskunnan olevan kurin yhteiskunta, jossa kansalaisia kontrolloidaan yhdenmukaisesti, kurittavien hallinnanmuotojen avulla, eikä niinkään rankaisevan poissulkemisen kautta (Foucault 1991, Eatonin 1993, 15 mukaan). Eaton (1993, 125–126) haastatteli tutkimustaan varten 34 Iso-Britanniassa vankilassa ollutta naista ja hänen kiinnostuksensa kohdistui erityisesti siihen, kuinka vankeus vaikuttaa naisten elämään (Eaton 1993, 15) sekä kuinka vankilasta vapautuneet naiset muuttavat tai rakentavat elämäänsä vankeuden jälkeen. Haastateltujen naisten joukossa oli sekä ensikertalaisia että useamman kerran vankilassa olleita naisia, useilla heillä oli vaikeuksia päihiteidenkäytön kanssa ja heidän suorittamansa vankeusrangaistuksen pituus vaihteli kuudesta kuukaudesta 15 vuoteen. Valtaosa naisista (30) oli ollut haastatteluhetkellä siviilissä jo yli kaksi vuotta. (Eaton 1993, 128.)

Eatonin (1993) haastattelemat naiset kokivat vankilan sekä inklusion että eksklusion tilana. Naiset mielsivät vankilassa olemisen yhteiskunnasta ulkona olemiseksi. Vankeuden myötä naiset kokivat joutuneensa pois omasta arkisesta elämänpiiristään, vieraaseen ympäristöön ja osaksi kontrollikoneistoa, jonka tehtäviin kuuluu tehdä naisista naisvankeja. He näkivät vangin rooliin kuuluvan tottelevaisuus ja vastuu omasta itsestä, mutta ei aloitteellinen toiminta. Vankilaan joutumisen aiheuttamaan muutokseen reagoimisessa Eaton havaitsi neljä strategiaa. Niitä olivat vankilan arkeen liittyvästä kanssakäymisestä vetäytyminen, taantuminen aikuisen roolista vastuuttoman lapsen rooliin, muiden vankien kanssa liittoutuminen tai itsetuhoava käyttäytyminen. Eatonin mukaan naisvanki saattaa käyttää näistä strategioista yhtä tai useampia. (Eaton 1993, 17–18.)

Tulosten perusteella Eaton (1993) totesi vankeuden vaikuttavan naisen itsetuntoon sekä yleensä käsitykseen itsestään ja täten myös vankeuden jälkeiseen elämään ja pärjäämiseen siviilissä. Vankilassa kuriin ja samanlaisena toistuviin rutiineihin tottuneen vangin voi olla vaikea ottaa itsestään vastuuta vapaudessa. Hänellä ei välttämättä ole siihen yksinkertaisesti valmiuksia. Lisäksi Eaton katsoo median antavan naisvangeista hyvin stereotyyppisen kuvan. Vankilassa olleeseen naiseen liitetään vahvoja stigmoja ja ulkopuolisten ihmisten reaktiot vapautunutta vankia kohtaan voivat olla hyvin negatiivisia. Tämä johtaa mahdollisesti vankilassaolon salaamiseen, salailun kierteeseen sekä vahvistaa näin naisvangin kokemusta omasta erilaisuudestaan ja syventää naisen syrjäytymistä. (Eaton 1993, 18–19.)

Eatonin (1993) mielestä yhteiskunnan eri järjestelmissä on rakenteellisia ongelmia, jotka estävät vapautunutta naisvankia muuttamasta elämäänsä ja rakentamasta omaa subjektiuttaan. Hän totesi ongelmia olevan niin sosiaali- ja terveystaloudessa kuin koulutusjärjestelmässä. Eatonin haastatellamat naiset olivat saaneet vapautumisen jälkeen tukea ensisijaisesti entiselle vangille apua tarjoavista järjestöistä. Niiden kautta naiset olivat saaneet mahdollisuuden irrottautua vangin roolista ja stigmatisoivasta leimasta. Naiset kokivat saaneensa sellaista tukea ja hyväksyntää, jonka voimin he pyrkivät muuttamaan elämäänsä ja olemaan joutumatta takaisin vankilaan. Yli puolet Eatonin haastatellamista naisista oli onnistunut muuttamaan elämänsä suunnan merkittäväällä tavalla ja he olivat esimerkiksi saaneet työtä ja muuttaneet sosiaaliset suhteensa elämänmuutostaan tukeviksi. Eaton havaitsi muutokseen liittyvän kolme keskeistä elementtiä. Ensinnäkin naiset tarvitsevat ohjausta ja tietoa muutoksen toteuttamisesta ja sen edellytyksistä. He joutuvat luopumaan rikosten tekemiseen ja päihteidenkäyttöön liittyvistä ihmissuhteista, hankkimaan koulutusta ja etsimään työtä. Toinen keskeinen asia on huomioiduksi tuleminen. Vankeus on voinut murentaa naisen itsetuntoa ja luoda hänelle itsestään kuvan merkityksettömänä ja arvottomana ihmisenä. Tämän vuoksi on tärkeää, että muut ihmiset huomioivat naisen pyrkimyksen muuttua sekä tukevat ja kannustavat häntä siinä. Kolmanneksi Eaton korostaa tukevien ja vastavuoroisten ihmissuhteiden merkitystä ja näkee ne melkein merkityksellisimmiksi tekijöiksi vankilasta vapautuneen naisen muutoksen mahdollistajana. (Eaton 1993, 19–20.)

Naisvankeja kokevista ulkomaalaisista tutkimuksista pidetään keskeisenä Margaret S. Malloch'n (2000) teosta ”Women, Drugs and Custody”. Siinä Malloch kertoo huumeita käyttävien naisvankien kokemuksista vankeudesta ja huumeaineiden käytöstä. Teos pohjautuu Malloch'n väitöstutkimukseen ”Caring For Drug Users? The Experiences of Drug Users In Prison”. Tutkimuksen lähtökohdaksi oli Englannin, Walesin ja Skotlannin vankeinhoidossa herännyt huoli naisvankien lisääntyneestä huumeidenkäytöstä ja siitä, että vankiloissa liikkui paljon huumeita, mutta mahdollisuudet

tarjota hoitoa olivat rajalliset. Tutkimus pohjautuu viiden skotlantilaisen ja englantilaisen naisvankilan 80 naisvängin ja 40 vankeinhoidon valvontahenkilökunnan työntekijän haastatteluihin. Lisäksi Malloch haastatteli terveydenhoitohenkilökuntaa, vankiloiden johtajia, vankiloissa pitkään työskennelleitä työntekijöitä sekä Englannin, Skotlannin ja Walesin vankeinhoidon poliittisia johtajia. Täydentävänä aineistona on käytetty erilaisia asiakirjoja. (Malloch 2000, 15.)

Mallochin (2000) tutkimuksella on ollut kolme tavoitetta: saada naiset kertomaan vankilan sisällä tapahtuvasta huumeidenkäytöstä ja tuoda sitä kautta esiin vankiloissa tapahtuvaa laittomien huumausaineiden käyttöä sekä selvittää vankeinhoidon mahdollisuuksia tarjota apua ja hoitoa huumausaineita käyttäville vangeille. Mallochin tutkimuksen viitekehystenä on kriittinen kriminologia ja feministinen lähestymistapa, jotka korostavat yksilön ja yhteiskunnan suhdetta sekä muun muassa sukupuolen merkitystä rangaistusjärjestelmässä. (Malloch 2000, 8–15.)

Tutkimuksessa sekä vangit että henkilökunta toivat esille vankiloissa olevan huumeita. Tutkimukseen osallistuneista huumausaineita käyttävistä vangeista 65 % kertoi käyttäneensä huumeita vankilassa ollessaan, 10 % kertoi kokeilleensa huumeita ensimmäistä kertaa vankilassa ja 50 % naisista oli käyttänyt yhteisiä injektiovälineitä. Huumeidenkäyttö koettiin keinoksi paeta todellisuutta ja kuluttaa aikaa. Huumausaineita käyttävistä naisista 70 % sai lisäksi vankilasta lääkitystä. (Malloch 2000, 90, 108–110.) Vankiloiden henkilökunta oli huolissaan paitsi huumeidenkäytön aiheuttamista terveydellisistä riskeistä myös turvallisuudesta. Huumausaineita käyttävät vangit koettiin muun muassa muita vankeja aggressiivisemmiksi. Vankilan henkilökunta koki suurimmaksi huumausaineiden käytön aiheuttamaksi ongelmaksi vankien keskinäiset riidat. Vankeja, jotka eivät huumeita käyttäneet, puolestaan painostettiin muun muassa tuomaan lomilla käydessään huumeita vankilaan. Huumeet myös vahvistivat vankilan valvontafunktiota ja sitä myötä vähensivät vankien yksityisyyttä. Esimerkiksi vankilassa tapahtuvat tapaamiset videoitiin. (Malloch 2000, 113–116.)

Valvontahenkilökunnalla oli tutkimuksen mukaan liian vähän tietoa ja ymmärrystä huumeidenkäytöstä (Malloch 2000, 98) ja osa heistä myös suhtautui kriittisesti päihdetyöhön (Malloch 2000, 129). Tutkimus osoitti, että vaikka vankeja yhä enemmän rohkaistaan kertomaan huumeiden käytöstään, ei riittäviä hoitomahdollisuuksia ole tarjolla. Myös vankilan rankaisevan ja toisaalta hoitavan tehtävän välillä nähtiin ristiriitaisuuksia. Läheskään kaikki vangit eivät kerro vankilassa huumeidenkäytöstään, koska eivät halua joutua leimatuiksi tai valvonnankohteeksi. Näin he myös jäävät vaille hoitoa. Vankilat eivät Mallochin mukaan kykene nykyisessä muodossaan tarjoamaan vangeille mahdollisuuksia huumeiden käytön lopettamiseen (Malloch 2000, 100–101). Malloch kritisoi, että vankilassa korostuu liikaa ulkoinen valvonta. Sen sijaan pitäisi vahvistaa naisten halua päihdeettömyyteen ja sitouttaa heitä siihen. (Malloch 2000, 138.)

Mallochin (2000) tutkimuksen vangit ja heidän elämäntilanteensa eroavat hyvin paljon haastattelemiini naisten tilanteesta. Mallochin huomio keskittyy huumausaineita käyttäviin naisiin, kun taas tutkimukseeni osallistuneille naisille päihteet eivät ole ongelma, eivätkä he näin ollen osallistu vankeinhoidon päihdekuntoutukseen. Mallochin tutkimus kuitenkin valottaa erinomaisella tavalla sitä millaisten vankien päihteidenkäyttöön liittyvien haasteiden kanssa vankeinhoidossa kamppaillaan ja millaisessa maailmassa vankilassa eletään. Vaikka aineisto on kerätty Iso-Britannian vankeinhoidossa, niin tulokset ovat kokemukseni perusteella yhdistettävissä monelta osin myös suomalaisen vankeinhoitoon.

Vankeinhoitojärjestelmät ja esimerkiksi elinkautisen vankeusrangaistuksen kesto ja sisältö eroavat eri maittain. Jo pelkästään pohjoismaiden väliset erot elinkautisen vankeusrangaistuksen kestossa ovat suuria. (Ks. esim. Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi HE 262/2004). Oma tutkimukseni fokusoituu suomalaisten naiselinkautisvankien vankeuskokemuksiin sekä suomalaisen vankeinhoitojärjestelmään ja sen kehittämiseen. Tämän vuoksi olen tarkastellut pääasiassa suomalaisia vankeja koskevia tutkimuksia. Tutkimusten lukeminen on lisännyt esiyymmärrystäni vankeudesta ja elämästä vankilassa ja lisäksi ne antavat vertailu- ja peilauspintaa oman tutkimusaineistoni tarkasteluun.

Tutkimukseni sijoittuu marginalisaatiotutkimuksen alaan ja vankeinhoitoa ja sukupuolta tarkastelevien tutkimusten kentälle. Vankeinhoidon ja marginalisaation tutkimuksessa sukupuolinäkökulma on ollut vain vähän esillä. Aiemmat naisvankeja koskevat tutkimukset painottuvat päihdeongelmaisten ja monin eri tavoin huono-osaisten naisvankien tarkasteluun. Aiemmista tutkimuksista ei myöskään selviä, että millaisena nainen kokee elinkautiseen vankeuteen tuomitsemisen ja elämän elinkaudeksi määrättyssä vankeudessa. Tutkimukseni kohteena on vankeuskokemus, joka on erityinen elinkautista vankeusrangaistusta suorittavalla naisella sen tähden, että elinkautisvangin vankeusaika on poikkeuksellisen pitkä ja vapautumisajankohta epämääräinen. Siksi tarkastelen naiselinkautisvankien kokemuksia osana vankeusprosessia: pidätetyksi tulemistä, elinkautiseen vankeuteen tuomitsemista, vankeuden liittyviä kriisikokemuksia ja menetyksiä sekä arkea vankilassa. Koska haastattelemani naiset ovat kaikki ensikertaa vankilassa, painottuu aineistossa kokemus vankeudesta koko elämän särkevästä traumaattisena kriisinä.

4 VANKEINHOITO, VANKEUS JA NAISET VANKILASSA

4.1 Vankeinhoito, vankeusrangaistukset ja vankeusrangaistusten täytäntöönpano

Vankeinhoito on osa rikosoikeudellista seuraamusjärjestelmää. Sen tavoitteeksi on määritelty osaltaan huolehtia yhdessä kriminaalihuollon kanssa yhteiskunnan turvallisuudesta pitämällä yllä laillista ja turvallista seuraamusten täytäntöönpanojärjestelmää sekä myötävaikuttaa uusintarikollisuuden vähentämiseen ja rikollisuutta ylläpitävän syrjäytymiskehityksen katkaisemiseen. Vankeinhoitolaitoksen tehtävänä on panna täytäntöön tuomioistuinten määräämät vankeusrangaistukset ja sakon muuntorangaistukset sekä huolehtia tutkintavankeuden toimeenpanosta. (Kriminaalihuoltolaitos & Vankeinhoitolaitos. Vuosikertomus 2003, 9; Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltoyhdistyksen periaateohjelma sekä lähiajan toimintalinjat 1999.)

Vankeinhoitolaitoksen keskeisimmiksi arvoiksi on määritelty oikeudenmukaisuus ja ihmisarvon kunnioittaminen. Vankeinhoitotyötä tulee ohjata käsitys yksilön mahdollisuudesta muuttua ja kasvaa ja rangaistusten täytäntöönpano tulee toteuttaa niin että se tukee vangitun yksilöllistä kasvua ja kehitystä sekä hänen pyrkimystään rikoksettomaan elämään. (Kriminaalihuoltolaitos & Vankeinhoitolaitos. Vuosikertomus 2003, 9.) Käytännössä tämä tarkoittaa, että vangin laitokseen sijoittamisessa sekä työ-, koulutus- ja kuntoutustoiminnassa tulee ottaa huomioon vangitun henkilön yksilöllinen tilanne ja yksilölliset tarpeet (Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltoyhdistyksen periaateohjelma sekä lähiajan toimintalinjat 1999).

Vankeinhoitolaitoksen työtä raamittaa lainsäädäntö. Lainsäädännön lähtökohtana on, että vangeilla tulee olla samat perus- ja ihmisoikeudet kuin vapaudessa elävillä. Tarvittaessa perusoikeuksia voidaan kuitenkin rajoittaa, mutta rajoitusten tulee perustua selkeästi lakiin. (Myhrberg 2002, 53). Yksityiskohtaisemmin vankeusrangaistusten täytäntöönpanon reunaehdot on määritelty laissa rangaistusten täytäntöönpanosta (19.12.1889/39A) sekä vankeinhoitoasetuksessa (16.6.1995/878). Lain mukaan rangaistuksen tulee mahdollisuuksien mukaan edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan sekä ehkäistä vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja. Normaalisuusperiaatteen mukaisesti rangaistuslaitoksen elinolot on pyrittävä järjestämään niin, että ne vastaavat yhteiskunnassa muuten vallitsevia elinoloja. Oikeudenmukaisen kohtelun periaate kieltää vankien eriarvoisen kohtelun ja vaatii vankeja kohdeltavan oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen. Kuulemisperiaate vaatii vangin kuulemista ennen häntä koskevan asian ratkaisemista, kuten esimerkiksi ennen

vangin siirtämistä vankilasta toiseen. (Kriminaalihuoltolaitos & Vankeinhoitolaitos. Vuosikertomus 2003, 9; Myhrberg 2002, 55.)

Vankeinhoitolaitokseen kuuluu 16 suljettua ja 19 avolaitosta. Rangaistuslaitokset on jaettu kolmeen vankeinhoitoalueeseen: Etelä-Suomen, Länsi-Suomen sekä Itä- ja Pohjois-Suomen alueeseen. Rangaistuslaitosten lisäksi vankeinhoitolaitokseen kuuluu Turussa sijaitseva Vankimielisairaala ja Hämeenlinnan vankilan yhteydessä toimiva vankisairaala. Vankimielisairaala on valtakunnallinen, psykiatrista hoitoa vaativille miesvangeille tarkoitettu laitos. Vankisairaala puolestaan keskittyy somaattisten sairauksien sekä päihde- ja mielenterveysongelmien tutkimukseen, hoitoon ja kuntoutukseen. Vankisairaalassa on yksi viisipaikkainen osasto naisvangeille. (Vankilat. Vankeinhoitolaitos 2005.)

Pohjoismaissa rikosoikeudellisen vastuun alaikäraja on 15 vuotta. Rikoksista tuomittavia yleisiä rangaistuksia ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, ehdoton vankeus ja yhdyskuntapalvelu (Rikoslaki 19.12.1889/39 6 luku 1 § [13.6.2003/515]). Vankeusrangaistus on joko määräaikainen tai elinkautinen (Rikoslaki 19.12.1889/39 2 luku 2 § [19.4.1991/697]). Käytännössä elinkautisen vankeusrangaistuksen voi saada vain täydessä ymmärryksessä tehdystä murhasta tai siihen yllyttämisestä (Grönholm 2002, 161). Rikoslain (19.12.1889/39) 21 luvun 2 §:n (21.4.1995/578) mukaan murhaksi katsotaan tappo, joka on tehty vakaasti harkiten, erityisen raa'alla tai julmalla tavalla, vakavaa yleistä vaaraa aiheuttaen tai tappamalla virkamies hänen ollessaan virkansa puolesta ylläpitämässä järjestystä tai turvallisuutta taikka virkatoimen vuoksi ja jos rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Verrattaessa elinkautista vankeusrangaistusta muihin vankeusrangaistuksiin on merkittävimpänä poikkeuksena se, että elinkautiseen vankeuteen tuomitulle ei ole määritelty vapautumispäivää. Elinkautisesta vankeusrangaistuksesta voi vapautua vain armahdusmenettelyn myötä. Tasavallan presidentti voi yksittäisessä tapauksessa saatuaan lausunnon korkeimmalta oikeudelta armahtaa ihmisen tuomioistuimen määräämästä rangaistuksesta tai muusta rikosoikeudellisesta seuraamuksesta joko kokonaan tai osittain (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731 9 luku 105 §).

Vankien määrä on Suomessa ollut 2000-luvun alun ajan nousussa. Tämän taustalla on arvioitu olevan muun muassa rangaistusten koventuminen ja sitä myötä vangittujen ihmisten vankilassaoloaikojen pidentyminen. 1990-luvun puolivälin tienoilla vankien määrä kääntyi nousuun ja parina viime vuotena nousu on ollut erityisen voimakasta. (Rikosseuraamusviraston tiedote 5.2.2004.) Vuonna 2003 vankiloissa oli vankeja päivittäin keskimäärin 3578. Elinkautisvankeja oli vuoden 2003 lopussa 97. (Kriminaalihuolto & Vankeinhoito. Vuosikertomus 2003.) Murhasta tuomitut elinkautiset vankeusrangaistukset ovat 1990-luvulta lähtien lisääntyneet sekä suhteellisesti että absoluuttisesti (Rikollisuustilanne 2003, 302). Viimeisen kymmenen vuoden aikana elinkautisvankien määrä on

kolminkertaistunut. Kun vuoden 2000 alussa elinkautisvankeja oli kaikkiaan 59, nousi heidän määränsä vuoden 2004 helmikuussa ensimmäistä kertaa yli sadan. (Rikosseuraamusviraston tiedote 5.2.2004.) Yleisesti rikollisuustilastoissa ei ole tapahtunut suuria muutoksia (Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi HE 263/2004). Syynä elinkautisvankien määrän kasvuun ovat muun muassa muutokset syyntakeisuusarvioinneissa. Rikoksen tekohetkellä täydessä ymmärryksessä olleiksi todettujen osuus on mielentilatutkimuksissa kasvanut neljäsosasta yli puoleen ja myös ymmärrystä ja täyttä ymmärrystä vailla olleiksi todettujen määrä on vähentynyt selvästi. Samalla tehtyjen mielentilalausuntojen määrä on pudonnut yli kolmesta sadasta alle kahden sadan. Lisäksi armahduskäytäntö on tiukentunut: nykyisin armahtaminen tapahtuu noin 15 vuoden kuluttua vangitsemisesta entisen 11 vuoden sijaan. (Rikosseuraamusviraston tiedote 5.2.2004: ks. myös Rikollisuustilanne 2003, 298–303.)

Tutkintavankina oleville naisille on paikkoja Lounais-Suomen, Oulun, Pyhäselän, Pelson, Vantaan, Vaasan ja Hämeenlinnan vankiloissa (Grönholm 2002, 161–162). Tutkintavangin sijoituspaikka määräytyy sen mukaan missä tuomioistuimessa rikosasiaa käsitellään. Ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitsemisen jälkeen yli kahden vuoden vankeusrangaistuksen saanut ihminen sijoitetaan niin sanottuun sijoittajayksikköön, jossa päätetään hänen sijoituspaikastaan. Naisvankien sijoittajayksikköinä toimivat Hämeenlinnan vankila, Lounais-Suomen vankila, Pyhäselän vankila ja Oulun vankila. (Vankien sijoittaminen rangaistuslaitoksiin 2000.) Elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomitut naisvangit suorittavat vankeuttaan samoissa laitoksissa kuin muut naisvangit. Vankeuden alussa elinkautisvanki sijoitetaan suljettuun vankilaan. Tätä on edeltänyt usein pitkä, jopa vuosia kestänyt tutkintavankeusaika mielentilatutkimuksineen. Elinkautisvanki saa ensimmäisen poistumisluvan eli loman vasta usean vuoden kuluttua vankeusrangaistuksen alkamisesta. Ensimmäiset poistumisluvat ovat yleensä lyhyitä saatettuja käyntejä vankilan lähiympäristössä. (Grönholm 2002, 161–162.) Avolaitokseen elinkautisvanki voidaan sijoittaa samoin perustein kuin määräaikaistakin vankeusrangaistusta suorittava (Grönholm 2002, 162) eli vangin on sovelluttava avolaitoksen melko vapaisiin olosuhteisiin ja sen toimintaan sekä sitouduttava päihdekontrolliin (Myhrberg 2002, 59). Naisvangeille on avolaitospaikkoja Hämeenlinnan vankilan alaisessa Vanajan avovankilaosastossa sekä Oulun vankilan alaisessa Ylitornion avovankilaosastossa (Vanajan avovankilaosasto. Vankeinhoitolaitos 2005; Ylitornion avovankilaosasto. Vankeinhoitolaitos 2005).

Elinkautisvangin ehdonalaiseen vapauteen sovelletaan rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain säännöksiä (19.12.1889/39A). Elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomitut armahdetaan lähes säännönmukaisesti ehdonalaiseen vapauteen. Ehdonalaisesti vapautetuille määrätään yleensä kolmen vuoden koeaika. Jos ehdonalaisesti vapautettu henkilö laiminlyö koeaikana niitä määräyksiä,

joita hänelle on annettu tai jos hän tekee sinä aikana uuden rikoksen, voidaan ehdonalainen vapaus määrätä menetetyksi myös koeajan päätyttyä. Ehdonalaisen vapautensa menettänyt henkilö on toimitettava vankilaan suorittamaan sitä rangaistusta, joka oli jäljellä, kun hänet päästettiin vapaaksi (jäännösrangaistus). (Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskeväksi lainsäädännöksi HE 262/2004.)

Elinkautisrangaistusten pituuden poikkeamat voivat olla yksittäistapauksissa suuret. Elinkautisrangaistuksen eräänä keskeisenä ongelmana on tuotu esille vankeuden pituuteen liittyvä epävarmuus. Koska tuomion päättymisajankohta ei ole tiedossa, vanki ja vankeinhoitoviranomaiset eivät voi luotettavasti suunnitella vangitun henkilön tulevaisuutta vapauttamisen jälkeen. Tällaisen epävarmuuden on nähty vaikuttavan sekä rangaistusaikana suoritettaviin toimenpiteisiin että vapauttamisen jälkeiseen yhteiskuntaan sijoittumiseen. Vapautumisajankohdan epävarmuuden on myös todettu olevan ristiriidassa vankeuslain 1 luvun 2 §:n mukaisen vankeuden täytäntöönpanon tavoitteen kanssa, jonka mukaan vankila-ajan tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämähallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan. (Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskeväksi lainsäädännöksi HE 262/2004.)

4.2 Elinkautista vankeutta koskevaan lainsäädäntöön ehdotetut uudistukset

Vankeutta koskevaa lainsäädäntöä ollaan uudistamassa. Hallitus on antanut Eduskunnalle esitykset vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskeväksi lainsäädännöksi (HE 263/2004) sekä vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskeväksi lainsäädännöksi (HE 262/2004). Lakien on ehdotettu tulevan voimaan 1.1.2006. Vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevassa lainsäädäntöesityksessä (HE 262/2004) on tuotu esille elinkautisesta vankeusrangaistuksesta vapautumiseen liittyviä ongelmallisia tekijöitä. Ongelmallisena on nähty esimerkiksi se, että elinkautisesta vankeudesta voi vapautua vain tasavallan presidentin myöntämän armahduksen kautta eli armahtamisesta on muodostunut säännöllinen rangaistuslaitoksesta vapauttamisen muoto. Tämän ei katsota sopivan yhteen armahdussäännöksen tarkoituksen kanssa ja on todettu, että armahdusta tulisi alkuperäisen tehtävänsä mukaisesti käyttää vain yksittäistapauksessa esimerkiksi silloin, kun rangaistuksen täytäntöönpano johtaisi rikosentekijän kannalta kohtuuttomaan tulokseen. Hallituksen esityksessä todetaan, että rangaistusten täytäntöönpanon ja vapautumisen sääntelyn olisi oltava luonteeltaan sellaista, että vapauttamisajankohta muodostuisi nykyistä ennustettavammaksi.

(Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi HE 262/2004.)

Viimeaikaisessa eurooppalaisessa lainsäädäntökehityksessä suunta on kulkenut kohti rangaistusten pituuden tarkkaa määrittelyä. Elinkautinen vankeus on joko poistettu kokonaan ja on siirrytty määräaikaisiin rangaistuksiin tai elinkautisen pituudesta on pyritty tekemään ennustettava. Maita, joissa kaikki rangaistukset tuomitaan määräaikaisina, ovat Norja, Espanja, Portugali, Slovenia ja Kroatia. Toisena lainsäädäntökehityksen päälinjana on ollut se, että rangaistuksen pituutta koskeva päätöksenteko tapahtuu tuomioistuimissa. (Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi HE 262/2004.)

Ehdonalaista vapauttamista koskevan lainsäädäntöehdotuksen mukaan elinkautisvanki voitaisiin päästää ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan hänen suorittuaan rangaistuksesta kaksitoista vuotta. Rikoksensa alle 21-vuotiaana tehneet voitaisiin vapauttaa elinkautisesta ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan heidän suorittuaan rangaistuksesta kymmenen vuotta. Elinkautisvankien ehdonalaiseen vapauteen päästämistä päättäisi Helsingin hovioikeus. Vapauttamista harkittaessa kiinnitetäisiin huomiota elinkautiseen vankeusrangaistukseen johtaneen rikokseen tai rikosten laatuun, tuomitun mahdolliseen myöhempään rikollisuuteen ja hänen vaarallisuuteensa sekä siihen, kuinka vangittu on noudattanut rangaistusajan suunnitelmaa ja kuinka hän on käyttäytynyt vankila-aikana. Lisäksi hallituksen esityksessä todetaan, että alkuperäistä rikosta ja myöhempää rikollisuutta arvioitaessa voitaisiin esimerkiksi ottaa huomioon vankeusajalla ilmenevät myönteiset kehityspiirteet, joita ei tosin ole enemmälti tarkennettu. (Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi HE 262/2004.)

Lakiehdotuksen mukaan käsittely Helsingin hovioikeudessa käynnistyisi yleensä vangin hakemuksella. Hakemuksen voisi tehdä kaksi vuotta ennen elinkautisvangin mahdollista ehdonalaisten vapauttamisen alkamisajankohtaa. Rikosseuraamusvirasto antaisi lausunnon elinkautisvangin ehdonalaista vapauttamisesta, jossa todettaisiin puoltaako vai vastustaako se kyseisen henkilön ehdonalaista vapauttamista. Rikosseuraamusvirasto toimisi myös julkisen vallan edustajana tuomioistuinkäsittelyssä. Jos elinkautisvankia ei päästettäisi ehdonalaiseen vapauteen, asia voitaisiin saattaa hovioikeuden uudelleen ratkaistavaksi kahden vuoden väliajoin. Ehdotuksessa on kuitenkin säilytetty myös tasavallan presidentin armahdusoikeus. (Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi HE 262/2004.)

Vankeutta ja ehdonalaista vapauttamisessa koskevassa lakiehdotuksessa ehdotetaan säädettävän, että elinkautisesta vankeudesta vapautettaessa vanki voitaisiin määrätä valvottuun koevapauteen.

Koevapaus voisi pituudeltaan olla enintään kuusi kuukautta. Koevapaus rinnastuisi rangaistuslainsäädäntöön, joten se voisi aikaisimmillaan alkaa silloin, kun elinkautista vankeutta on suoritettu vankilassa yksitoista vuotta kuusi kuukautta. Kahtakymmentäyhtä vuotta nuorempana tehdystä rikoksesta elinkautiseen tuomitulla aikaisin valvotun koevapauden alkamisajankohta olisi yhdeksän vuotta kuusi kuukautta. Valvotun koevapauden tarkoituksena olisi edistää elinkautisvankien yhteiskuntaan sijoittumista. Ehdotuksen mukaan elinkautisesta vankeudesta ehdonalaiseen vapauteen päästetyn koeaika olisi kolme vuotta. Vastaavasti myös jäännösrangaistus olisi kolme vuotta. (Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi HE 262/2004.)

4.3 Mielentilatutkimus ja rangaistusvastuu

Tässä luvussa tarkastelen mielentilatutkimusta, joka on oikeuspsykiatrinen tutkimus, joka useimmiten tehdään henkilölle, jota syytetään henkirikoksesta. Suomessa on tehty rikoksista syytetyille mielentilatutkimuksia jo 1800-luvulta lähtien. Länsimaisen oikeuskäsityksen mukaan on pidetty oikeana, että vaikeimmin psyykkisesti sairaita ihmisiä ei tuomita vankilaan, vaan että heidän sairauttaan hoidetaan lääkintäviranomaisten toimesta. (Mielentilatutkimustoiminta 2004.) Rikoksesta syytetyin mielentilan tutkimisesta päättää oikeus (Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4 17 luvun 45 § [29.7.1948/571]). Terveystieteiden tutkimuskeskus (TEO) puolestaan määrää, missä mielentilatutkimus suoritetaan. Yleensä se suoritetaan psykiatrisessa sairaalassa. Mielentilatutkimus on toimitettava ja lausunto rikoksesta syytetyin mielentilasta annettava terveydenhuollon oikeusturvakeskukselle viimeistään kahden kuukauden kuluttua mielentilatutkimuksen aloittamisesta. Terveystieteiden tutkimuskeskus voi perustellusta syystä pidentää tutkimusaikaa enintään kahdella kuukaudella. Kun rikoksesta syytetyin mielentila on tutkittu toimittaa tutkimuksesta vastaava lääkäri Terveystieteiden tutkimuskeskukselle selvityksen tutkimuksesta ja lausuntonsa syytetyin mielentilasta. Asiakirjojen ja lausuntojen pohjalta TEO antaa oman lausuntonsa syytetyin mielentilasta tuomioistuimelle. (Mielenterveyslaki 14.12.1990/1116 3 luvun 16 § [27.11.1992/1086], Mielenterveysasetus 21.12.1990/1247 2 luvun 4 § [27.11.1992/1133].)

Suomalainen mielentilatutkimuskäytäntö on kansainvälisesti arvioiden perusteellinen. Mielentilatutkimuksessa olevan henkilön esitietoja kerätään henkilöltä itseltään sekä hänen luvullaan hänen omaisiltaan, ystäviltään, työnantajilta, häntä aiemmin hoitaneilta terveydenhuollon toimintayksiköiltä sekä mahdollisilta muilta tarvittavilta tahoilta. Mielentilatutkimuksen aikana tutkittavalle tehdään laaja psykiatrinen tutkimus, standardoituja psykologisia testejä, häntä seurataan mielisairaalas-

sa tai muussa tutkimuspaikassa koulutetun henkilökunnan toimesta 1–2 kuukauden ajan ja hänelle suoritetaan myös fyysisen terveydentilan tutkimus. Oikeuspsykiatrin velvollisuus on esittää parhaan kykynsä mukaan objektiivinen kannanotto tutkittavan psyykkisestä terveydentilasta syytteenalaisen teon aikana ja mielentilatutkimuksen tekohetkellä riippumatta siitä, tukevatko mielentilatutkimuksessa esiin tulleet havainnot enemmän syyttäjän vai puolustuksen esiin ottamia näkökantoja. (Mielentilatutkimustoiminta 2004.)

Rikoslain mukaan oikeudellisen rangaistusvastuun edellytyksenä on, että rikoksen tehnyt henkilö on teon hetkellä täyttänyt viisitoista vuotta ja on syyntakeinen. Tekijä katsotaan syyntakeettomaksi, jos katsotaan, että hän ei ole rikoksen tekohetkellä kyennyt mielisairauden, syvän vajaamielisyyden taikka vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi ymmärtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta taikka hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on sellaisesta syyistä ratkaisevasti heikentynyt (syyntakeettomuus). Jollei tekijä ei ole syyntakeeton, mutta hänen kykynsä ymmärtää tekonsa tosiasiallinen luonne tai oikeudenvastaisuus taikka säädellä käyttäytymistään katsotaan olevan mielisairauden, vajaamielisyyden taikka mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi tekohetkellä merkittävästi alentunut (alentunut syyntakeisuus), on rangaistusta määrätessä otettava huomioon lievennetty rangaistusasteikko (Rikoslaki 19.12.1889/39 6 luvun 8 § 13.6.2003/515). Päihtymystä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä, johon tekijä on saattanut itsensä, ei oteta syyntakeisuusarvioinnissa huomioon, ellei siihen ole erityisen painavia syitä. Jos tuomioistuimien jättää rikoksesta syytetyn hänen mielentilansa vuoksi tuomitsematta rangaistukseen, tuomioistuimen tulee, jollei se ole ilmeisen tarpeetonta, saattaa hänen hoidon tarpeensa selvitettäväksi siten kuin mielenterveyslaissa säädetään. (Rikoslaki 19.12.1889/39 3 luvun 4§ 13.6.2003/515.)

4.4 Nainen vankilassa

Suomalaisista vangeista noin viisi prosenttia on naisia. Puhuttaessa vangista oletetaan lähes poikkeuksetta kyseessä olevan mies. Rikoksentehtijänä nainen on harvinaisuus. (Tammi-Moilanen 2002, 183.) Vuonna 2003 vankiloissa olevista keskimäärin 3578 vangista naisvankeja oli 205 (Kriminaalihuolto & Vankeinhoito. Vuosikertomus 2003). Vastaavasti 1.5.2004 tehdyn tilastoinnin mukaan vankiloissa oli 3700 vankia ja heistä 213 oli naisia (Muiluvuori 2004). Vuoden 2003 lopussa vankiloissa olleesta 97 elinkautisvangista naisia oli kahdeksan (Kriminaalihuolto & Vankeinhoito. Vuosikertomus 2003, 40) ja 1.5.2004 heitä oli yhdeksän (Muiluvuori 2004, 12).

Paitsi että naisvangit ovat akateemisessa tutkimuksessa huomiotta jäänyt ihmisryhmä, niin myös vankeinhoidon omissa julkaisuissa välillä unohdetaan, että vankien joukossa on naisia. Esimerkiksi Rikosseuraamusviraston perhetyöryhmän mietinnössä *Perhe muurin toisella puolella* (2003, 17) todetaan muun muassa näin: ”Vapaudenriiston vuoksi vangin puoliso jää ilman läsnä olevaa aviomiestä ja lapsi ilman isää, minkä johdosta vangin perhe tulee tavallaan rangaistuksi”. Lause ilmaisee selvästi oletuksen, että vanki on yhtä kuin mies ja vangin puoliso nainen, vaikkakin toisessa kohtaa todetaan, että puuttuva vanhempi voi olla myös äiti (*Perhe muurin toisella puolella* 2003, 18). Tästä puutteellisesta toteamuksesta voin syyttää myös itseäni, koska olin osallisena perhetyöryhmässä ja mietinnön tekemisessä.

Hämeenlinnan vankilan alaisen Vanajan avovankilaosaston osastonjohtaja Kaisa Tammi-Moilasen (2002) mukaan vankeustuomioon johtaneet rikokset ovat sekä miehillä että naisilla pääosin samat: väkivalta-, huumausaine- ja omaisuusrikokset. Naisvankien keskuudessa väkivaltarikoksista tuomitujen osuus on kuitenkin selvästi suurempi verrattuna miesvankeihin. (Tammi-Moilanen 2002, 185.) Rungas neljäsosaa naisvangeista on tuomittu henkirikoksesta tai sen yrityksestä (*Kriminaalihuolto & Vankeinhoito. Vuosikertomus* 2003, 40). Naisvankien vankilakertaisuus on huomattavasti pienempi kuin miesvankien eli naiset joutuvat vapautumisen jälkeen uudelleen vankilaan harvemmin kuin miehet (Hypén 2004; *Kriminaalihuolto & Vankeinhoito. Vuosikertomus* 2003, 38; Tammi-Moilanen 2002, 185). Ensikertalaisia naisvangeista on noin puolet, kun miehissä heitä on runsas neljäsosaa. Naisvankien joukossa on paljon myös henkilöitä, joilla ei ole aiempia rikoksia tai laitostelämäkokemusta. Pitkäaikaisvankien eli yli neljän vuoden vankeusrangaistusta suorittavien naisten osuus vangeista on ollut kasvussa. (Tammi-Moilanen 2002, 185.)

Tammi-Moilasen (2002) mukaan naiset muodostavat vankiloissa pienen vähemmistön, jonka erityistarpeet helposti unohtuvat miesvaltaisen asiakaskunnan tarpeiden alle. Esimerkiksi vankilan erilaiset toiminnat on suunniteltu vastaamaan pääasiassa miesten tarpeita. Suurin osa naisvankien vankilapaikoista on keskittynyt Hämeenlinnan vankilaan. Naisvangit asuvat vankilassa heille tarkoitetuilla asunto-osastoilla erillään miesvangeista. Vankilasta riippuen naisille on tarjolla työtoimintaa, koulutusta, kuntoutusta sekä harrastusmahdollisuuksia. Naisvankien vankeusrangaistuksen suorittamista säätelee sama lainsäädäntö kuin miesten. (Tammi-Moilanen 2002, 183–186.)

Tammi-Moilanen (2002, 187) kertoo vankeinhoitoon juurtuneen sitkeä käsitys siitä, että naisvangit ovat jollain tapaa vaikeampia tai hankalampia kuin miesvangit (ks. myös Rintala 1989, 81). Selkeitä syitä tämän käsityksen muotoutumiselle ei ole tiedossa. Tammi-Moilanen (2002, 187) katsoo käsityksen olevan perusteeton, sillä erilaisten selvitysten ja arvioiden perusteella (esim. vankiloissa kerätyt riski- ja tarvearviot) naisvangeilla on vähemmän päihdeongelmia ja laitoksessa olo kertoja se-

kä paremmat sosiaaliset taidot kuin miesvangeilla. Myös Janne Kivivuori (1999, 13) on todennut, että kuolemaan johtaneen väkivallan naispuolisten tekijöiden sosioekonominen tausta on miehiin verrattuna lähempänä työikäisen naisväestön yleistä jakautumista ammatteihin. Miesten tekemissä tapoissa ja murhissa on tyypillisesti kysymys työelämästä enemmän tai vähemmän syrjäytyneiden miesten teoista. Naisten tekemille henkirikoksille on vaikeampi löytää yhtä selkeää taloudellista, sosiaalista ja kulttuurista ”paikkaa” yhteiskunnan rakenteesta kuin miesten henkirikollisuudelle. (Kivivuori 1999, 13–14.)

Tammi-Moilanen (2002) toteaa, että naisvangilla on kuitenkin monin tavoin vaikeampaa kuin miesvangeilla johtuen yhteiskunnassamme vallitsevista asenteista ja sukupuolirooleista. Vankeus on hänen mukaansa suurimmalle osalle naisvangeista kriisi, jota sävyttävät erityisesti häpeän tunteet. (Tammi-Moilanen 2002, 187.) Väkivaltarikoksesta tuomitukseksi tuleminen voi olla naiselle koko elämän särkevä katastrofi (Granfelt 2004, 13). Vangitun ihmisen häpeän kokemus ei oman kokemukseni perustella ole kuitenkaan mikään itsestään selvyys, eivätkä ihmiset tee omaa koettua häpeäänsä läheskään aina näkyväksi. Vankilan pärjäämistä korostavassa ilmapiirissä häpeän näyttäminen voidaan tulkita myös heikkouden osoitukseksi, joten pärjätäkseen vankiyhteisössä vanki pyrkii olemaan osoittamatta omaa heikkouttaan ja haavoittuvuuttaan.

Kaisu Eerikäinen (2002a) arvioi, että henkirikoksesta vankilaan joutuneita naisia ja miehiä keskenään verrattaessa voi huomata naisten olevan keskimäärin paremmin kiinnittyneitä yhteiskuntaan, he ovat useimmin olleet työelämässä, huoltaneet lapsia ja hoitaneet kotia ja asunnottomuus on heille melko harvinaista. Mahdollinen päihteiden väärinkäyttö on rajoittunut alkoholiin ja rauhoittaviin lääkkeisiin. Eerikäinen tuo kuitenkin esille, että henkirikoksen tehnyt nainen on rikkonut voimakkaammin yhteiskunnassa vallitsevia rooliodotuksia, käsityksiä ja arvoja vastaan kuin vastaavan teon tehnyt mies. (Eerikäinen 2002a, 170.) Väkivallan teot ovat naisten tekeminä kulttuurissamme vielä paljon tuomittavampia kuin miesten väkivaltaisuus. Väkivallan tuhoavuus asettuu jyrkäksi vastakohtaksi naisiin perinteisesti liitetyn toisiin kohdistuvan huolenpidon kanssa. (Granfelt 2004, 213.) Näin ollen vankina nainen usein tuntee itsensä poikkeavammaksi ja häpeää tilannettaan enemmän kuin mies. (Eerikäinen 2002a, 170.)

Tutkimusaiheeni herättää monia inhimillisiä kysymyksiä: miten nainen voi syyllistyä niin äärimäiseen tekoon kuin murhaan? Vankilapsykologi Eerikäisen (2002a) mukaan ensimmäinen kysymys, jonka henkirikoksesta syytetty vanki esittää, kun hän tulee psykologin vastaanotolle on: ”Miksi, miksi näin kävi, miksi tapoin?”. Eerikäinen näkee tämän merkitsevän sitä, että asianomaisella ei ole kehittynyttä kykyä tunnistaa ja nimetä tunteitaan. Hänen mukaansa erityisesti naisille on ongelmallista suuttumuksen ja vihan tunteiden ilmaiseminen ja niiden liittäminen omaan itseen. Eerikäi-

sen arvioi, että tappamisessa on keskeisesti kysymys tiedostamattomista tunteista. Vastausten etsiminen miksi-kysymykseen vaatii hänen mukaansa vuosien työtä ja säännöllisiä keskusteluja, joiden avulla itseymmärrys hiljalleen lisääntyy ja ihmiselle alkaa hahmottua, miten moninaiset tekijät ovat johtaneet tuhoisaan lopputulokseen. (Erikäinen 2002a, 172–173.)

4.5 Vankilan arjen rutiinit

Vankeusrangaistusta suorittava ihminen on eristetty normaaleista yhteiskunnan toiminnoista muun muassa asumisen, työssä käymisen, perhe-elämän ja vapaa-ajan vieton suhteen. Vankilassa eletään laitoksen arjen rutiinien mukaisesti. Vangilla on velvollisuus tehdä varsinaisena työaikana työtä tai osallistua koulutukseen taikka muuhun rangaistuslaitoksen järjestämään tai hyväksymään toimintaan. Tällainen osallistumisvelvollisuus ei kuitenkaan koske tutkintavankeja, mutta myös heille on mahdollisuuksien mukaan tarjottava siihen tilaisuus, jos tutkintavanki itse sitä haluaa. Toimintojen tarkoituksena on edistää vangin mahdollisuuksia tulla toimeen yhteiskunnassa vapautumisen jälkeen. Viime vuosina on erityisesti lisätty vankien mahdollisuuksia osallistua päihteiden käyttöä ja rikoksiin syyllistymisen todennäköisyyttä vähentävään toimintaan. Vankilassa järjestetään myös koulutusta yhteistoiminnassa ulkopuolisten oppilaitosten kanssa. Tietyin edellytyksin vangitulla ihmisellä on mahdollisuus käydä työssä tai opiskelemassa vankilan ulkopuolella ja vangittu ihminen voidaan sijoittaa lyhyeksi aikaa myös kuntoutukseen vankilan ulkopuolelle. Varsinaisesta vankilatyöstä valtaosa on tuotannollista työtä. (Toiminnot. Vankeinhoitolaitos 2005.)

Vangitun ihmisen vapaa-ajanviettomahdollisuudet vaihtelevat laitoksittain, mutta kaikissa laitoksissa vangeille järjestetään jonkinlaista ohjattua vapaa-ajantoimintaa. Valtaosa tästä toiminnasta on liikuntaa ja hengellisiä tilaisuuksia. Suljetuissa vankiloissa vanki on työajan ulkopuolisen ajan pääasiassa sellissä, ellei hän osallistu esimerkiksi johonkin ryhmätoimintaan. Toimintoihin osallistuminen on vangille vapaaehtoista, paitsi jos hän on sijoitettuna jollekin erityisosastolle, jossa olemisen edellytyksenä on osaston toiminnoissa mukana oleminen. Avolaitoksissa harrastamismahdollisuudet ovat suljettuja laitoksia paremmat ja liikkuminen on vapaampaa, vaikkakin kontrolloitua. Vankiloissa on omat kirjastot tai sitten niissä käy kirjastoauto. (Vapaa-aika. Vankeinhoitolaitos 2005.)

Suljetuissa laitoksissa vangit saavat työstä tai opiskelusta työrahaa, josta ei makseta veroja tai ylläpitoa. Työrahan suuruus on 0,40–0,67 euroa tunnilta työstä tai koulutuksen ja kuntoutuksen ajalta. Suljetuissa laitoksissa vankien keskiansiot ovat 65,76–109,66 euroa/kk. Avolaitoksissa vangit saavat tekemästään työstä palkkaa, josta he maksavat normaalit verot ja lisäksi ruoka- ja majoituskus-

tannukset laitokselle. Avovankilatyössä palkka on 3,63–4,41 euroa/tunti ja työsiirtolatyössä noin 6,56 euroa/tunti. Koulutuksesta tai kuntoutuksesta avolaitoksessa saa toimintarahaa 1,28–0,84 euroa/tunti, josta vanki maksaa verot, mutta ei ruoka- ja ylläpitomaksua laitokselle. Suljetuissa laitoksissa vankien ei ole sallittua pitää tai käyttää käteistä rahaa, joten vankien rahat on talletettu vankilaan tilille. Avolaitoksissa rahan käyttö ja säilyttäminen on sallittua. (Ansiot ja rahankäyttö. Vankeinhoitolaitos 2005.)

Vangit saavat ruoan talon puolesta. Lisäksi heille annetaan vankilasta vaatetus sekä makuu- ja liina-vaatteet. (Perushuolto. Vankeinhoitolaitos 2005.) Vanki saa yleensä halutessaan käyttää myös omia vaatteitaan, jos ne ovat hyvässä kunnossa. Suljetuissa vankiloissa pidetään laitosmyymälää, josta vangeilla on mahdollisuus vähintään kerran viikossa ostaa omilla rahoillaan henkilökohtaiseen käyttöön tarvitsemiaan tavaroita, kuten tupakkaa, hygieniatuotteita, postimerkkejä ja elintarvikkeita. Avovankiloissa vangeilla on mahdollisuus hankkia tarvitsemansa tavarat joko myymäläautosta tai lähikaupasta. (Ruoka- ja vaatehuolto. Vankeinhoitolaitos 2005.)

Vankeinhoitolaitoksen terveydenhuollon tehtävä on asianmukaisen terveydenhoidon, sairaanhoidon ja kuntoutuksen järjestäminen (Perushuolto. Vankeinhoitolaitos 2005). Vangit voivat keskustella asioistaan ja ongelmistaan muun muassa vankiloiden psykologien, pastoreiden ja sosiaalityöntekijöiden kanssa (Toiminnot. Vankeinhoitolaitos 2005). Vankeinhoidon henkilöstöstä 8 % on koulutus, kuntoutus ja sosiaalityön henkilökuntaa (tilanne 31.12.2003). Viime vuosina Vankeinhoitolaitoksen henkilökuntarakennetta on pyritty kehittämään ja toimenkuvia laajentamaan muun muassa suunnitella henkilökunnan työpanosta aikaisempaa enemmän vankien toimintaohjelmiin ja lähityöhön. (Vhl:n henkilöstö. Rikosseuraamusvirasto 2005.)

Vankimäärän nopea kasvu on suuressa määrin vaikuttanut vankilan arkipäivään. Se on esimerkiksi johtanut siihen, että vankiloiden tilanahtaus on arkipäivää. Laitoksissa voi olla vankeja enemmän kuin on paikkoja, jolloin yhden hengen sellejä on jouduttu muuttamaan useampien vankien asuintilaksi. Tilanteesta on uutisoitu myös mediassa: esimerkiksi vuoden 2005 huhtikuussa Helsingin Sanomat kertoi, että Riihimäen vankilassa tilanahtautta vastustavat vangit uhkaavat lakolla. Vangit kertoivat kokevansa, että yhteisasuminen vaarantaa vankien turvallisuuden, koska vankeja, jotka eivät tule toistensa kanssa toimeen joudutaan asuttamaan samassa sellissä. (Vainio 2005.)

Myös oman kokemuksen perusteella tilanahtaus kiristää laitoksen ilmapiiriä ja lisää vankien keskinäisiä konflikteja. Kaksi tai useampia toisilleen vieraita ihmisiä voi joutua nukkumaan tai jopa viettämään lähes 23 tuntia samassa tilassa. Tällöin sellin ulkopuolelle poistutaan ainoastaan lakisääteistä tunnin ulkoilua varten. Tällainen tilanne johtaa siihen, että vangitulla ihmisellä ei ole mahdolli-

suutta juuri lainkaan yksinoloon ja omaan rauhaan, mikäli hän sitä kaipaa. Lisäksi vankiloiden yliasutus lisää passiivisten, vailla työtä tai muuta mielekästä tekemistä olevien vankien määrää (Vainio 2005). Työkokemukseni perusteella vankimäärän kasvun myötä vankilan koulutus-, kuntoutus- ja sosiaalityön henkilöstöllä ei ole aina mahdollisuutta paneutua riittävässä määrin kunkin vangin tilanteeseen niin vankilaan tulohetkellä, vankeuden aikana kuin vapautumisvaiheessa, vaikka se nähdäänkin tärkeäksi. Erityisen ongelmalliseksi olen havainnut tutkintavankiloiden tilanteen ja näin ollen vangitun ihmisen näkökulmasta vankeuden alkuvaiheen. Vankien suuri määrä tuo ongelmia ensimmäiseksi tutkintavankiloihin, jonne vangittu ihminen vankeuden alussa sijoitetaan.

4.6 Vankeus ja ihmissuhteet

Vangit ovat keskimäärin 35-vuotiaita. Kaksi kolmasosaa vangeista on naimattomia. (Kriminaali- huolto & Vankeinhoito. Vuosikertomus 2003, 37.) Vangitun ihmisen on mahdollista pitää yhteyttä läheisiinsä kirjeenvaihdon, puheluiden ja tapaamisten avulla sekä poistumisluvilla eli lomilla ja joskus myös perheleireillä. Yhteydenpito on kuitenkin rajoitettua ja tutkintavankeuden aikana poliisi voi sen tutkinnallisista syistä kieltää kokonaan. (Perhe muurin toisella puolella 2003.) Useimmissa vankiloissa vangit soittavat puhelut määrättyinä aikoina puhelinautomaatilla kustantaen itse puhelinkorttinsa. Matkapuhelimia vangit eivät saa pitää hallussaan. Vangin on pyydettäessä ilmoitettava henkilökunnalle kenen kanssa hän aikoo puhua ja puhelua saadaan tarvittaessa myös kuunnella, mutta siitä tulee ilmoittaa vangille ja puhelun vastaanottajalle ennen puhelua. (Perhe muurin toisella puolella 2003, 55.)

Vankeus vaikuttaa väistämättä ihmisen sosiaalisiin suhteisiin. Esimerkiksi yhteydenpito läheisiin ihmisiin ei voi olla yhtä tiivistä kuin vapaudessa. (Perhe muurin toisella puolella 2003.) Vankimäärän kasvu on heikentänyt vankien soittomahdollisuuksia, koska puhelimia on joissakin laitoksissa vankimäärään nähden liian vähän. Lisäksi puhelimen käyttöä säännöstellään, vanki voi joutua anomaan kutakin puhelua erikseen ja anottaessa pitää olla tiedossa mihin numeroon aikoo soittaa. Automaateista soittaminen on kallista, varsinkin kun huomioi vankien usein vähäiset tulot. Kirjeiden määrälle ei ole rajoituksia, mutta posti voidaan tarvittaessa tarkastaa sekä väärinkäytöstä epäiltäessä myös lukea. Vangit kustantavat itse myös postimerkkinsä. (Perhe muurin toisella puolella 2003, 55–56.)

Vangitulla henkilöllä on oikeus ottaa vastaan vieraita vankilan tapaamisaikoina, jotka ovat yleensä viikonloppuisin. Suljetuissa laitoksissa tapaamiset ovat valvottuja, keskustelua voidaan väärinkäy-

tösten ehkäisemiseksi kuunnella ja vierailijan on todistettava henkilöllisyytensä. Useimpien suljettujen vankiloiden viikonlopputapaamisessa on samassa tilassa useita tapaajia, vangin ja tapaajan erottaa toisistaan pleksilasi ja koskettaminen on kiellettyä. Tapaaminen kestää 30 minuutista tuntiin. Avolaitoksissa tapaamiset ovat joustavampia ja tapaamisaika on pidempi. (Perhe muurin toisella puolella 2003, 57–58.)

Valvoton tapaaminen, jota yleensä kutsutaan perhetapaamiseksi, on tarkoitettu lähinnä vangin ja hänen perheenjäsenensä tapaamiseen. Tapaamisen saamisen edellytyksenä on, että vanki antaa puhtaasta virtsanäytteen. Perhetapaamiset toteutuvat vankilassa niille varatussa tilassa ja ne kestävät yleensä muutamia tunteja. Yleisimmin tapaaminen on mahdollista saada noin kerran kuukaudessa, tosin riippuen siitä, että kuinka paljon laitoksessa on perhetapaamista hakevia vankeja. Mikäli heitä on paljon, harventuvat yksittäisen vangin perhetapaamiskerrat. Vangille voidaan antaa myös lupa poistua lyhyeksi ajaksi rangaistuslaitoksesta, jos siihen on tärkeä syy tai jos sitä rangaistusajan pituuden takia on pidettävä muuten perusteltuna. Tarvittaessa vangille voidaan määrätä mukaan saat-taja. Poistumislupa voidaan myöntää rangaistusajan pituuden vuoksi tai tärkeästä syystä yhteensä enintään kuudeksi vuorokaudeksi neljän kuukauden jakson aikana. (Perhe muurin toisella puolella 2003, 58–60.) Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien vankien poistumisluvista päättää Rikosseuraamusviraston ylijohtaja (Poistumisluvat. Vankeinhoitolaitos 2005).

Vankeinhoidossa on viime vuosina alettu kiinnittää huomiota perhetyöhön. Rikosseuraamusvirasto asetti 16.2.2002 perhetyöryhmän, jonka tehtäväksi annettiin muun muassa selvittää miten vankeinhoidossa voidaan edistää vankien ja heidän perheenjäsentensä suhteita. Kuten olen aiemmin maininnut, kuuluin tähän työryhmään ja saimme työskentelyn valmiiksi syyskuussa 2003. Työryhmä antoi raportissaan toimenpide-ehdotuksia perhetyön kehittämiseksi ja katsoi, että vankia tukevat perhesuhteet ovat arvokkaita, niitä tulee tukea ja antaa perheille mahdollisuus suhteensa kehittämiseen myös vankeusaikana. Työryhmä kiinnitti huomiota myös siihen, että nykyaikana ihmiset ovat tottuneet tiheään yhteydenpitoon erilaisten teknisten mahdollisuuksien myötä. Vankilassa tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, joten vankeuden rangaistusarvon voidaan katsoa tätä myöten koventuneen. (Perhe muurin toisella puolella 2003.)

5 MARGINALISAATIO

Suomalaisessa sosiaalityökeskustelussa sekä sosiaalityön tutkimuksessa puhutaan usein rinnakkain ja lomittain huono-osaisuudesta, syrjäytymisestä ja marginaalisuudesta (ks. esim. Järvinen & Janhukainen 2001, 125–126). Tämän tutkimuksen keskeinen teoreettinen käsite on marginalisaatio. Sitä käytetään naisten vankeuskokemuksia eriteltäessä ja analysoitaessa. Marginaalisuus näyttäytyy tutkimuksessa niin marginaalisena olemisena ja tilana kuin marginaalisuuden kokemuksina. Miksi sitten päädyin marginaalisuuden käsitteeseen, enkä valinnut esimerkiksi syrjäytymisen käsitettä? Perustelen tätä sillä, että syrjäytyminen mielletään yleensä prosessiksi ja siihen liittyy usein objektiivisesti havaittavissa oleva huono-osaisuus, kuten varallisuuden puute. Syrjäytymiskäsitteen on todettu soveltuvan kaikista huono-osaisimman ihmisjoukon elämäntilanteen kuvaamiseen. (Järvinen & Janhukainen 2001, 132–138.) Tällainen huono-osaisuus ei ole ollut ominaista haastattelemieni naisten elämälle. Naisten marginalisatiossa on ollut kyse hetkessä tapahtuneesta elämänmuutoksesta, jonka myötä naiset sijoittuivat marginaaliin; reunoille ja laidoille. Marginalisaation käsite huomioi muutoksen eksistentiaalisen ulottuvuuden. Naisten kokemuksissa on ominaista tunteet leimatuksi tulemisesta, erilaisuudesta ja toiseudesta. Marginalisaatio on ollut naisten elämässä traumaattinen kriisi, joka on saanut sisältönsä rikoksesta ja tuomiosta, ja vankila tilana ylläpitää kriisin kokemusta ja vaikeuttaa sen käsittelyä. Tuon tässä luvussa esille niitä keskusteluja ja määritelmiä mitä marginaalisuuden, huono-osaisuuden, syrjäytymisen ja uloslyönnin käsitteisiin liitetään suhteuttaen ne omaan tutkimusaiheeseeni. Lisäksi pohdin marginaalisuutta tilan, kriisin ja vastapuheen käsitteiden kautta.

5.1 Keskustelua marginalisatiossa

Kari Vähätalo (1998) on määritellyt yksilön ja yhteiskunnan problemaattista suhdetta huono-osaisuuden käsitteen kautta. Huono-osaisuus on Vähätalon mukaan yksilön toteutunut häviö vallan ja pääoman taistelukentällä. Vähätalo näkee huono-osaisuudessa aste- ja syvyyseroja. Ensinnäkin huono-osaisuus voi olla tilapäistä (temporarily discarded), jolloin yksilön elämäntilanne on hetkellisesti heikentynyt ja tilanteen kohennuttua yksilö palaa normaalikentälle. Toiseksi huono-osaisuus voi olla yksilön elämän jatkuva vaihtelutila ”normaaliyhteiskunnan” ja huono-osaisuuden eli yhteiskunnan laitojen välillä. Tätä liikkuvaa huono-osaisuutta Vähätalo kuvaa käsitteellä syrjäytymisen (marginalised). Kolmanneksi, yksilö voi vähitellen tai nopeasti joutua jopa sosiaalisen eksklusion kohteeksi eli uloslyödyksi (excluded) yhteiskunnallisilta kentiltä, jolloin huono-osaisuus muodostuu pysyväksi tai jopa jatkuvasti heikentyväksi elämäntilanteeksi. (Vähätalo 1998, 40.)

Sosiaalisen eksklusion käsite on Vähätalon (1998, 66) mukaan syntynyt 1980-luvulla ranskalaisessa huono-osaisuus keskustelussa. Uloslyönti, ruotsiksi utslagning, on peräisin lähinnä ruotsalaisesta työttömyyskeskustelusta ja sillä pyrittiin alun perin valottamaan hyvinvointivaltion toimintoihin liittyviä puutteita (Järvinen & Janhukainen 2001, 129). Vähätalo (1998) on tarkastellut uloslyöntiä Hilary Silverin (1995) esittämän kolmen paradigman, solidaarisuuden (yhteisöjen), erikoistumisen (talouden) ja monopolien (instituutioiden) kautta. Näistä paradigmoista on oman tutkimukseni kannalta keskeinen solidaarisuuden paradigma, joka liittyy ennen kaikkea sosiaalisten yhteisöjen kuten perheen, yhteisön ja kansalaisyhteiskunnan vaikutuksiin. Siinä syrjäytymisen nähdään olevan sosiaalista ja seurausta sosiaalisten solidaarisuuksien hajoamisesta. (Vähätalo 1998, 66–68.)

Suomessa huono-osaisuuden ja syrjäytymisen haasteisiin on pyritty vastaamaan hyvinvointivaltion tukiverkostojen avulla. Vähätalo (1998) näkee tukiverkostossa olevan eri tasoja, jonka kunkin tehtävistä vastaa erillinen instituutio tai järjestelmä. Primaaritason palveluilla pyritään vastaamaan ihmisen elämänhallinnan lieviin kriisitilanteisiin sosiaali- ja työttömyysturvan keinoin sekä ehkäisemään näin esimerkiksi ihmisten karsiutumista työelämästä. Sekundaaritaso puolestaan on aktiivisen ehkäisevän intervention taso, jossa yhteiskunnan erilaisten hyvinvointipalveluiden, kuten työvoima- ja koulutuspolitiikan sekä sosiaalityön avulla pyritään vastaamaan ihmisen elämänhallinnan keskeisiin kriiseihin sekä ehkäisemään sosiaalisia ongelmia ja syrjäytymistä. Tertiääritasolla painoarvoa saavat kontrollipolitiikan menetelmät. Tämän tason instituutioiden tehtävänä ei ole enää yksin elämänhallintaa tukevien palveluiden tuottaminen, vaan myös yhteiskunnalle tai sen vallitsevalle normirakenteelle uhkaavaksi koettujen käyttäytymismuotojen, kuten rikollisuuden kontrollointi. Ongelmat määritellään vaikeiksi huono-osaisuuden ja uloslyönnin ongelmiksi. Kontrolli- ja laitostason toteuttajina ovat esimerkiksi lastensuojelu, poliisi, mielenterveyshoito, oikeuslaitos, psykiatriset sairaalat ja vankilat. Viimeinen taso on Vähätalon mukaan elossa säilymisen turvaava taso, jossa on kysymys ihmisten vähimmäistoimeentulon ja -palveluiden turvaamisesta ja ihmisten hengissä pitämisestä. Tämän tason totuttamismuotoja ovat esimerkiksi päihdeongelmaisille ihmisille tarkoitettut ensisuoajat ja yömajat. (Vähätalo 1998, 70–72.)

Riitta Granfelt (1998) on todennut suomalaisessa syrjäytymiskeskustelussa painottuneen erityisesti näkemys, jonka mukaan syrjäytymisen kohteeksi joudutaan eli ihmiset ikään kuin ajautuvat syrjäytyneisyyden tilaan. Syrjäytyminen liittyy tällöin elämänhallinnan menettämiseen, siihen, että ihminen kadottaa subjektiivisuuden suhteessa omaan elämään. Syrjäytymiskäsite kuvaa prosessia, jossa menetykset seuraavat toisiaan ja ihminen ajautuu yhä etäämmälle yhteiskunnan keskuksesta. (Granfelt 1998, 78.) Syrjäytymiskäsitteen rinnalle vakiintui 1990-luvulla marginalisaation käsite. Granfeltin mukaan marginaalisuuden käsitteen voi ymmärtää syrjäytymiskäsitteen synonyymiksi ja oikeastaan

sen alkuperäiseksi muodoksi. Toisaalta marginalisaatioon liittyy syrjäytymistä laajempi tematiikka, sillä sen alle asettuvat niin sivullisuuden, erilaisuuden kuin toiseuden kysymykset. Tämän vuoksi marginalisaation käsite soveltuu erityisen hyvin ihmisten kokemuksiin ja elämän merkityksiin kohdistuvan tutkimuksen näkökulmaksi. (Granfelt 1998, 80.)

5.2 Marginaalissa

Marginaalisuus viittaa Tuula Gordonin (1993) mukaan tilaan; se on kytketty maantieteellisissä ja yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa keskus/periferia-analyyseihin. Marginaalisuudesta tehdään näin ollen implisiittinen olettaus, että on olemassa keskus, ja mitä kauemmaksi keskukselta ihminen sijoittuu, sitä marginaalisempi hän on. Marginaalisuutta voidaan näin jäsentää käsitteenä, joka rakentaa toiseutta. Gordonin mielestä on mahdollista ymmärtää keskuksen ja marginaalien olevan rinnan ja limittäin: vuorovaikutuksessa toistensa kanssa. Hän myös muistuttaa, että marginaalisuus ei tuota homogeenisyyttä, eikä marginaaleja ole vain yksi vaan monia. (Gordon 1993, 167–168.)

Syrjäytymisestä puhuminen edellyttää sen vastakohtan tiedostamista: mistä joku on syrjäytynyt tai syrjäytetty. Tämä tekee syrjäytymisestä puhumisesta haastavaa. (Helne & Hänninen & Karjalainen 2004, 7.) Tuula Helne (esim. 2004a; 2004b; 2002) on tarkastellut syrjäytymiskäsitettä ja sen diskursseja konstruktionistisesta ja relationaalisesta näkökulmasta. Helneen (2002) mukaan syrjäytymiskäsite piirtää raja-aidan, inklusion piirin meidän ja muiden eli toisten, syrjäytyneiden välille. Inklusion ulkolaidalle määrittyvä toiseus on symbolista ja toisinaan myös spatiaalista ulkopuolisuutta, toiseuden tila. Helne tarkastelee syrjäytymisen käsitteen rajavetoja sanojen marginalisaatio (marginalisation) ja eksklusio (exclusion) kautta ja toteaa syrjäytymisen ongelman hahmottuvan näissä kahdessa käsitteessä. Marginaalissa elävien ihmisten sijaintia voidaan hänen mukaansa kuvata ulkopuolisuudeksi sisäpuolella ja marginaalisuutta keskuksen reunoilla elämiseksi. Eksklusio puolestaan voidaan nähdä ulkopuolella elämiseksi. (Helne 2002, 20–24.) Syrjäytyminen sanaan liittyy vahvoja negatiivisia mielikuvia (Helne 2004a, 44). Helne (2004a, 44; 2002, 33–34) näkee, että syrjäytymisen jäsentäminen marginaalisuutena on eksklusiotulkintaa joustavampaa, sillä sen rajat ovat liikkuvammat eksklusion puolestaan viitatessa vahvasti ulkopuolisuuteen. Hän katsoo, että ihmisellä, myös ”ulossuljetulla”, on aina jokin suhde yhteiskuntaan: myös poissulkeva, tuskallinen ja nöyryyttäväkin suhde on suhde. Itse asiassa koko syrjäytymisen ilmiö syntyy vain ja ainoastaan suhteessa muihin ihmisiin eli kyseessä on relationaalinen ilmiö. (Helne 2004a, 24; Helne 2002, 25.) Poissuljettuja ovat ne, jotka on karkotettu yhteiskunnan ulkopuolelle, mutta myös ne, jotka on kar-

kotettu yhteiskunnan sisäpuolelle, suljettu sen sisälle (Allard 1975, 17–18 Helneen 2002, 26 mukaan).

Arja Jokinen, Laura Huttunen ja Anna Kulmala (2004, 12) määrittelevät marginaalin olevan tilallinen vertauskuva: olla sivussa, reunalla. Marginaalissa oleminen, ulkopuolisuus, ei näin ollen itsessään viittaa huono-osaisuuteen ja syrjäytymiseen. (Järvinen & Janhukainen 2001, 141). Marginaalisuus on aina suhteessa keskukseen ja se merkitsee syrjätilaa, toiseutta. Marginaaleja, samoin kuin marginaaleiksi määrittäviä ryhmiä ja keskuksia, joista käsin marginaalit usein määritellään, on yhteiskunnassa monia. Ihminen voi myös olla jollakin elämänalueella marginaalissa ja toisella ei. Reunalle asettaminen voi olla myös poissulkevaa, jopa väkivaltaista. (Jokinen ym. 2004, 12–13.)

Maritta Törrönen (2000) on hahmottanut tilaa Strassoldon (1993) elämistilan käsitteen avulla. Törrönen katsoo elämistilan muodostuvan siitä tilasta, jossa ihmiset elävät, ja heidän keskinäisestä vuorovaikutuksellisesta toiminnastaan. Elämistilassa yhdistyvät rakennettu ympäristö ja ihmisten fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset yhteydet toisiinsa. Törrösen mukaan tilasta tulee ihmisen identiteetille merkityksellinen paikka sille annettujen inhimillisten merkitysten kautta. Myönteisesti koettuun paikkaan liittyy tunne, että saa olla rauhassa, ei tarvitse pelätä ja joku välittää. (Törrönen 2000, 266–267.) Vankila, joka muodostaa vangitun ihmisen pääasiallisen fyysisen elintilan, mielletään negatiiviseksi toiseuden tilaksi sen sulkevan ja kontrolloivan luonteen vuoksi. Pierre Nora (1984) on 1980-luvulla käydyissä historiantutkimukseen kytkeytyneissä keskusteluissa esittänyt tilalla ja paikalla olevan kolme ulottuvuutta. Noran mukaan paikalla on materiaalinen, symbolinen ja funktionaalinen merkitys. Materiaalinen merkitys viittaa paikan konkreettiseen ilmenemiseen, symbolinen merkitys tilaan ”kuviteltuna” ulottuvuutena sekä funktionaalinen merkitys tilaan hallinnointiin ja vaikuttamiseen liittyvinä käsitteinä. Lisäksi Nora näkee tilan keskeisenä ominaisuutena sen, että vaikka tila on periaatteessa pysyvä, niin ihminen muuttaa sitä omalla toiminnallaan jatkuvasti. (Nora 1984, Tunturin & Syrjämaan mukaan 2002, 12.)

Nämä määrittelyt tilan käsitteestä ovat oman tutkimukseni kannalta mielenkiintoisia, koska ne tuovat esille tilan monimerkityksisyyden: tila ei ole vain fyysiset puitteet, vaan sillä myös symbolisia merkityksiä ja tilalla voidaan vaikuttaa ja hallinnoida. Vankila, totaalinen laitos, on tila, jossa toteutuvat nämä tilan eri merkitysmuodot. Vankilaan liittyy voimakkaita mielikuvia, sillä sinne on suljettu ihmisiä, jotka on tuomittu rikoksesta. Vankeus itsessään on oikeastaan tilallinen rangaistus, sillä vankeuden pääasiallinen tehtävä on vapauden rajoittaminen, joka käytännössä tarkoittaa ihmisen elin- ja liikkumatilan kaventumista. Erving Goffman (1997) näkee vapaassa yhteiskunnassa yksilön elämälle olevan ominaista elämänpiirin jakautuminen eri paikkoihin: yksilö nukkuu, huvittelee ja työskentelee eri paikoissa, eri ihmisten kanssa, eri auktoriteettien alaisena ja vailla kaikenkattavaa

rationaalista suunnitelmaa. Totaaliset laitokset, kuten vankilat, sortavat näitä kolmea eri elämänpiiriä erottavat esteet: elämän eri puolet tapahtuu samassa paikassa ja yhden ainoan auktoriteetin alaisena, päivärutiinien eri vaiheet suoritetaan suuren ryhmän seurassa ja ryhmän jäseniä kohdellaan kutakin samalla tavoin sekä päivärutiinit noudattavat aikataulua, jotka on määrätty ylhäältäpäin. Nämä kaikki toimet noudattavat rationaalista suunnitelmaa, jonka sanotaan toteuttavan laitoksen virallisia päämääriä. (Goffman 1997, 7.)

Vankilassa olevalle vangitulle ihmisille vankila on paitsi konkreettinen tila, jolla on fyysiset puitteet, mutta myös tila johon liittyy psyykkisesti ja emotionaalisesti latautuneita kokemuksia. Vankilatuon tilan muodostavat naisten kokemuksissa paitsi fyysiset tilat, niin myös siellä olevat ihmiset. Tila ja tilalliset muutokset vaikuttavat myös ihmisen mielentilaan ja psyykkiseen hyvinvointiin. (Ks. Nousiainen 2004, 17, 24.) Kirsi Nousiaisen (2004) tavoin näen, että mentaalinen tila syntyy vuorovaikutussuhteesta paikkaan ja toisiin ihmisiin. Mentaalisen tilan olennainen määrittäjä on yksilöllinen kokemus, johon liittyy paitsi tilan konkreettisten rajojen kokeminen niin myös tunteet. (Nousiainen 2004, 17.) Vankilan tilajärjestelyillä, kuten erilaisilla osastoilla, voidaan vaikuttaa siihen millaiset toimintamahdollisuudet vangitulla ihmisellä on. Lisäksi vankilassa rikkomuksista sanktioidaan esimerkiksi tilallisilla muutoksella: sääntöjä rikkova vanki voidaan siirtää osana sanktiota avovankilasta suljettuun vankilaan. Lisäksi vankila voi syventää ihmisen marginaalisuutta sitä kautta, että se estää vangittua ihmistä käymästä sosiaalista vaihtoa ulkomaailman kanssa (Goffman 1997, 6) ja kaventaa näin ihmisen sosiaalisia suhteita.

5.3 Marginaalisaation kokemus

Haastattelemieni naisten marginaalisuuden tilaan joutumiseen kytkeytyy vahvasti kokemus kriisistä ja traumasta. Johan Cullberg (1991, 12) kertoo sanan kriisi tulevan kreikankielen sanasta "kriisis", joka merkitsee äkillistä muutosta, kohtalokasta häiriötä. Gummeruksen Tietosanakirja puolestaan (1997, 417) määrittelee sanan kriisi tarkoittavan käänteentekevää muutosta, äkillistä muutosta ja vaikeaa tilannetta tai aikaa. Cullberg (1991, 17) määrittelee psyykkisen kriisin olevan kyseessä silloin, kun ihminen on joutunut elämäntilanteeseen, jossa hänen aikaisemmat kokemuksensa ja hänen oppimansa reaktiotavat eivät riitä tilanteen ymmärtämiseen ja sen psyykkiseen hallitsemiseen.

Kriisejä voidaan jaotella eri tavoin, esimerkiksi niiden ilmenemistilanteen mukaan. Kriisitilanne voi johtua äkillisestä ulkoisesta koettelemuksesta, jolloin kyseessä on traumaattinen kriisi, kriisin puhkeaminen voi liittyä normaaliin elämään, jolloin kyseessä on kehitys- tai elämänkriisi taikka kriisi voi liittyä tiettyyn ikävaiheeseen, jolloin kyseessä on esimerkiksi murrosiän tai

keski-ikä kriisi. Traumaattisessa kriisissä on Cullbergin (1991) mukaan kysymys tapahtumasta, joka uhkaa ihmisen olemassaoloa, sosiaalista identiteettiä ja turvallisuutta. (Cullberg 1991, 17–18.) Salli Saari (2000) kertoo Sigmund Freudin tuoneen trauma-käsitteen psykologiaan. Trauma määritellään voimakkaaksi tapahtumaksi ihmisen elämässä, johon yksilö ei pysty vastaamaan tarkoituksenmukaisella tavalla ja jolla on voimakas, äkillinen ja pitkään jatkuva vaikutus ihmiseen. (Saari 2000, 15–16.) Traumaattiselle kriisille on tyypillistä esimerkiksi tunteet siitä, että tapahtuneesta ei voi selvitä ja kokemus, että mikään ei palaa tapahtuman jälkeen ennalleen (Saari 2000, 27).

Kokemukseni mukaan ensimmäistä kertaa vankilaan joutuminen on monille pelottava ja ahdistava kokemus, jolle on ominaista traumaattisen kriisin tunnusmerkit. Vangittu ihminen voi esimerkiksi pelätä läheisten ihmissuhteidensa katkeamista ja tätä kautta sosiaalisen identiteettinsä menettämistä tai hän voi kokea fyysisen olemassaolonsa uhatuksi vieraiden ihmisten, muiden vangittujen ihmisten joukossa. Kuvaan tätä vankeusrangaistuksen monitasoisuutta käsitteillä kasautuva trauma ja kerroksellinen häpeä. Kasautuva trauma kuvaa psyykkisesti raskasta tilannetta, jossa ihmisen traumaattinen tilanne jatkuu ilman, että ihminen saa tilanteeseensa riittävää psykososiaalista apua. Kerroksellinen häpeä puolestaan kuvaa menetysten sarjoja ja niiden kietoutumista ihmisen kokemiin epätoivon, häpeän ja leimaamisen kokemuksiin, jotka horjuttavat ihmisen itsetuntoa, identiteettiä ja minäkäsitystä. Juha Siltala (1994) on todennut, että häpeä voidaan fenomenologisesti ajateltuna ymmärtää eräänlaiseksi sisältä päin tapahtuvaksi räjähdykseksi tai romahdukseksi, joka lamauttaa ja pysäyttää ihmisen. Näkemykseni mukaan vangitun ihmisen häpeä koostuu sosiaalisen statuksen menettämisestä ja rikolliseksi sekä vangiksi leimaamisesta ja vankeuteen liittyvistä identiteetin ja itsemääräämisen menettämisen kokemuksista. Ihminen kokee, että hän ei ole sellainen millainen hänen tulisi olla tai että häntä pidetään sellaisena millaiseksi hän ei itseään koe. Marginalisaatio ei ole haastattelemilleni naisille oman valinta, vaan vankeuden myötä syntynyt kokemus ja tila.

Voiko marginaaleihin liitettyjä stigmatisoivia käsityksiä pyrkiä sitten muuttamaan? Jokinen, Huttunen ja Kulmala (2004, 9) toteavat, että marginaaleista puhuttaessa käy usein niin, että ne ihmiset joiden katsotaan kuuluvan marginaaliin joutuvat vaikenemaan. Heidän mukaan keskusta ja marginaalia tuotetaan ja uusinnetaan jatkuvasti erilaisissa arkipäiväisissä ja institutionaalisissa käytännöissä rakentamalla käsitystä siitä, keitä ”me” olemme ja keitä ovat ”ne toiset”. Ihmisten välisiä eroja tuotetaan paitsi puheessa, myös ei-kielellisessä toiminnassa. (Jokinen ym. 2004, 10.) Kuvaa naiselinkautisvangeista tuottavat esimerkiksi tiedotusvälineet lööppien ja lehtikirjoitusten kautta, tässä tutkimuksessa naiset itse omalla puheellaan ja minä naisten kanssa käytyjen haastattelujen kautta syntyneellä tutkimustekstilläni. Haastattelemieni naisten puheessa voi nähdä Kirsi Juhilan (2004, 20) käsitettä käyttäen vastapuhetta (talking back), jolla pyritään muuttamaan marginaaleihin liitettyjä kategorioita ja leimattuja identiteettejä. Naiset kyseenalaistivat puheellaan heihin kohdis-

tuvia määritelmiä ja kategorisointeja sekä pyrkivät muuttamaan vakiintuneita käsityksiä naisvankeista ja ennen kaikkea naiselinkautisvangeista. Naiset puhuivat esimerkiksi median heille antamia identiteettimäärittelyjä vastaan ja neuvottelivat itselleen toisenlaisia identiteettejä horjuttaen ja liikuttaen näin keskuksen ja marginaalin välisiä rajoja. (Ks. Jokinen ym. 2004, 11.)

Naiselinkautisvankien marginalisaation kokemus on hyvin monitasoinen. Vankeus ei ole vain joutumista suljettuun tilaan, vankilaan, vaan siihen liittyy vahva kokemus syrjään joutumisesta, leimatuksi tulemisesta ja toiseudesta. Marginalisaation prosessiin liittyy kriisi, jossa vangittu ihminen joutuu uuteen ja käsittämättömään tilanteeseen. Hän kokee vankeuden myötä monia menetyksiä ja häpeän kokemuksia, jotka syventävät marginaalisuutta. Vankila suljettuna ja leimattuna tilana osaltaan vahvistaa tätä kokemusta. Tutkimuksen läpikulkevia teemoja on vankeusrangaistuksen monitasoisuus sekä vankeuteen liittyvät häpeän, arvottomuuden ja epätasa-arvoisuuden kokemukset. Vankeusrangaistuksen monitasoisuus tarkoittaa sitä, että vaikka virallinen, tuomioistuimen tuomitsema rangaistus on vankeus ja vankeuden sisältönä tulisi olla pelkkä vapauden menetys, niin siihen väistämättä liittyy myös pieniä kuolemia, kuten eräs haastateltava asian käsitteellisesti. Pienet kuolemat kuvaavat vankeuteen liittyviä isoja ja pieniä, itselle merkityksellisiä menetyksiä, kuten oman kodin, tilan, yksityisyyden, työn sekä läheisten ihmisten läheisyyden menettämistä. Vankeus merkitsee elinkautisvangille menetettyä vapautta ja pilattua elämää. Naiselinkautisvankien marginaalisuus on oikeastaan marginaalisuutta marginaalin sisällä, sillä naiselinkautisvangit ovat naisvankien keskuudessa pieni vähemmistö. Vankeuden seurauksena naiset sijoittuvat marginaaliin, jonka tilallisenä paikkana on vankila. Vankila taas on reunalla suhteessa siviiliyhteiskuntaan, vapaan elämän keskukseen.

6 PIDÄTETYSTÄ ELINKAUTISVANGIKSI

6.1 Pidätys ja vankilaan joutuminen shokkina

Pidättäminen tarkoittaa, että poliisi ottaa rikoksesta epäillyn kiinni ja hänen vapautensa viedään jokikin aikaa. Mikäli henkilöä epäillään vakavasta rikoksesta ja poliisi haluaa pitää epäillyn kiinni yli neljä päivää, pitää hänet vangita käräjäoikeuden päätöksellä. (Rangaistukset. Rikosseuraamusvirasto 2005.) Rikoksen tutkinta ja selvittäminen - esitutkinta - kuuluu poliisille. Esitutkinnassa poliisi selvittää onko tapahtunut rikos, missä olosuhteissa se on tapahtunut ja keitä asia koskee. (Rikoksen esitutkinta. Poliisi 2005). Vangitsemisessa (tutkintavankeus) rikoksesta epäiltyä pidetään säilössä rikostutkinnan ja oikeusprosessin turvaamiseksi (Rangaistukset. Rikosseuraamusvirasto 2005). Rikoksen esitutkinta perustuu esitutkintalakiin (Esitutkintalaki 30.4.1987/449). Rikoksesta epäiltyä ja vangittua ihmistä pidetään aluksi poliisin tiloissa, putkassa tai poliisivankilassa.

Pidätetyksi tuleminen ja poliisiputkaan joutuminen oli ollut haastattelemilleni naisille shokki. Pidätys oli tapahtunut nopeasti ja haastateltavien sitä ennakoimatta. Naiset joutuivat tilanteeseen, jossa eivät olleen ennen olleet, eivätkä tienneet miten heidän odotetaan toimivan.

Mä olin 10 päivää sen murhan jälkeen vapaalla ja mä olin lapseni asunnolla XX kaupunginosassa ja sinne tuli kaks synkännäköistä mustapuseroista, nahkapuseroista miestä ja sano, että pidätys murhasta. Heti mä hämmästyneenä kysyin, että mistä. Enhän mä tajunnu, kun mä olin muutenkin niin sekasin tapahtuneesta. Niin ne sanoi ettei kuule tartte siinä viisastella. Mä sanoin, että mä käyn vessassa, että niinkö kuulusteluunko mua haetaan. Ja vessan ovi piti jättää auki, ne varmaan kuvitteli, että mä menen vessanpöntöstä alas sitten. Tietenkin, etten mä ittelleni tee mitään, mä oon jälkeensä ajatellu näin. Sitten me mentiin kuulusteluun ja siellä naiskuulustelija repi, mulla oli useempi rannerengas, niin ne repine käsistä kun eivät saanet lukkoja auki, poikki vaan kato. Sitten se laittoi siihen kirjoituskoneeseensa paperin ja kysyi mikä se olikaan sun nimes ja syntymäaikas. Mä sanoin, et miksä kysyt, kun mua tullaan hakemaan, niin kyllä tiedetään mikä on mun nimi ja syntymäaika. Sillon mua vietiin kuule putkaan kovaa vauhtia. Enhän mä oo koskaan tommoseen tilanteeseen joutunu.

Haastateltavat kertoivat, että he olivat alkuun ajatelleet, että kyseessä on jokin väärinkäsitys, ja että he vapautuvat pian. Hiljalleen kuulusteluiden edetessä ja pidätyksen muuttuessa vangitsemiseksi alkoi kuitenkin selvitä, että näin ei taida tulla käymään. Naiset kokivat, että pidätyksen myötä heidät oli kertaheitolla repäisty irti arjesta ja elämästä.

Mä odotin koko ajan, et nyt tää ratkee, et ei Suomessa voida tehdä näin. Et tosta vaan napaataan ihminen. Sit pikkuhiljaa rupes valkenee, et siellä onkin muita voimia taustalla, jotka vaikuttaa siihen, et joku on otettava syylliseksi.

Haastateltavien kokemukset poliisivankilasta ja kuulusteluista olivat hyvin ikäviä. Haastateltavien oli välillä vaikea löytää kokemuksilleen sanoja. Kysyessäni millaisena haastateltavat kokivat kuulustelut ja oikeudenkäynnit oli yleisin vastaus: ”*Ne oli kauheita*”. Naiset toivat esille myös kokemuksen, että heitä pidettiin syyllisenä jo ennen kuin oikeus oli antanut tuomion: heitä kohdeltiin murhaajina jo ennen oikeuden ratkaisua.

Sit yks poliisi kun toi mulle aina kanttiinista, kun rahaa nostin sieltä omalta tililtäni, niin kanttiinista jotain juotavaa, niin se sanoi ”Murhaaja mikä murhaaja”. Mä sanoin, että en mä ota paljon rahaa nyt, kun mä voin päästä mikä päivä vaan pois, niin se ennen kun se luukun löi kiinni, niin se sanoi ”Murhaaja mikä murhaaja”. Mä muistan ikäni miten musertavaa se oli. Tuntu, että mulla loppuu elämä siihen. Ajattele, että jos turhan takia on tämmösen leiman saanu, niin se on hirveetä olla. Mulla on viety koko elämä.

Päivät poliisivankilassa olivat olleet haastateltaville psyykkisesti raskaita ja aika oli kulunut hitaasti. Haastateltavista jokainen kertoi olleensa putkassa ensimmäistä kertaa elämässään ja ettei heitä ollut ennen tätä vankeutta tuomittu mistään rikoksesta. Vuonna 2003 vankeusvangeista oli ensikertalaisia 30 %. Luku on pysynyt viime vuodet samalla tasolla. (Kriminaalihuolto & Vankeinhoito. Vuosikertomus 2003, 38.) Erityisesti naisvangeissa on suhteellisen paljon elämässään yhteen ainoaan vankeusrangaistukseen johtavaan rikokseen syyllistyneitä henkilöitä (Tammi-Moilanen 2002, 185). Vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevassa lainsäädäntöesityksessä (HE 262/2004) on lisäksi tuotu esille, että murhaan syyllistyneistä elinkautisvangeista osa on rikoksentekijöitä, joiden elämässä henkirikos on ollut poikkeuksellisessa elämäntilanteessa tehty ainutkertainen teko.

Tutkintavanki on poliisivankilan putkassa lähes vuorokauden ympäri, lukuun ottamatta tunnin päivittäistä ulkoilua ja kuulusteluja. Ihmiset reagoivat eristämiseen, pidätettynä ja vangittuna putkassa tai sellissä olemiseen, eri tavoin ja siihen liittyvät haitat ovat yksilöllisiä. Tavallisia oireita, joista vangitut ihmiset kärsivät, ovat muun muassa todellisuuden tajun häiriöt, keskittymiskyvyn puute, ahdistuneisuus ja minuuden häviämisen tunne. Eristämisen vaikutus yksilöön näkyy pahimmillaan niin sanottuna vankilareaktiona, joka on psykiatrasta hoitoa vaativa tila. Tällöin ihminen kokee suljetussa tilassa olemisen kaoottisena ja ahdistavana. Paniikkihäiriöistä oireilevien on arvioitu kärsivän eristämisestä voimakkaimmin. (Eerikäinen 2002b, 178–179.) Haastateltavat kuvasivat heillä olleen niin ahdistukseen kuin paniikkihäiriöön liittyviä oireita poliisivankilassa ollessaan.

Se oli niin ahdistavaa, ihan kun joku kuristais kurkusta. Aina vaan kuristais enempi ja enempi. Tuntuu ettei jaksa hengittää. Ihan sellainen paniikkihäiriö tulee, että kun sitten asuu päivästä päivään siinä [samassa tilassa, NV], päivästä päivään nakertaa mieltä, niin siinä tulee sitten ihan se loppuväsymys.

Poliisivankilassa olemisen oli tehnyt erityisen vaikeaksi ihmiskontaktien puute ja yksinolo tilanteissa, jolloin naiset olivat kokeneet tarvitsevansa keskusteluapua. Vankilaan siirtyminen oli ollut useiden viikkojen poliisivankilassa ja putkaolosuhteissa olemisen jälkeen eräänlainen helpotus.

Mä sanoin, kun olin kuus viikkoo ollu siellä poliisiputkassa, että kun puhuttiin, että sitten jos tunnustat niin pääset XX vankilaan, niin mä sanoin, et must tuntuu, et saatte mun loppuelämän pitää täällä putkassa. Et tunnustusta ei tuu, koska ei oo tekoa ... Mä et jos ei sinne XX vankilaan kerta voi mennä niin mä tulen hulluks täällä ihan yksinään. En saa öitä nukuttua ja ihan oon pallo hukassa. Niin sit iltapäivällä poliisi tuli sanoo, ”no niin, pistä kampees kasaan! Nyt lähetään!”. Mut se oli kaikista hirvittävä mitä oli, et laitettiin käsirauhat. Sen takia, kun yks mies, sakkolainen mies oli kans menossa XX vankilaan sakkoja suorittaa. Me istuimme sen Golfin takapenkillä. Meillä molemmilla oli käsiraudat. Mä sano: ”Mitä varten mulle tommoset laitetaan?”. ”Et ei kuljetuksen aikana tuu mitään hässäkkää”, poliisit vastasivat. Kai ne hirviönä mua piti. Sitten sinne vankilaan kun mentiin, sinne aulaan ja siinä otti sit se vartija pois ne käsiraudat niin musta tuntui, et voi ei, ei ne voi enemppää nöyryyttää ihmistä.

Vankilassa erityisesti vastaanottotilanne on merkityksellinen. Tapahtumat piirtyvät tarkasti ensiker-talaisen mieleen, ja outona ja uudenlaisena tilanne antaa ensikäsityksen tulevasta. (Eerikäinen 2002b, 175.) Tutkintavangin tullessa vankilaan voidaan hänet tarvittaessa tarkastaa (Laki tutkinta-vankeudesta 615/1974 5 § 1 momentti). Kaikki kolme naista toivat vankilaan tulosta esille muistikuvan, joka liittyi tähän tarkastamiseen ja fyysisen koskemattomuuden rikkomiseen. Yksi haastateltava muisti vahvana edellä kuvatun tapahtuman, että kun joutui kuljetuksen aikana käsirauhoihin. Muut kaksi naista toi esille sen, kuinka he joutuivat vankilaan tultua riisuutumaan. Naiset kokivat nämä tilanteet erityisen nöyryyttävinä. Ihmisen tuloa totaaliseen laitokseen, jollaiseksi vankila voidaan luokitella, raamittaa tällaiset sisäänkirjoitusmenot, jossa ihminen riisutaan alastomaksi ja hänet puetaan uudelleen: ihmisestä tehdään vanki. Vankilaan joutuessaan ihminen joutuu luovuttamaan laitokselle identiteettikalustonsa; vaatteensa ja henkilökohtaiset tavaransa. Tilalle ihminen saa vankinumeron ja hygieniapakkauksen. Ihminen joutuu minuuden, omaa itseä koskevan uudelleen määrittelyn eteen. (Eerikäinen 2002b, 174–175; Goffman 1997, 13–19.)

Mulle on jääny siitä vankilaan tulosta sellanen mieleen, että mun käskettiin riisuu. Niin mä rupesin kattoo, et mihin mä menen riisuu, onks täällä joku sermi tai jotain. Niin ei, mun piti niitten kaikkien vieraiden ihmisen edessä riisuu itteni alastomaks ja pyörii vielä siinä. Se oli jotain kauheeta. Vaikka mä turrutin itteni, et ”hei, mä en oo täällä, mä en oo tässä”. Et mä vakuutin itelleni, et mä oon silti ihminen, et antaa noitten tehdä mitä vaan.

Edellä kuvatussa sitaatissa, kuin myös vankilaan joutumiseen liittyvissä tilanteissa, jolloin naiset kokivat heidän fyysistä koskemattomuuttaan ja itsemääräämisoikeuttaan loukattavan, on nähtävissä yksi tapa suojautua oman psyykkisen käsittelykyvyn yli menevistä asioista. Ihminen voi psyykkisellä tasolla ikään kuin ulkoistaa oman minänsä omasta ruumiistaan ja sietämättömäksi koetusta tilanteesta: ”mä en oo tässä”, ”ei se mua koske” ja ”antaa noiden tehdä ihan mitä vaan”. Vastaavanlaisia

kuvauksia on nähtävissä Marita Husson (2003) ja Merja Laitisen (2004) tutkimuksissa, joissa seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneet ihmiset ja parisuhdeväkivaltaa kokeneet naiset kertovat hyväksikäytetyksi ja lyödyksi tulemisen hetkistä. Kuten haastattelemani naiset, niin myös Husson ja Laitisen tutkimusten ihmiset kuvaavat kuinka he alistetuksi ja nöyryytetyksi kokemaansa tilanteessa pyrkivät sulkemaan itsensä tilanteen ulkopuolelle ja esimerkiksi ajattelemaan, etteivät he todellisuudessa ole läsnä tilanteessa, vaan tapahtuma on paha unta. (Husson 2003; Laitinen 2004.) Kyseisessä tilanteessa ihminen ei tunne, ajattele tai koe mitään, vaan pakenee mielessään toisalle (Laitinen 2004, 198).

Saari (2000) määrittelee kyseessä olevan dissosiaatio, joka on psyykkiseen shokkiin liittyvä psykologinen ilmiö. Dissosiaatiossa minä siirretään oman itsen ulkopuolelle niin, että itselle tapahtuvia asioita voi ikään kuin tarkastella itsen ulkopuolta. Dissosiaatio on Saaren mukaan tyypillistä traumaattisissa tilanteissa, jotka jatkuvat ajallisesti pitkään. Dissosiaatio suojaa ihmisen minää. Ihmisen on helpompi kestää kauhistuttava tilanne, jos hän tuntee, ettei se tapahtu hänelle itselleen, vaan hänen ruumiilleen. Traumaattisen kokemuksen käsittelyä dissosiaatio kuitenkin vaikeuttaa, sillä kokemusta on vaikea käsitellä, mikäli ihmisellä ei ole kosketusta omiin tunteisiinsa. (Saari 2000, 51.)

Julia Kristeva (1982) on puolestaan käyttänyt abjektin käsitettä kuvaamaan tällaiseen ulossulkemiseen liittyviä pelon ja inhon kokemuksia. Abjektin kokemukset liittyvät usein tilanteisiin, joissa jokin tuttu, kuten oma ruumis, on muuttunut vieraaksi. Totunnaiset rajat ja järjestykset liikkuvat ja hajoavat, ja suhde sekä omaan ruumiiseen että ympäröivään todellisuuteen muuttuu. Ihminen kokee, ettei enää hallitse ruumistaan, joten hän pyrkii sulkemaan ulos tai kieltämään abjektin: omaa ruumistaan ja olemassaoloaan uhkaavan tilanteen. (Kristeva 1982 Husson 2003, 84–86 mukaan.) Tällainen välinpitämättömyys voi olla ihmisen suojausmekanismi: pyrkimällä tunteettomuuteen ja etäisyyteen ihminen vaikuttaa olevan hyökkäysten satuttamattomissa, vaikka todellisuudessa kohtaa ne hyvin haavoittuvana (Kristeva 1992, 18).

Muutos vapaasta elämästä vankilan suljettuihin olosuhteisiin yllätti naiset. Jokainen naisista korosti vapauden ja sen menettämisen merkitystä. Konkreettisesti vapauden menetys näkyi kaltereina, suljettuina ovina ja erilaisina rajoituksina. Raskainta oli kuitenkin kokemus psyykkisestä ja fyysisestä riisumisesta: naisista tuli naisvankeja. Vangiksi muuttuminen koettelee ihmisen omanarvontunnetta sitä enemmän, mitä enemmän vankeuteen liittyy nöyryyttäviä ja häpäiseviä tekijöitä ja mitä horjuvampi omanarvontunne on ennen vankilaa ollut. (Erikäinen 2002b, 175–176.) Ihminen joutuu vankilaan joutuessaan psyykkisesti heikoille, mutta ristiriitaista kyllä: naiset kokivat, että tuossa tilanteessa heidän tuli olla vahvempia kuin koskaan ennen. Apua tähän tilanteeseen haettiin ja saatiin

ennen kaikkea läheisiltä, mutta myös rukoilusta ja toisaalta uskottelemalla itselle, että kauheus päättyy pian.

Sanotaan jos sä istutut 23 tuntii lukkojen takana päivässä, niin se, se on kyllä hirveetä henkisesti. Täytyy olla niin sinut itensä kanssa ja kaikkien asioiden kanssa. Ehkä mua autto alkuvaiheena se, että mä rukoilin hirveesti, kun mulla on usko Jumalaan ja mun kaikki uskovaiset sukulaiset rukoili mun puolesta. Että mä ihan oletin tai luulin, tai varmasti ihan oletin, että siitä minä apua saan. Ja kun oli oikein paha olla, niin mä tuonne yläkertaan juttelin mukavia ja kaikkia, pyysin suojelusta mun lapsenlapsille. Mutta se tunne mikä siitä alkujasta on, niin se ei ikinä se ei sieltä väisty. Se on jääny tänne päköppaan se.

Tutkintavankeuslain mukaan tutkintavangin vapautta on rajoitettava vain siinä määrin kuin vangitsemisen tarkoitus sekä vankilassa pitämisen varmuus ja järjestyksen säilyminen edellyttävät (Laki tutkintavankeudesta 615/1974 2 § 1 momentti). Määritelmä on näin ollen melko tulkinnanvarainen. Pahimmillaan se voi tarkoittaa yksin olemista lukitussa sellissä 23 tuntia vuorokaudessa ja tunti ulkoilua, sekin mahdollisesti yksin, jos esimerkiksi rikoksen tutkinta edellyttää, että vangittu henkilö ei saa olla tekemissä muiden kuin henkilökunnan kanssa. Eurooppalainen kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun taikka rangaistuksen estämiseksi toimiva komitea on raportissaan kiinnittänyt huomion tutkintavankien kohteluun korostaen, että tutkintavankien tulee voida viettää kohtuullinen aika päivästä, vähintään kahdeksan tuntia, sellinsä ulkopuolella vaihtelevassa ja mielekkäässä toiminnassa (Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi HE 263/2004).

Niin kuitenkin kun se muutos on niin julma näihin oloihin. Mikään vankila ei ole, millään kukkasilla, ei millään tekstiileillä, ei millään laitteilla, millään sitä ei voi tehdä tiedätkö semmoiseksi että se poistais noi kalterit. Se vapauden menetys on se raskain juttu. ... Mutta uskotko, että nyt vasta, näin monen vuoden jälkeen mä nään noi kalterit, mut mä en tiedosta niitä enää sillai. Siis tottakai ne on mun täällä verkkokalvolla, mutta se ei lyö mulle sitä semmosta tunnetta mikä oli vuosikaudet.

Mediassa aika ajoin keskustellaan siitä ovatko vankiloiden fyysiset puitteet liian hyvät. Tähän keskusteluun on syytä tuoda esille naiselinkautisvankien kokemus, että vankilan fyysisesti inhimilliset olosuhteet eivät vähennä vapauden menettämisen tuskaa. Edelleen ikkunoita suojaavat kalterit muistuttavat joka päivä siitä mikä on paikka missä he ovat.

6.2 Rikos median riepotelevana

Rikosepäilyjen tultua median tietoon alkoi kaikkien naisten kohdalla lehtien kirjoittelu. Naiset kivat sen hyökkäyksenä heitä kohtaan. Husso (2003, 278) on tuonut esille, että vaikka naisten osuus

väkivaltarikosten tekijöistä on edelleen pieni, naisten väkivalta uutisoidaan näyttävästi. Eräs haastateltavista koki tavan, jolla mediassa hänestä ja tapahtuneesta rikoksesta kerrottiin olleen lähes pahin asia mitä hän on vankeusaikana kokenut. Haastateltavat eivät olleet itse suoranaisesti nähneet itseään koskevia lehtikirjoituksia ja kaksi heistä kertoi olleensa aivan tietoisesti lukematta itseään koskevia lehtijuttuja. Naiset olivat kuitenkin saaneet omaistensa kautta tiedon mitä heistä ja tapahtuneesta rikoksesta oli kirjoitettu. Naiset kokivat olleensa medialle julkista riistaa ja heitä oli loukannut erityisesti se, että heistä oli kaiveltu esiin tietoja, jotka eivät liittyneet tapahtuneeseen rikokseen tai esille tuodut asiat eivät heidän mielestään olleet totuudenmukaisia. Kokemustensa perustella naiset suhtautuivat mediaan hyvin kriittisesti.

Mä olin ihan kuuluisa. Kun oli joku aihe mistä ryöpytellä, kirjoittaa aivan semmosta mikä ei pitäny paikkaansa. Mut nyt mä ymmärrän mitä rikostoimittajat tekee. Ne lisää vähän omia juttuja. Siinä on vaan se, et on tapahtunu tämmönen, niin kaiken muun ne säveltää sinne.

Rikoksesta epäilty tai rikoksen tekijä ei lähes koskaan pääse henkirikosuutisoinnissa esittämään omia näkemyksiään teosta tai sen taustoista, vaan hänet määrittelee useimmiten poliisi tai muu kontrolli- tai oikeusviranomainen. Myöskään epäillyn tai tekijän omaiset eivät yleensä esiinny henkirikosuutisissa. Virallisen toimijan määrittely antaa epäilystä tai tekijästä persoonattoman kuvan ja korostaa hänen tekonsa moitittavuutta. (Mäkipää 2004, 68–71.) Haastateltavien kertoman mukaan lehtikirjoittelu oli ollut erityisen raskasta heidän omaisilleen.

Minä en ite niitä lehtiä nähny, mutta mun läheiset näki. Mun läheiset ja hyvin vanha täti, hän todellakin koki sillä tavalla, että kun joka kioskin ohi meni niin minun kuva, mun naaman kuva on siinä. ... Täti kysyi, että ”kuinka sä annat luvan tommosii kirjoittaa”. Mä sanoi, että ”kuule täti kiltti, ei ne kysy minulta lupaa. Minä oon ihan julkista pilkattavaa tavaraa”.

Iltapäivälehtien henkirikosuutisointia tutkineen Leena Mäkipään (2004) mukaan henkirikosuutinen toimii symbolisella tasolla yhteiskunnan normien ylläpitäjänä tekemällä eroa hyvän ja pahan välillä. Henkirikosuutisoinnille on ominaista selkeä hyvä-paha-jaottelu: uhria kuvataan korostetun myönteisesti, kun taas henkirikoksesta epäiltyä kuvataan yksioikoisesti ja häntä leimaa ennen kaikkea teko. (Mäkipää 2004, 92.) Uhrin kuvaaminen on oleellinen osa tekijän ja teon määrittelyssä: mitä viattomampi ja kunnollisempi uhri, sitä kaameampi ja anteeksiantamattomampi teko (Mäkipää 2004, 67). Henkirikosuutisoinnissa ei juurikaan pohdita henkirikosten taustoja tai yhteiskunnallisia suhteita, vaan keskitytään rikolliseen tekoon sekä lisääntyvässä määrin myös teon aiheuttamiin tunteisiin korostamalla näin uutisoinnissa tapahtuman emotionaalista puolta. (Mäkipää 2004, 92–93.) Henkirikoksen syy kuvataan yleensä yksilöllisistä tekijöistä johtuvaksi kietomalla näin teko ja tekijä yhteen sekä jättämällä huomioimatta tekoon mahdollisesti vaikuttaneet ulkoiset tekijät. Ratkaisuksi rikoksen aiheuttaman yhteiskunnallisen tasapainon palauttamiseksi nähdään tekijälle tuomittava rangais-

tus ilman tarvetta yhteiskunnan muuttamiseen. Näin rikollisuus eristetään muista yhteiskunnallisista ongelmista omaksi, erilliseksi osa-alueekseen. (Mäkipää 2004, 68–71.) Henkirikoksen seurauksia tai vaikutuksia ei uutisoinnissa juuri pohdita, kuin ei myöskään tapahtuman merkitystä uhrin tai tekijän omaisille tai yhteisölle (Mäkipää 2004, 77).

Medialla on henkirikosuutisoinnin kautta paljon valtaa ja rikosten julkinen luonne on korostunut. Henkirikoksista ei uutisoida aina samalla tavalla, vaan eri seikkoja painottamalla voidaan muodostaa samasta rikoksesta hyvinkin erilaisia tulkintoja. Media luo kuvan niin rikoksesta, epäilystä/tekijästä kuin uhrista. Lisääntyvässä määrin henkirikoksen aiheuttama järkytys ja tunteet henkilöidään niin sanottujen tavallisten ihmisten kautta; esimerkiksi naapuri tai jokin muu henkilö, joka ei suoranaisesti liity tapaukseen, kertoo lehdessä lukijoille miltä tuntuu, kun naapurissa on tapahtunut joitain kamalaa. Uutisointi on popularisoitunut ja se pyrkii vetoamaan lukijoiden tunteisiin. (Mäkipää 2004, 94–96.)

Mediassa henkirikoksesta puhutaan nimeämällä se rikoksen tekopaikan, tekotavan tai jonkin siihen liittyneen erikoisen piirteen mukaan (Mäkipää 2004, 74.). Nimityksestä voi tulla myös nimi, jolla media kuvaa epäiltyä/tekijää. Yksi haastateltava toi tämän esille: hänelle oli annettu surmaan liittyneen seikan perusteella mediassa nimi, jolla häntä kuvattiin. Haastateltava koki nimen loukkaavana, sillä se tyypisti hänet ihmisenä ja kuvasi häntä yksin tapahtuneen teon kautta, ei ihmisenä: ”*Että XX surmaa ja musta tehtiin, että semmonen nimikin siinä lehdessä oli*”.

Naiset kokivat vankeuden alkuvaiheen, siihen liittyneet toimenpiteet ja median toiminnan nöyryyttävänä. On syytä huomioda, että tämä monitasoinen leimaamisen ja nöyryytyksen kokemus tapahtui jo ennen kuin naiset oli tuomittu vankeuteen eli naiset joutuivat epävirallisten sanktioiden kohteeksi jo ennen varsinaista oikeuden päätöstä.

6.3 Elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomitseminen

Vankeusrangaistukseen tuomitsemista edeltävät paitsi rikostutkinta ja siihen liittyvät kuulustelut, niin myös syytteen nostaminen ja oikeudenkäynnit. Esitutkinnan valmistuttua poliisi toimittaa siinä kertyneen aineiston syyttäjälle, joka suorittaa syyteharkinnan. Syyttäjä arvioi jokaisen rikoksesta epäillyn henkilön ja teon osalta erikseen sen, onko rikos tehty ja onko siitä syyttämiseksi riittävästi näyttöä eli todisteita. Syyte on nostettava, kun on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi. Oikeudenkäynneissä tuomioistuimet käyttävät tuomiovaltaa eli ratkaisevat, mi-

kä yksittäisessä asiassa on oikein. Ensimmäiseksi rikosasia käsitellään käräjäoikeudessa, joka on alin oikeusaste. Alioikeuden ratkaisu voidaan yleensä saattaa ylemmän tuomioistuimen tutkittavaksi. Käräjäoikeuden ratkaisusta valitetaan hovioikeuteen. Hovioikeuden ratkaisuun taas voi hakea muutosta korkeimmasta oikeudesta mikäli korkein oikeus antaa asiassa valitusluvan. (Tuomioistui-
met. Oikeuslaitos 2005.)

Kysyessäni oikeudenkäynneistä naiset eivät pystyneet juurikaan kuvaamaan niitä. Joko he ilmaisivat olleensa tuolloin psyykkisesti sellaisessa tilassa, että he eivät muistaneet oikeudenkäynneistä juuri mitään tai sitten he ilmaisivat oikeudenkäyntien olleen kuulustelujen tavoin yksinkertaisesti ”kauheita”: tilanteita, joita heidän oli hyvin vaikea suullisesti kuvata. Kokemusten voi nähdä muistuttavan psykoanalyttista käsitystä peitemuistoista (screen memories). Peitemuistojen tehtävänä on estää piinallisten ja ahdistavien menneisyyden tai nykyhetken tapahtumien tunkeutumista ihmisen tietoisuuteen. (Saarenheimo 1997, 91.) Oikeudenkäyntien muistot voidaan kokea rangaistuksiksi (ks. Saarenheimo 1997, 90) ja siksi niitä ei haluta muistaa, vaan ne pyritään ennemminkin työntämään pois mielestä ja unohtamaan. Muiston ydin on sitä sävyttävä tunne, eivätkä niinkään sen sisällölliset yksityiskohdat (Spence 1988, 321 Saarenheimo 1997, 92 mukaan).

Haastateltavat toivat esille oikeusprosessissa menneen pitkä aika, vähintään kuukausia tai jopa vuosia. Julkisuudessakin on todettu, että tuomioistuinkäsittelyjen kestot ovat venyneet. Esimerkiksi Hämeenlinnan vankilassa tehdyn selvityksen mukaan vuonna 2000 vankeusvangeiksi muuttuneiden vankien keskimääräinen tutkintavankeuden pituus oli seitsemän ja puoli kuukautta. Alioikeuden tuomion jälkeen keskimääräisen tutkintavankeuden pituus oli 7,2 kuukautta, enimmillään vuosi ja kaksi kuukautta. (Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi HE 263/2004.)

Suomessa oikeudenkäynnit ovat pääasiallisesti julkisia eli oikeudenkäyntiä voi mennä seuraamaan kuka tahansa henkilö, myös tiedotusvälineiden edustajat. Vain erityisellä laissa määritellyllä perustella tuomioistuin voi määrätä oikeudenkäynnin suljetuksi. Tällainen peruste on esimerkiksi se, että rikoksesta syytteessä oleva henkilö on alle 18-vuotias. (Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta 21.12.1984/945.) Oikeudenkäyntien julkisuus pohjautuu Suomen perustuslakiin, joka on kaiken lainsäädännön ja julkisen vallan käytön kulmakivi (Perustuslaki. Oikeusministeriö 2005; Suomen perustuslaki 11.5.1999/731).

Eräs nainen kertoi kokeneensa ikävänä, että oikeudenkäyntiä tuli seuraamaan puolittutuja ihmisiä, joiden hän koki haluavan nähdä ja kuulla oikeudenkäynnin tapahtumat tirkistelymielessä niin, että voivat kertoa asioita muille ihmisille eteenpäin. Oikeuskäsittelyjen edetessä kohti loppua ja oikeu-

den annettua tuomion alkoi naisten kokemusten mukaan kaikista raskain vaihe vankeudessa. Tuomioistuimen päätöksestä alkoi erään haastateltavan mukaan ”pyöritys”, jolla hän tarkoitti omaa psyykkistä sekasortoista tilaa ja lehtien kirjoittelua. Saman toivat esille myös muut haastateltavat. Saadun tuomion ymmärtäminen ja sisäistäminen oli vaikeaa ja omat ajatukset olivat edelleen kiinni siinä uskomuksessa, että vankeus ei jatku enää pitkään.

Sitten kun mulle sanottiin, että elinkautinen, niin minä ajattelin, että ei se mua koske ... Mutta sillonhan se vasta pyöritys alkokin mielessä, kun se tuomio tuli ... Hirveenä, mä koin sen hirveen raskaana ... Tuntu, että sielu halkee surusta ja tietenkin hirvee miettiminen sitten. Minä uskoin ihan syyttömyyteni ja siihen, että minä pääsen pois, niin mä sanoin tytölle, että laita mulle ”Kauniit ja rohkeet” videonauhalle. Et kun mä olin ihan varma, että mä kotia pääsen, koska asianajaja, tuommonen asiantuntija sano ettei oo mitään semmosta näyttöä.

Tuomion jälkeen naisilla alkoi vastauksen etsiminen miksi-kysymykseen, jonka myös vankilapsykologi Eerikäinen (2002a) on tuonut esille. Naiset miettivät miksi näin on käynyt, miksi heidät on tuomittu: ”Ja se ’miksi miksi miksi’, se kysymys on sillon alkuun, että ’miksi, miksi näin kävi’, ’miksi kävi näin’.” Tätä asiaa korosti erityisesti haastateltava, joka kävi vielä useiden vuosin jälkeen läpi pohdintaa onko hän tehnyt teon josta hänet on tuomittu vai ei. Hän kertoi, ettei muista edelleenkään rikoksen tapahtumahetkestä mitään.

7 VANKEUS PSYKKISENÄ KRIISINÄ

7.1 Alkuvaiheen kaottisuus

Naisten kuvausta siitä millaisena he olivat kokeneet vankeuden alkuvaiheen, leimasi traumaattisen kriisin shokkivaiheelle tyypilliset tunnusmerkit (ks. Saari 2000; Cullberg 1991). Haastateltavat toivat esille vankeuden alun kaottisena. Tätä kaottisuutta oli kestänyt heidän kokemuksissaan useita vuosia. Naiset kokivat, ettei heillä ollut mitään kiintopistettä mihin tarttua ja mitä kohti pyrkiä. Naiset kuvasivat alkuvaiheen olleen eräänlaista unta. He kokivat olleensa psyykkisesti hyvin haavoittuvia. Käytännössä alkuvaihetta leimasivat univaikeudet: joko ei saanut nukuttua tai sitten nukkui vuorokauden läpeensä. Haastateltavat toivat esille pelänneensä, että läheiset ihmiset hylkäävät hänet vankilaan joutumisen vuoksi. He korostivat läheisten, omaisten ja ystävien tuen olleen merkityksellinen tilanteessa jolloin he kokivat, ettei itsellä ole voimia. (Vrt. Nousiainen 2004, 91.)

Silloin kun mä tulin vankilaan, niin mä olin niin loppu kuin voi loppu vaan olla. Mä ajattelin vaan, että jos jaksaa herätä seuraavaan päivään. Ja silloin oli se omaisten tuki äärettömän tärkeä ja ystävien, että kukaan ei vaan hylkäisi.

Elinkautistuomion saanut vanki menettää vapaan itsemääräämisoikeutensa määräämättömäksi ajaksi (Salin 1996, 33). Aika näyttäytyi haastateltaville vankeuden alussa hyvin epämääräisenä ja aikaa piti jaksottaa hyvin pienissä hetkissä eteenpäin. Ajan jaksottamisen kiinnekohtia olivat esimerkiksi vankilan arkeen liittyvät rutiinit, kuten ruokailut, jotka toistuvat aina määrättyyn aikaan. Samanlainen tunnista toiseen ja päivästä toiseen eläminen on tullut esille myös Annika Lillrankin (1998) haastatteleminen, syöpään sairastuneiden lasten vanhempien aikakäsityksessä. Lapsen äkillisen sairastumisen myötä vanhempien käsitys ajasta muuttui kertaheitolla ja ajan jaksottamisesta tuli vanhempien selviytymisstrategia. (Lillrank 1998, 125–134.) Omassa aineistossani naiset kuvasivat ajan jaksottaisen ajattelun säilyneen vankeuden alusta haastatteluajankohtaan saakka, vaikkakin jaksot olivat vuosien myötä pidentyneet vankeuden alun pienistä hetkistä, minuuteista ja tunteista, läheisten tapaamisajankohtiin ja mahdollisiin lomiin.

Se vankeuden alkuvaihe oli aika kaottista. Et ensin päätti, et mä selviin ruokailuun saakka ja sit päätti, et mä selviin iltaan saakka ja sit alko ajatella, et kyl mä täst päivästä selviin. Ja odotti sitä, kerran kuukaudessa sai anoo sitä lomaa ja sit tietysti aina kun tuli se kielteinen lausunto, et ei, ei voi päästää lomalle, se oli kyl aika kaottista.

Naisten puhe kuvastaa sitä, millaista ponnistelua ajan kuluttaminen voi olla epämääräiseksi ajaksi määrättyssä vankeudessa. Varsinkin vankeuden alkuajalle he kuvasivat olleen ominaista pyrkimys selvittää alkavasta päivästä. Toisaalta, kuten seuraavasta haastattelusitaatista käy esille, niin vaikka

haastateltavalla on vankeutta takana kymmenenkin vuotta, niin tilanne ei ole kovin paljon muuttunut. Sitaatista kuvastuu, kuinka ihminen psyykkisesti raskaassa tilanteessa ikään kuin puhuu itselleen ja kannustaa itseään sekä tietyllä tavalla tarkkailee elämäänsä ulkoapäin.

Sillä tavalla mä aina aattelen, että kun mä tän päivän kestä. Sit kun loppuviikko tulee niin mä aattelen, että ahaa, nyt on taas yks viikko eteenpäin menty, sitten viikonloppuna taas lenkkeilen, leivon ja teen käsitöitä ja ompelen. Maanantaina taas, että ahaa, tää viikko alkaa taas näin ja tässähän lähtee hyvin menemään.

7.2 Olemista – ei elämistä

Tutkimukseni alkuperäisenä ajatuksena oli tutkia elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomittujen naisten kokemuksia elämästä vankilassa. Heti haastattelujen alkuun kävi ilmi, että naiset eivät kokeneet ajan vankilassa olevan elämää siinä mielessä kuin he ymmärtävät käsitteen elämä. Naiset toivat vahvasti esille, että heidän elämänsä on loppunut siinä vaiheessa, kun he ovat joutuneet vankilaan. Naiset kokivat tulleen uloslyödyiksi yhteiskunnasta ja sitä myötä myös elämästä. Tämä kokemus konkretisoituu seuraavassa haastattelussa käydyssä keskustelussa:

Niina: Mitä sulle vapaus merkitsee?

Haastateltava: Suunnattoman paljon. Vapaus merkitsee elämää.

Niina: Miten sä ajattelet, onko se kuitenkin elämää mitä aika vankilassa on?

Haastateltava: Ei, yleensä jos mä puhun siviilistä, niin mä puhun elämästä. Tää ei oo sitä.

Niina: Mä mietin sitä, että tuosta vaan oman työni kannalta, että mun työnimeni ois jo ihan väärä jos se ei oo elämää, niin kun mä sanoin et se on ”naisten kokemuksia elämästä vankilassa”.

Haastateltava: Laita olemiseksi.

Niina: Niin. Et se on sun mielestä enempi semmosta olemista?

Haastateltava: Joo. Koska tää on, mä oon elossa, mutta en elä. Et se elämä on tuolla toisella puolen.

Naisille elämä on yhtä kuin vapaus ja vapaudessa eläminen. Vankeus ja vankilassa vietetty aika on olemista; elossa olemista, mutta ei elämistä (ks. Laitinen 2004, 161). Laitoksessa elämän koetaan menevän hukkaan (Goffman 1997, 53). Naisten kokemukseen marginalisaatiosta sisältyy eksistentiaalinen ulottuvuus: kokemus elämän merkityksen katoamisesta (Granfelt 1998, 82). Naisten kuvaus kokemuksesta on raju: se kuvaa ihmisen psyykkistä turtumusta: tilannetta, jossa ihminen kokee olevansa elossa, muttei elävänsä. Elämään nähdään kuuluvan tunteet, muutos ja eteenpäin meneminen, ajan lineaarinen eteneminen. Oleminen puolestaan on staattinen tila, jossa ei ole läsnä vahvoja tunteita ja aika kiertää hitaasti kehää: viikko kuluu ja alkaa taas alusta. Tämän voi tulkita sykliseksi ajan hahmottamiseksi: elinkautisessa vankeudessa aika ei mene eteenpäin, eikä sille ole

näkyvissä päätepidettyä. Olemisen ja elämisen konkreettisenä rajana on suljetussa vankilassa muurit ja aidat, avovankilassa puolestaan sovitut rajat, joiden ulkopuolelle avovankilan alueelta ei saa poistua.

Suomen perustuslain (731/1999 2 luku 7 §) mukaan yksi jokaisen ihmisen perusoikeuksista on oikeus elämään ja henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja vapauteen. Tähän perustuu se, että ketään ei saa tuomita kuolemaan, kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Laissa todetaan myös, että ihmisen henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta. Rangaistuksen, joka sisältää vapaudenmenetyksen, määrää tuomioistuin. (Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.) Vankeusrangaistukseen tuomitseminen on näin ollen yksi voimakkaimmista keinoista, jolla voidaan puuttua ihmisen perusoikeuksiin. Henkirikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomittaessa tämän voi nähdä tarkoittavan sitä, että kun henkilön katsotaan syyllistyneen toisen ihmisen hengen viemiseen eli todetaan hänen vienneen ihmisen oikeus elämään, voidaan tekijältä itseltään viedä elämä. Elämän vieminen ei tosin toteudu niin totaalaisesti, että vankilaan joutuva ihminen menettäisi henkensä, mutta naisten kokemuksissa heiltä joka tapauksessa oli viety vapauden myötä myös henkilökohtainen koskemattomuus ja ennen kaikkea elämä.

Perustuslain vaatimus ihmisarvoisesta kohtelusta on moniselitteinen. Vaikka vapautensa menettäneen oikeudet turvataan lailla, kuten perustuslaissakin todetaan, niin lainsäädäntö antaa melko paljon väljyyttä: se ei yksinkertaisesti kykene määrittelemään laitosten arkea ja kaikkea niissä tapahtuvaa toimintaa, varsinkaan ihmisten käyttäytymistä. Ongelmallista on myös se, kuka määrittelee mikä on ihmisarvoista ja mikä ei. Jokin asia, joka on määritelty lainsäädännöllisesti tarvittaessa mahdolliseksi, kuten henkilötarkastus, voi olla tarkastuksen kohteena olevan ihmisen kokemuksessa ihmisarvoa alentavaa kohtelua, eikä ihmisen kokemusta voi kukaan väittää vääräksi. Lainsäädäntö ei siis ole kaikkivoiva vastaamaan elämän todellisuudessa tapahtuviin asioihin, saatikka ihmisten kokemuksiin.

Tunnetta epäoikeudenmukaista uloslyönnistä korosti vielä se, että naiset kokivat saamansa rangaistuksen epäoikeudenmukaiseksi. Epäoikeudenmukaisuuden kokemukselle oli useita syitä ja ilmene mistapoja. Rangaistus ja sen vankilan arjessa saama sisältö voitiin kokea liian raskaana teon taustoihin nähden, vaikka itse tekoa ei kiellettäisikään. Toisaalta myös itse teko ja oma osallisuus siihen voitiin kokonaan kieltää, jolloin haastateltava koki olevansa syyttömänä vankilassa. Tästä aiheesta keskusteltiin haastatteluissa melko paljon ja naiset myös kävivät pohdintaa ovatko ”ansainneet” elinkautisen vankeusrangaistuksen, joka oli murtanut heidän elämältään pohjan. Kolmesta haastateltavasta kaksi kertoi haastattelussa henkirikostuomioon johtaneiden tapahtumien taustat. Yksi heistä

koki olevansa tuomittu syyttömänä vankilaan tietynlaisen ajojahdin tuloksena. Toinen nainen kävi ajatuksissaan tasapainoilua syyllisyyden ja syyttömyyden välillä ja pohti useaan otteeseen haastattelujen aikana, että onko hän voinut syyllistyä siihen mistä hänet on tuomittu. Naisista kolmas toi esille kokevansa tuomion olevan epäoikeudenmukainen, vaikkei itse vankeutta edeltäneistä tapahtumista halunnut muuten puhua.

En mä niin hullu voi olla, kun mä oon ihan selvinpäin ja tullu töistä yöllä. ... En ainakaan tällä syömisellä usko siihen, että mä oon tehny sen. Kun mä inhoon yli kaiken väkivaltaa ja aseita. Tai sitten mulla on täynty olla täysin pimee se hetki jos mä oisin tuommosen tehny. Ja minkä takii mä oisin tehny. ... Että kuinka mä oon voinu sellasen tehdä. No, se on ikuisuus-kysymys.

Haastateltavien kokemuksissa yhteiskunta on vienyt heiltä elämän laittamalla heidät epämääräiseksi ajaksi vankilaa. Vankeinhoidon ylläpitämisellä ja rikoksesta tuomittujen ihmisten vankilaan sijoittamisella pyritään yhteiskunnallisen turvallisuuden säilyttämiseen (ks. esim. Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltoyhdistyksen periaateohjelma sekä lähiajan toimintalinjat 1999, 3). Sulkemalla ihmisen ulos siviiliyhteiskunnasta eristämisen keinoin voi aiheutua kuitenkin toinen yhteiskunnan järjestystä uhkaava ongelma: yksilön katkeroituminen ja kokemus siitä, että hän ei ole minkään arvoinen yhteiskunnan silmissä. Naiset kokivat vangitulle ihmiselle tarjottavan lähes väkisin syrjäytyneen leimaa ja identiteettiä (ks. Helne 2002, 37), mutta he eivät olleet ottaneet sitä vastaan, vaan haluavat ennemminkin taistella sitä vastaan. Eräs keino oman identiteetin ylläpitämiseen oli kahden haastateltavan mukaan lääkityksestä kieltäytyminen ja oman psyykkisen tuskan kanssa eläminen.

Ei vankeuteen sopeudu. Jos sopeutuu, niin sen jälkeen rupee käyttää noita rauhoittavii lääkaineita, kulkee tuolla tokkurassa tajuamatta ympäristöstä mitään. Mä koen, että mä oon niin kauan hengissä kun mä en sopeudu ...En mä usko, et se lääkkeidenkäyttö auttais mitään. Et ei se kuitenkaan poista sitä tuskaa mitä sisällä on, mitenkään lievitä.

Naiset korostivat, että vankeuteen ei voi sopeutua (vrt. Ulvinen 1996, 79–82). Sopeutumiskäsitettä on kritisoitu monella tavoin, esimerkiksi sen aiheuttamia mielikuvia, jotka voivat viitata alistamiseen ja alistumiseen (Heiskanen 2003). Sopeutuminen voidaan nähdä selviämisen vastakohtaksi: sopeutumattomuus vankilan rutiineihin voi olla pyrkimys pitää kiinni edes pienestä osasta omaa itsemääräämisoikeutta. Toisaalta haastateltavat toivat esille, että vankilassa eläminen on ”pakosopeutumista” ja toimeen tulemistä (ks. Ulvinen 1996, 89). Tällöin ihminen ei sopeudu, mutta ei toisaalta myöskään nujerru tai tuhoudu, vaan kasvaa taakkansa kokoiseksi pyrkien elämässä eteenpäin (Laitinen 2004, 196). Tätä kuvaa seuraava lainaus haastattelusta:

Ei täällä oo elämää. Täällä on vaan tultava toimeen, sulla on valinnan vapaus, siis sulla on valinnan vapaus periaatteessa, joko sä et sopeudu tai sit sä yrität sopeutua niillä eväillä ja olosuhteilla mitkä sulle on annettu. Ja mä sanon näin, että kun se sopeutuminenkin riippuu

paljon taustasta. Mä tein vaan semmosen päätelmän, että mulla ei ole vaihtoehtoja jos mä en halua näivettyä kuoliaaksi. Että onhan se näin, että jos sinut nostetaan istumaan tunkiolle niin siinähan sä vähän aikaa kärvistelet ja ihmettelet sitä hajua. Jos sulla ei ole muuta vaihtoehtoa kuin kuolema tai se sopeutuminen, niin sun on pakko yrittää sopeutua.

Kangas-Korhosen (1990) haastatteleminen naisvankien näkemys vankilaan sopeutumisesta oli melko samanlainen. Sopeutuminen mielletään laitostumiseksi ja vankilakulttuuriin liittyvien sääntöjen sisäistämiseksi. Perinteisen sopeutumisen vaihtoehtona voi olla niin sanottu näennäinen sopeutuminen. Tällöin vangittu ihminen ei halua aiheuttaa häiriötä, mutta yrittää säilyttää oman mielenrauhansa olemalla omissa oloissaan ja suuntautumalla vankilan ulkopuolisiin asioihin. (Kangas-Korhonen 1990, 56.) Haastatteleminen naisten puheessa oli nähtävissä tällainen pyrkimys, mutta toisaalta myös laitostumista vastaan taistelu kritisoimalla vankeutta ja vankilaoloja. Myös Cohenin ja Taylorin (1986) tutkimustulos siitä, että pitkäaikaisvangeilla oli kaksi tapaa säilyttää minuutensa joko panemalla hanttiin tai vetäytymällä omiin oloihin oli nähtävissä naisten puheessa. Nämä toimintatavat eivät tosin ole toisensa poissulkevia, vaan saattavat molemmat esiintyä samalla henkilöllä kontekstista riippuen. Hanttiin panemisen ei myöskään ole aina näkyvää toimintaa, vaan se voi toteutua esimerkiksi pyrkimyksenä säilyttää oman ajattelu- ja arvomaailma, vaikka se eroaisikin laitoksen yleisestä tai muiden naisvankien ajattelutavasta.

7.3 Epätoivo, henkinen väsyminen ja itsemurha-ajatukset

Naisten puheesta kuvastui, että vankeusrangaistus oli heille menetys. Vankeuden myötä he menettivät työnsä, arkisen elämänpiirinsä, kotinsa, läheisyytensä itselle tärkeisiin ihmisiin sekä osittain myös ihmissuhteensa (ks. Perhe muurin toisella puolella 2003, 17). Käytännössä siis kaiken sen, minkä ympärille ihmisen elämä rakentuu siviiliyhteiskunnassa. Naiset toivat esille, että vankeus on ollut myös luopumista. Elinkautisen vankeuden myötä naiset olivat joutuneet luopumaan elämän suunnitelmistaan ja sellaisesta elämän sisällöistä, jotka he kokivat elämälleen merkitykselliseksi ja jotka olivat olleet osa heidän arkeaan ennen vankeutta. Naiset kokivat vankeuden muuttaneet heitä ihmisiä ja ennen kaikkea tehneen heistä elämään pessimistisemmin suhtautuvia ja osittain myös toivonsa menettäneitä.

Niina: Minkälainen se muutos sussa on ollut, miten sä koet? Osaaks sitä itse arvioida?

Haastateltava: Ei sitä varmaan enää osaa silleen edes arvioida, et kai sitä on turhautunut ja luovuttanut tavallaan.

Niina: Mistä sä ajattelet, että sä olet luopunut tai luovuttanut?

Haastateltava: No koko elämästä. Et tuskin mä enää pääsen töihin. Mä oon aina tykännyt työn teosta. Et ne ois ehkä ollut mun parhaat työntekovuodet....

Niina: Ehdit sä olla työelämässä minkä aikaa?

Haastateltava: Parikyt vuotta. Et mä oon aina tehny töitä ja opiskellu samanaikaisesti. Sit tietysti kun perusti perheen niin oli siin jonkun aikaa kotona. Et mulla on XX lasta, onneks he on nyt aikuisii ja on omat elämät sitten.

Tämän naisten kokemuksen perusteella on syytä tarkastella vankeinhoidon normaalisuusperiaatetta eli ajatusta, että vankeuden tulisi olla ennen kaikkea vapauden menetys ja vankilan elinolojen tulisi vastata siviilielämän olosuhteita. Myös Ulvisen (1996, 91–92) haastattelemat vangit ja vankilan henkilökunta toivat esille, että vankeuteen eristämässä on väistämättä haittavaikutuksia, joten laitosten elämän normalisointiin päästään harvoin. Ulvisen tutkimuksessa vangit kuvasivat vankilan olevan äärimmillään kostolaitos, joka sumeilematta tuhoaa kaiken, minkä ihminen on elämässään saavuttanut. Tämä voi johtaa katkeroitumiseen yhteiskuntaa kohtaan, koska vanki leimataan oikeusjärjestelmässä ja julkisuudessa rikollisen leimalla. (Ulvinen 1996, 77.)

Myös haastattelemieni naisten kokemuksissa oli havaittavissa yhteiskuntaa kohtaan katkeroitumista. Naiset esimerkiksi kertoivat luottamuksensa yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden toteutumiseen rapistuneen vankeuden myötä. Vankeus oli koetellut vahvasti naisten kokemusta omasta ihmisarvosta, sillä kuten eräs haastateltava totesi: ”*me emme ole ihmisenkään arvoisia*”. Haastateltavien kokemuksissa epätoivoa ja henkistä väsymistä aiheuttivat tunteet eriarvoisuudesta ja laiminlyödyksi joutumisesta. Eriarvoisuudella he tarkoittivat paitsi vangitun ihmisen eriarvoisuutta suhteessa muihin yhteiskunnassa eläviin ihmisiin, niin myös elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien ihmisten eriarvoisuutta suhteessa muihin vankeutta suorittaviin ihmisiin. Laiminlyönnillä he puolestaan kuvasivat sitä kokemusta, että vankeustuomion jälkeen heitä ei enää nähdä ihmisiä ja heidän inhimilliset tarpeensa jätetään vaille huomiota. Toisaalta kaikki haastateltavat korostivat, että he ovat oppineet pitämään vankilassa myös puolensa, niin etteivät muut pysty tallomaan heidän ihmisyytään maanrakoon.

Niina: Mitkä sun mielestä näissä olosuhteissa on ne raskaimmat asiat?

Haastateltava: Se on just toi eriarvoisuus ja semmonen ihmisen laiminlyönti ja huomiotta jättäminen.

Niina: Millä tavalla semmonen laiminlyönti, miten se näkyy?

Haastateltava: Mun kohdalla ei varmaan hirveen hyvin, koska mä oon oppinu pitää itte puoleni.

Naiset eivät käyttäneet haastatteluissa juurikaan sanaa elinkautinen vankeus, vaan he puhuivat pääasiassa tuomiosta, rangaistuksesta tai ek:sta lyhentäen näin sanan elinkautinen vankeusrangaistus. Yksi haastateltavista kertoi, että hän kokee tuomion niin raskaana, että vankeuden nimikettä, elinkautinen vankeus, on vaikea sanoa edes ääneen: ”...mä en pysty edes sanoo tämän tuomion nimikettä ääneen, se sattuu mua niin paljon.”

Kaikki haastateltavat kertoivat miettineensä erityisesti vankeuden alkuaikana itsemurhaa. Eräs haastateltava kertoi ajatusten johtaneen myös tekoon eli hän oli yrittänyt riistää itseltään hengen, mutta jäänyt kuitenkin eloon. Itsemurha koettiin yhtenä mahdollisuutena ratkaista epätoivoinen tilanne. Itsemurha-ajatusten taustalla oli paitsi naisten kokema henkinen paine ja väsyminen, niin myös suljetussa tilassa olemisesta johtuva ahdistus; kokemus siitä, että on aivan puhki, jolloin kuolema näyttäytyy nykyisyyttä parempana vaihtoehtona (ks. Laitinen 2004, 200). Haastateltavien puhe omista itsemurha-ajatuksistaan, aikeistaan ja yrityksestä oli hyvin rationaalista puhetta: he miettivät syitä, seurauksia ja vaikutuksia ja tarkastelivat näin tätä hyvin arkaa, henkilökohtaista ja haavoittavaa asiaa monesta eri näkökulmasta.

Se siinä on se pahin alkuvuonna, kun tietää aloittaessaan, että mahdottoman kauan pitää olla. Mä sanoin, että en mä jaksa. Ja talon pastori sanoi, että hän sanoi kaikille vartijoille, että XX se ei jaksa tuomion loppuun asti, että se on niin puhki. Mullahan oli koko ajan, että mä mietin, että miten mä täältä lähtisin, miten mä tappasin itteni. Ja tuolla putkassa vetäsin tuosta linkkurilla suonen poikki. Sit tuli hätä kuitenkin, kun mulla tuli verta kovasti, suihkus sitten, etten mä haluukkaan kuolla. Se oli niin toivotonta. Kun ihminen, joka on elämässään, on ihan koko ajan ollut tuolla, ei oo mitää ollu rettelöintiä, niin joutuu tänne, niin sanottuun helvettiin.

Itsemurhia tutkinut Irmeli Järventie (1993) on kuvannut tällaista epätoivoista tilaa, jossa ihminen harkitsee itsemurhaa käsitteellä toiminnallinen loukku. Se tarkoittaa, että ihminen kokee oman maailmansa rajautuneen niin, että hän on vailla toiminnallisia mahdollisuuksia. Ihmisen kokiessa toimintansa rajautuvan tai estyvän heijastuu se ihmisen kokemukseen, jolloin ihminen kokee myös psyykkisen toimintansa rajautuneeksi. Yksilön ihminen-maailma – suhde on näin ollen muodostunut loukuksi. Loukun juoni on se, että ihmisen on pakko toimia jollakin tavalla, mutta tekee hän mitä tahansa toiminnallisia ratkaisuja, ne tuottavat kaikki saman lopputuloksen eli estävät mahdollisuuden olla olemassa toimivana ihmisenä. Tässä tilanteessa ihminen voi kokea loukusta selviytymisen yhdeksi vaihtoehdoksi oman olemassaolonsa lopettamisen. (Järventie 1993, 43, 101; Bateson 1972, 296–306 Järventien 1993, 43 mukaan.) Loukku-kokemuksessa ihminen kokee, että hänen maailmasuhteestaan on hävinnyt inhimillisuus. Hän on menettänyt sosiaalisen osallisuuden ja subjektiviteettinsa eli maailma on kääntynyt häntä vastaan ja etääntynyt ulottumattomiin, eikä hän itse pysty muuttamaan tätä tilannetta sellaiseksi kuin haluaisi. (Järventie 1993, 184.) Elinkautisessa vankeusrangaistuksessa toteutuu tällainen tilanne: ihminen on joutunut omasta sosiaalisesta ympäristöstään vankilaan, menettänyt ennen vankeutta hänellä olleen sosiaalisen statuksen, kenties myös ihmissuhteitaan sekä leimattu murhaajaksi ja vangiksi.

Itsemurhaa ajattelevan ihmisen tulevaisuusorientaatio (Järventie 1993, 103) on heikentynyt tai hajoanut palasiksi eli ihminen ei näe tilanteeseensa mitään ratkaisua. Elinkautisen vankeuden aikana ihmisen on lisäksi vaikeaa suunnitella ja rankentaa tulevaa, koska tulevaisuus, jonka haastattelemani naiset toivoivat olevan yhtä kuin elämä vapaudessa, näyttäytyi epämääräisenä. Erityisesti tämä

korostuu vankeuden alkuvaiheessa, jolloin ihmisen energia suuntautuu siihen, että hän prosessoi ajatuksissaan tietoa siitä, että hänet on tuomittu elinkautiseen vankeusrangaistukseen. Ihminen ei välttämättä mieti itsemurhaa harkitessaan mitä teosta seuraa tai onko tavoite selkeästi elämän lopettaminen. Ihminen saattaa vain yksinkertaisesti kokea, ettei voi jatkaa nykytilanteessa, elämän jatkaminen loukussa on mahdotonta. Tällöin kuoleminen on vain toissijainen tavoite. Ensisijainen tavoite on selviytyminen, loukuksi muodostuneesta elämästä selviytyminen johonkin, joka ei ole loukku. (Järventie 1993, 135.) Selviytymisen toteuttamisen ratkaisuksi voi muodostua itsemurha (Järventie 1993, 186–187).

Yksi haastateltava kertoi, että hänen itsemurhayritystään edelleen seuranneet itsemurha-aiheet väisti ajatus, että mikäli hän tekee itsemurhan luulevat ihmiset hänen syyllistyneen tekoon mistä hänet oli tuomittu ja hänen ei halunnut läheisten jäävän siihen uskoon. Toinen taas kuvasi, ettei hänellä ole rohkeutta itsemurhan tekemiseen. Naiset, jotka olivat haastatteluaikaan päässeet säännöllisille lomille, kertoivat lomien ja läheisten tapaamisen työntäneen itsemurha-ajatukset taka-alalle.

No, mä mietin siinä, et miten tästä selvitään, et olisko järkevintä tehdä itsemurha heti tai kiituttella. Mut minulla ei oo rohkeutta siihen, että mä pystyisin itsemurhaa tekemään. Et olihan siin ympärillä niitä jotka yritti niitä itsemurhii ja ne oli aika surkeita ne yritykset. Et mä oisin samassa jamassa ... Et ei sekään kovin helppo ratkaisu oo. No aina välillä miettii sitä yhtenä mahdollisuutena. Et oisko se sittenkin helpompi. Et silloin tietysti enemmän kun ei olu sitä lomaa. Et nyt kun lomilla aina näkee ystävii ja lapsii, niin silloin häipyy se ajatus, et ne tartee mua kuitenkin vielä. Et vaikka tää tilanne on tämmönen. Se kuinka kauan tätä jaksaa, et sulla on neljäs kuukaudes se kuus vuorokautta mahdollisuus tavata ystävii ja lapsii, niin onhan sekin aika alistavaa.

Itsetuhoiset ajatukset eivät olleet yksin itsemurha-ajatuksia. Eräs haastateltava kertoi välillä mietti-neensä ja myös toivoneensa, että jos hän ei enää aamulla heräisikään (ks. Husso 2003, 206). Seuraavassa haastattelukatkelmassa hän kuvaa kuinka tällaisten ajatusten kanssa kamppailu kesti lähes seitsemän vuotta.

Joku sanoi, että viis vuotta voi olla semmosen aika, kun sulle ei meinaa enää mikään mitään, niin kun mitään sillä tavalla tuomiossa. Et se viis vuotta on kaikista vaikein. Mutta kyllä mulla meni se lähes seitsemän vuotta. Et mä aina toivoin, että mä jopa toivoin, että mä en aamulla herää. Mä olin ihan valmis luovuttaa kaikki. Mutta kieltämättä on varmastikin tämmösiä itsetuhosia ajatuksia, mutta en mä ole yrittäny mitään, enkä mitään sellasta, et nyt mä laitan tuon ja hirttäydyn tuohon tai että nyt mä vedän ranteet auki tai jotain muuta. En mä. Ja kun mä en käytä lääkkeitä tai mitään sellaisia, niin ei oo sitäkään vaaraa niin kuin joillain, et jemmaa johonkin, vaikka kuinka pitäis mukamas ottaa, et jotain tämmöstä tekee. Ei, mä vaan toivoin yksinkertaisesti, että mä en herää.

Kolmesta haastateltavasta yksi kertoi keskustelleensa itsemurha-ajatuksistaan vankilan henkilökunnan kanssa. Hän oli saanut keskusteluapua terveydenhoitohenkilökunnalta yritettyään itsemurhaa ja

häntä oli hoidettu myös lääkkeellisesti. Muut kaksi naista olivat pohtineet itsemurha-ajatuksia yksin kertomatta ahdistuksestaan henkilökunnalle. Näen, että heillä on riskinä ajautua itsetuhoiseen toimintaan, koska heidän itsemurha-ajatuksensa eivät olleet kokonaan väistyneet, vaikka eivät jatkuvasti leimanneetkaan heidän ajatteluaan.

Suomen vankiloissa kuolleiden määrä on tiedossa vuodesta 1882 lähtien. Matti Joukamaa (1995) on tutkinut Suomen vankiloissa vuosina 1969–1992 tapahtuneita kuolemia. Suurin osa noina vuosina tehdyistä itsemurhista tapahtui yöllä yksin joko sellissä tai eristyksissä, useimmiten hirttäytymällä. Yli puolet vankilassa itsemurhan tehneistä oli käynyt itsemurhaa edeltävän viikon aikana vankilan lääkärin tai sairaanhoitajan vastaanotolla mielenterveyden ongelmien vuoksi. (Joukamaa 1995.) Vuonna 2003 vankiloissa kuoli 10 ihmistä, joista kolmen todettiin kuolleen itsemurhaan (Kriminaalihuolto & Vankeinhoito. Vuosikertomus 2003, 51). Yleisesti vankilassa tapahtuneet itsemurhat ovat vähentyneet ja syyksi on arvailtu psykiatrisen lääkehoidon parantumista (Joukamaa 1995).

Haastateltavat esittivät kritiikkiä vankiloiden psykiatrista lääkehoitoa kohtaan. Ne näkivät, että lääkkeet turruttavat olotilan sekä vierittävät pahaa oloa ja sen käsittelyä vain eteenpäin. Naiset kertoivat, että läpi vankeuden he ovat kaivanneet ensisijaisesti keskustelumahdollisuutta ja kokemusta, että joku kuuntelisi ja rohkaisisi. Tällaisten mahdollisuuksien he kokivat olevan hyvin vähissä. Lääkkeillä voidaan taltuttaa masennusta ja pahaa oloa hetkellisesti tai käyttää varsinaisen hoitoprosessin tukena, mutta yksin ne eivät poista ongelman todellista syytä, saatikka korvaa ihmisen tarvetta ammatilliseen, henkilökohtaiseen kohtaamiseen (Laitinen 2004, 286–287). Julkisuudessaakin esillä ollut vankeinhoidon resurssipula oli iskostunut naisten ajatuksiin: eräs haastateltava esimerkiksi totesi, että kyllä hän ymmärtää, että henkilökunnalla ei ole aikaa keskustella kovin usein heidän kanssaan, kun vankeja on niin paljon. Myös Suomen hallitus on todennut, että vankiluvun kasvusta huolimatta vankiloiden henkilökunnan määrää ei ole vastaavasti lisätty ja erityisesti joissakin suljetuissa vankiloissa olisi tarvetta henkilökuntamäärän lisäykselle (Suomen hallituksen vastaus kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimivan eurooppalaisen komitean [CPT] 7.-17. syyskuuta 2003 tapahtuneesta käynnistä laadittuun raporttiin, 24).

Kahdella haastateltavalla oli kokemusta vankeuden suorittamisesta avolaitoksessa. Avolaitossijoitus on yleensä määräaikainen ja elinkautista vankeutta suorittavat voivat hakea suljetussa vankilassa olon jälkeen avolaitokseen puolen vuoden kuntoutusjaksolle. Naiset kokivat erityisen raskaina joutumisen kuntoutusjakson jälkeen avolaitoksesta takaisin suljettuun laitokseen. Myös nainen, joka ei ollut vielä käynyt avolaitoksen kuntoutusjaksolla mieltä, että onko avolaitokseen pääseminen sen arvoista, että joutuu kestämään ahdistuksen mikä takaisin suljettuun taloon ja ”lukkojen taakse” joutumisesta seuraa. Naiset kokivat, että oman ahdistuksen joutuu peittämään, etteivät muut vangit

huomaisi omaa haavoittuvaisuutta ja pahaa oloa sekä mahdollisesti käyttäisi heikkouden näyttämistä hyväksi.

Paluu suljettuun vankilaan tuntuu siltä kun hirsipuuhun vedettä. Se on henkisesti niin kiduttavaa ja raskasta. Mutta eihän sitä, en minäkään ja ehkä toisetkin pitkätuomioiset, yrittää olla näyttämättä sitä niille toisille, lyhyttuomioisille, ettei ne ala ilkkumaan tai jotain. Mutta kyl se on hirveen rankkaa. Se on ihan niin kun ois keuhkoissa vaan puolet ilmaa, ettei pysty hengittämään. Mulla aina tulee semmonen kauhee ahdistus ja paha olo.

Nyt kun mä menin takas tuonne lukkojen taa suljettuun vankilaan niin ensimmäinen yö oli jo sinä iltana, että täällähän mä oon aloittanu XX vuotta sitten ja nyt mä oon taas täällä.

Paluu avolaitoksesta suljettuun vankilaan koettiin paluuksi siihen fyysiseen ja henkiseen tilaan, jossa vankeus oli alkanut. Tässä tilanteessa naiset kertoivat palautuvan mieleen vankeuden alkuvaiheen ahdistavat kokemukset sekä ajatukset, että elämä ei mene vankilassa eteenpäin, vaan on täynnä takapakkeja ja paluita lähtöruutuun.

7.4 Jaksaminen päivästä päivään

Epätoivon tunteista huolimatta haastateltavani olivat suorittaneet tuomiotaan, osa jopa yli kymmenen vuotta. Kysyin haastatteluissa naisilta, että minkä voimin he ovat jaksaneet suorittaa tuomiotaan, kun he kuitenkin olivat kuvanneet vankeuden olevan raskasta aikaa ja elämän halujen olevan monesti hyvin vähissä. Haastateltavat totesivat itsekin ihmettelevänsä selviytymistään ja sitä, että ovat yleensä hengissä.

En ois ikimaailmassa voinu kuvitellakaan, että tämmösessä paikassa minä oon pysynyt näin kauan hengissä.

Kaikki haastateltavat korostivat mielekkään tekemisen tärkeyttä. Työn tekeminen tai opiskelu antaa voimia jaksaa päivästä päivään, tavoitteita ja suunnan, jota kohti pyrkiä. Työllä sai myös väsyttettyä itsensä, niin että vaikeat asiat eivät pyörineet koko ajan mielessä. Mielekäs tekeminen antoi naisille tunteen, että kaiken epätoivon keskellä voi kokea olevansa jollakin tapaa hyödyllinen ihminen. Naisten toiminta, jota voisi myös kutsua eräänlaiseksi selviytymisstrategiaksi, eroaa suuresti esimerkiksi Saija Järvisen (1988) haastatteleminen miespuolisten nuorisovankien selviytymisstrategioista. Järvinen totesi, että nuoret vangit kokivat mielekkäimmäksi ajankuluttamisen keinoksi rikoskeikoista jutteleminen ja painojen noston. (Järvinen 1988, 77.)

Siellä XX vankilassa oli mun työni, jossa mä koin onnistumista ja tunsin olevani jopa tarpeellinen, et mä en oo mikään hylkiö.

Salinin (1996, 113–116) haastatteleminen mieselinkautisvankien puheessa korostui niin sanottu vankipuhe, jonka hän näkee ilmentävän vankien alakulttuuriin kuuluvia normeja, joista keskeinen on pärjäämisen korostaminen. Haastattelemani naisten puheessa tällaista oli näkyvissä ajoittain, esimerkiksi kun eräs naisista korosti, että vankila ei kaikesta huolimatta pysty nujertamaan häntä. Kuitenkin pärjäämis- ja selviytymispuhetta huomattavasti vahvemmin naiset korostivat elämän olevan hengissä selviytymistä. Laitinen (2004) on kritisoinut selviytymiskäsitettä ja sen käyttöä siitä, että käsite otetaan annettuna miettimättä tarkemmin sen sisältöä. Selviytymisestä puhuminen ei hänen mukaansa kuvaa ihmisen prosessuaalista etenemistä. Ihmisen uudelleenrakentumisprosessia traumaattisen kokemuksen jälkeen voi kuvata jatkumolla, jonka toisessa päässä on näennäinen selviytyminen ja toisessa itsen kunnioittaminen ja arvostaminen. (Laitinen 2004, 277.) Naisten selviämisen päivästä päivään ja tilanteesta toiseen ei merkitse oman itsen uudelleenrakentamista. Se on enemmänkin pyrkimystä olla nujertumatta tilanteessa, jossa ei ole keinoja ja mahdollisuutta käsitellä kokemuksia. Ihminen voi yrittää suojautua ahdistukselta esimerkiksi kieltämisellä, välttämällä ja torjumisella. Vaikeiden ajatusten työntäminen pois mielestä ja haluttomuus käsitellä kipeitä kokemuksia voi olla tiettyssä tilanteessa hengissä selviämisen edellytys. Tämä ei kuitenkaan edistä todellista ongelman prosessointia vaan lähinnä siirtää sitä. (Laitinen 2004, 265.)

Vankeinhoidon työtoiminnan tavoitteeksi on määritelty vangin ammattitaidon ja työkyvyn ylläpitäminen ja kehittäminen. Työnteon tavoitteena on myös normalisoida vankilaelämää sekä parantaa vangin mahdollisuuksia toimeentuloon vapautumisen jälkeen. (Työtoiminta. Vankeinhoito 2005.) Naisten kokemusten mukaan työtoiminnasta täyttyi normalisoinnin ja työkyvyn ylläpitämisen tavoite, sillä työ ryhmitti arkea ja tuotti ainakin välillä myös fyysistä rasitusta. Kukaan haastateltavista ei kuitenkaan suoranaisesti pystynyt hyödyntämään vankilassa sitä koulutus- ja työtaustaa mikä heille oli karttunut ennen vankeutta. Haastateltavat toivoivat, että vankilassa olisi tarjolla enemmän työtä ja että työ olisi myös sisällöllisesti haastavampaa. He olivat valmiita opettelemaan myös uusia työtehtäviä. Naisia suututtivat lupaukset yksilöllisestä vankeinhoidosta, jotka eivät heidän mukaansa toteutuneet. Naiset näkivät, että osaltaan yksilöllisyyttä ei aina ollut edes ollut mahdollista toteuttaa.

Mutta sitten kun jokaisessa sellissä oli jaettuna tällainen ohjesääntökirja. Voi mitä kauniita sanoja siellä oli! Siellä oli, että koulutuksen ja taipumusten mukaan pyritään järjestämään työtä ja kaikenmaailman tämmöstä näin. Ja koulutusta vastaavaa. No sehän on siis aivan järjetön ajatus! Ne oli kauniita sanoja, mutta eihän semmonen ole edes mahdollista täällä. Jossain kohtaa tietenkkin, riippuen ihmisen kunnosta, jossain kohtaa mun mielestä vähän pitäis katsoo jos on muutama mahdollisuus mihin voi sijoittaa töihin ja sitten toki voi aina uutta opetella.

Naisten puheesta kuvastui, kuinka työ on länsimaisessa yhteiskunnassa sosiaalisen aseman ja yhteiskunnallisen arvostuksen tärkeimpiä mittareita. Vapaassa yhteiskunnassa työ tarjoaa ihmiselle taloudellisen turvan, sosiaalisen yhteisön jäsenyyden ja arvostuksen, selkeän elämänrytmin, mahdollisuuden kokea ammatillisia haasteita ja onnistumisia sekä pitää yllä ja parantaa ammatillista osaamista. Ilman työtä ihminen kokee itsensä hylkiöksi. Naiset olivat menettäneet vankeuden myötä työnsä ja sen tuoman arvostuksen. Vankeus oli näin paitsi ihmissuhteissa tapahtuneiden muutosten, niin myös oman työn menettämisen kautta järkyttänyt koko sitä perustaa, jolle naiset olivat rakentaneet oman identiteettinsä (vrt. Vähätalo 1998, 113).

Naisten kokemuksissa yllätti se samuus mikä niissä oli suhteessa parisuhdeväkivallan ja seksuaalisen hyväksikäytön kohteeksi joutuneiden ihmisten kokemuksiin. Marita Husso (2003) on väitöstudiumuksessaan tutkinut parisuhteissaan väkivaltaa kokeneiden naisten kirjoituksia ja Merja Laitinen (2004) on puolestaan omassa väitöstudiumuksessaan tutkinut perheen sisäistä lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä haastatteleamalla lapsena uhriksi joutuneita ihmisiä aikuisena. Näille ihmisille kuin myös haastattelemani naisten kokemuksille on yhteistä häpeän ja syyllisyyden tunteet, kokemus kyvyttömyydestä vaikuttaa omaan tilanteeseen sekä kokemus heihin lyödystä leimasta. Kokemusten samuus oli jossain mielessä jopa häiritsevää. Pohdin onko eettisesti oikein, että vertaan Husson ja Laitisen tutkimien uhrien eli pahoinpideltyjen ja hyväksikäytettyjen ihmisten kokemuksia erittäin raskaasta rikoksesta tuomittujen, elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien ihmisten kokemuksiin. Mietin mitätöinkö ja väheksyinkö uhrien kokemuksia vertailuillani. Päädyin siihen lopputulokseen, että en tee kenellekään osapuolelle asiassa vääryyttä. Kokemusten samankaltaisuus osoittaa pahuuden ja syyllisyyden, kuten yleensäkin elämän perustavanlaatuisen kysymysten monimutkaisuuden.

Haastattelemani naiset kokivat olevansa monella tavoin uhreja, vaikka oikeusjärjestelmä näkee heidät ainoastaan rikoksentekijöinä. Naisista kaksi kertoi kokeneensa elämässään, lähinnä parisuhteissaan väkivaltaa, joka vaikutti myös heidän tämän hetkisiin kokemuksiinsa. Se, että naiset eivät ole riittävässä määrin saaneet mahdollisuutta käsitellä tunteitaan ja vankeuden myötä kokemiaan menetyksiä on puolestaan uhriuttanut heitä musertamalla heidän itsekunnioitustaan ja omanarvontuntoaan sekä vahvistamalla stigmatisoitumisen kokemusta.

7.5 Traumaattisen kriisin yksilöllinen kokeminen

Naisten puheesta voi nähdä kuinka elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomitseminen on ollut heille traumaattinen kokemus ja kriisi. Haastatteluissa naiset kuvasivat vangitsemisen yhteydessä ja vankeuden myötä omassa psyykkisessä tilassa tapahtuneita muutoksia. Cullberg (1991) on jakanut traumaattisen kriisin kulun neljään vaiheeseen, jolla jokaisella on oma sisältönsä. Vaiheet eivät ole selvästi erillään toisistaan, joskus niistä saattaa jäädä joku kokonaan pois tai esiintyä yhdessä jonkun toisen vaiheen kanssa. Vaiheet ovat shokkivaihe, reaktiovaihe, läpityöskentelyvaihe ja uudelleen orientoitumisen vaihe. Shokkivaiheessa yksilö torjuu todellisuuden kaikin voimin, koska hänellä ei ole vielä mitään mahdollisuutta sisäistää tapahtunutta asiaa ja työskennellä tapahtuneen kanssa. (Cullberg 1991, 141–143; Ks. myös Saari 2000.) Kuten erään haastateltavan puheesta tuli ilmi, hän ajatteli ja toisti itselleen, että tapahtunut ei ole totta, häntä ei ole tuomittu elinkautiseen vankeuteen ja hän pääsee pian kotiin. Tämä voi olla merkki siitä, että ihmisen mieli suojaa häntä sellaiselta tiedolta ja kokemukselta, jota se ei pysty vastaanottamaan eikä kestä (Saaren 2000, 42). Shokkia seuraa turtumus ja ihmisen toiminta saattaa näyttää ulospäin hyvinkin järjestäytyneeltä (Cullberg 1991, 142–143). Hän esimerkiksi saattaa hoitaa hyvinkin loogisesti asioitaan, joita vankilaan joutumisesta aiheutuu.

Shokkivaihe ja sitä seuraava reaktiovaihe muodostavat yhdessä kriisin akuutin vaiheen. Reaktiovaiheen voidaan sanoa alkavan silloin, kun kriisiin joutuneen on pakko avata silmänsä näkemään tapahtunut. Tässä vaiheessa tapahtuu koko yksilön minässä raju uudelleen asennoituminen, kun ihminen pyrkii jäsentämään tapahtuneen asian ja sen hetkistä todellisuutta. Ulkopuolisen henkilön huomiota kiinnittää usein kriisiin joutuneen pyrkimys löytää jotain merkitystä kaoottisessa tilanteessa. Kysymys ”miksi” toistuu yhä uudelleen, samoin kuin ihmetys siitä, kuinka järjetöntä ja epäoikeudenmukaista on, että tämän piti tapahtua juuri minulle. (Cullberg 1991, 143–144.) Suru, epätoivo, tyhjyyden tunne, ahdistus, itsesyytökset ja syyllisyydentunnot ovat tyypillisiä. Traumaattisiin kokemuksiin liittyy myös häpeää. (Saari 2000, 52–55.) Vankilaan joutunut ihminen ei esimerkiksi tässä tilanteessa saata kestää läheisten näkemistä, koska pelkää heidän reaktioitaan.

Traumaattisissa kriisissä kaikki tapahtuu nopeasti ja rajusti. Tämän vuoksi sopeutumistehtävä, jonka traumaattisen tapahtuman aiheuttama elämänmuutos tuo ihmiselle, on hyvin vaativa. Kaikki ihmisen voimavarat vaaditaan tästä tehtävästä suoriutumiseen. Usein toimitaan voimavarojen ääri rajoilla, joskus voimavarat eivät riitä. Cullberg (1991) esittää, että kriisissä läpityöskentelyvaihe tapahtuu puolen vuoden tai vuoden kuluttua traumaattisen tapahtuman jälkeen. Tässä vaiheessa ihminen alkaa suuntautua tulevaisuuteen oltuaan siihen asti lähes täysin keskittynyt traumaan ja menneisyyteen. Tällöin hänelle herää tarve arvioida uudelleen omaa toimintaa ja sisäisten prosessien uu-

delleen järjestely ja hallinta tulevat mahdollisiksi. (Cullberg 1991, 151–152.) Salli Saari (2000) kuvailee läpityöskentelyvaiheelle olevan tyypillistä, että ihmisen mielessä alkaa liikkua muitakin ajatuksia, kuin traumaattinen tapahtuma ja elämässä tapahtuneet menetykset. Voimakkaat tunteet eivät kuitenkaan välttämättä häviä, vaan traumaattisen tapahtuman kokeneet ihmiset puhuvat heillä olevan hyviä päiviä ja huonoja päiviä, mikä kuvaa tunteiden ja mielialan vaihtelua. (Saari 2000, 61.) Saaren mukaan traumaattisen tapahtuman hyväksymisen kautta alkaa sopeutuminen tapahtuneet elämään tuottamiin muutoksiin. Yksilön tulee esimerkiksi organisoida uudelleen maailmankuvansa. (Saari 2000, 67–68.) Uudelleen suuntaamisen tai orientoitumisen vaihe on viimeinen, mutta se ei oikeastaan pääty koskaan (Cullberg 2001, 153–154; Saari 2000, 67–68). Myös Laitinen (2004) näkee, että traumaattinen kokemus ei häviä minnekään, mutta ihmisen on mahdollista rakentua eri tavoin ja eriasteisesti uudelleen. Kyse on eheytymisprosessista, joka tuskin koskaan tulee valmiiksi. (Laitinen 2004, 274.)

Naisten kertomuksissa oli nähtävissä tällaiset kriisin eri vaiheet. Pidättämistä, vangittuna olemisen alkuvaihetta ja erityisesti elinkautiseen vankeuteen tuomitsemista leimasi shokkivaihe. Reaktiovaihe oli nähtävissä, kun naiset kuvasivat etsineensä vastausta miksi-kysymykseen: miksi on käynyt näin, miksi minut on tuomittu elinkautiseen vankeuteen. Läpityöskentelyvaiheen merkkejä oli nähtävissä, kun naiset kertoivat että elämä alkoi rytmittyä vankilan arkirutiinien ympärille ja erityisesti silloin jos haastateltava oli alkanut päästä lomille. Naiset olivat kuitenkin edenneet kriisin eri vaiheissa hyvin erilaista tahtia, kuten kriisille on tyypillistä. Lisäksi naisten puheesta oli nähtävissä, että kriisin eri vaiheiden rajat ovat liukuvia: elämässä tapahtuvat takaiskut voivat palauttaa ihmisen kriisin aiempaan vaiheeseen (ks. Saari 2000, 71). Tällainen takaisku voi olla esimerkiksi lomien epäminen, jolloin ihminen kokee, että hänellä ei ole mitään kiintopistettä mitä kohti pyrkiä ja mitä ajattelemalla kuluttaa aikaa. Näkisin, että selkeä uudelleen suuntaamisen vaihe oli nähtävissä vain yhdellä naisella. Hän oli suorittanut vankeustuomiota pisimpään haastateltavista ja hänellä virisi jo toivo vapautumisesta. Tämän toivon turvin hän suunnitteli tulevaisuutta ja kertoi toiveistaan myös haastattelussa. Muut kaksi naista eivät puolestaan osanneet vielä kohdistaa toiveitaan tulevaisuuteen, koska olivat täysin epätietoisia mikä heidän tulevaisuutensa tulee olemaan ja milloin he mahdollisesti vapautuvat.

Ihmiset reagoivat kriiseihin hyvin yksilöllisesti. Yhteistä kaikille kriisin kohdanneille ihmisille kuitenkin on, että se aiheuttaa muutoksia ihmisen psyykkisessä tilassa. Kriisistä selviäminen vaatii aktiivista työskentelyä, usein terapiaa tai muuta apua. (Kriisi –kuinka eteenpäin, 2005.) Elinkautiseen vankeuteen liittyvän kriisin käsittelyn tekee poikkeuksellisen vaikeaksi se, että tapahtuneeseen liittyy myös kuolema ja usein henkirikoksen uhriksi joutunut ihminen on ollut teosta tuomitulle läheinen. Elinkautiseen vankeuteen tuomittu ihminen joutuu näin ollen mahdollisesti kä-

sittelemään samanaikaisesti sekä läheisen ihmisen kuoleman liittyviä surun tunteita että vankilaan joutumisesta aiheutunutta kriisiä. (Ks. Saari 2000, 72.)

Haastattelemillani naisilla muutos kriisin vaiheesta toiseen ei tapahtunut lainkaan niin nopeasti, kuin Cullbergin (1991) mallista voisi olettaa. Saari (2000, 77) onkin todennut, että ihminen voi traumaattisessa kriisissä jumittua niin shokki- kuin reaktiovaiheeseen, jolloin voimakkaat reaktiot ja oireet eivät lievene, vaan ikään kuin jäävät päälle. Erityisesti tämä on vaarana, mikäli traumaattinen tilanne jatkuu pitkään ja ihminen ei pysty muuttamaan tilannetta, saatiikka saa siihen ulkopuolista apua. Saari (2000, 74) kuvaa tätä tilannetta kapseloitumiseksi. Cullberg (1991, 169) puolestaan määrittelee reaktiovaiheeseen juuttumisessa olevan kyse lukkiutuneesta reaktiovaiheesta. Se voi tapahtua ja näkyä esimerkiksi jollakin yksittäisellä elämänalueella niin, että ihminen toimii arjessa normaalisti, tekee työtä, opiskelee tai vastaavaa, suuntaa kenties ajatuksiaan tulevaisuuteen, mutta traumaattinen kokemus kuvastuu aika ajoin hänen puheestaan ja hän yhä uudelleen palaa siihen. Tällainen tapahtuneen kriisin kapseloituminen ja lukkiutuminen oli nähtävissä jollakin tapaa kaikkien kolmen haastateltavan kohdalla.

Ajattelin ennen haastatteluja, että vankeudesta puhuttaessa keskusteluun voisi hyvin helposti nousta kysymys syyllisyydestä. Aineistossa on kuitenkin merkille pantavaa, että siitä puuttuu lähes tyystin tämä teema. Puhuimme syyllisyydestä ja siihen liittyvistä tunteista ainoastaan yhden naisen kanssa. Naisten tulkinta omasta elämästään oli se, että he ovat tulleet syyttömänä tai ainakin epäoikeudenmukaisesti tuomitukseksi elinkautiseen vankeusrangaistukseen. He eivät myöskään kokeneet saaneensa keskusteluapua traumaattisessa kokemuksessaan, jolloin tämän kokemuksen varjo lankesi varjostamaan heidän elämäänsä. Lisäksi vankeudessa ihminen ei pysty poistamaan elämästään yhtä keskeistä kriisinaiheuttajaa, vankeutta, eikä vähentämään sen traumatisoivaa vaikutusta. Tulkitsen elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomitsemisen olevan suuri elämänmuutos, riippumatta siitä miten tuomittu tilanteen tulkitsee; kokeeko hän syyllistyneensä tekoon vai ei. Näkisin tärkeäksi, että vankeuden alkuvaiheessa ihmisellä olisi lähellään toinen ihminen, joka tarvittaessa kuuntelisi, mutta ennen kaikkea olisi läsnä. Shokkivaiheen jälkeen ihmisellä tulisi olla mahdollisuus puhua ja kiirehdimättä työstää traumaattista kokemustaan tällaisia kokemuksia ymmärtävän asiantuntevan ihmisen kanssa. Muutoin ihminen ei pääse siirtymään kriisissä eteenpäin ja orientoitumaan tulevaan elämäänsä.

Traumaattiseen kokemukseen lukkiutuneen ja sitä myötä uhriutuneen ihmisen elämää hallitsee negatiivinen tunne elämys, joka kahlitsee ihmisenä olemista (Laitinen 2004, 265). Vangitulla ihmisellä tämä tunne on sidoksissa vankeuteen ja siihen liittyviin prosesseihin, joissa hän kokee uhriuttaan tuotetun ja uusinnetun (vrt. Laitinen 2004, 265). Henkirikoksesta tuomitulla ihmisellä suru, epätoi-

vo, katkeruus ja muut tunteet voivat kietoutua poikkeuksellisella tavalla toisiinsa, jolloin syyllisyyden käsittelystä tulee ihmiselle kestämatöntä. Näen, että mikäli elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomittu ihminen ei saa ammatillista apua ja mahdollisuutta käsitellä vankeuteen liittyviä kokemuksiaan, ei myöskään syyllisyyden käsittely tule mahdolliseksi. Ihmisellä ei yksinkertaisesti ole siihen yksin keinoja ja valmiuksia. Ilman apua ihminen voi käpertyä traumaattiseen kokemukseensa ja kokemukseensa uhrina olosta tai hän voi yrittää suojautua ahdistukselta esimerkiksi asioiden rationalisoinnilla, kieltämisellä, välttämällä ja torjumisella, joita Cullberg (1991) kutsuu puolustuskeinoiksi. (Ks. myös Saari 2000, 81–89.) Niiden tarkoitus on vähentää minään kohdistuvan uhkan ja vaaran kokemista ja tiedostamista. (Cullberg 1991, 144–148). Tapahtunut voidaan kokea niin kammottavaksi, ettei sitä pysty hyväksymään todeksi (Saari 2000, 76). Joskus tapahtuneen kieltäminen voi olla hengissä selviämisen edellytys (Laitinen 2004, 265), mutta toisaalta puolustuskeinot voivat osaltaan pitkittää ja vaikeuttaa siirtymistä tapahtuneen läpityöskentelyvaiheeseen (Cullberg 1991, 145). Avun pitkittyessä ihmisen ongelmat ja vaikeudet helposti kasaantuvat ja monimutkaistuvat, jolloin niiden ratkaisemisesta tulee työläämpää (Laitinen 2004, 287). Tämän vuoksi näkisin, että elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomitun ihmisen olisi ensisijaisen tärkeää saada kriisiterapiaa ja pitkäkestoista ammatillista psykologista apua, varsinkin kun haastatteleman naiset myös itse toivoivat vankeinhoidossa tarjottavan enemmän mahdollisuutta keskusteluun.

8 VANKEUS JA IHMISSUHTEET

8.1 Läheisten korvaamaton tuki

Vankeus aiheuttaa suuria muutoksia vangitun ihmisen sosiaaliseen tilanteeseen. Esimerkiksi ihmisen mahdollisuus viettää perhe-elämää lakkaa vankilaan joutumisen vuoksi. (Perhe muurin toisella puolella 2003, 13.) Vankeustuomio voi saada ihmisen tuntemaan, että hänet on sysätty pois siitä sosiaalisesta ryhmästä, johon hän on ennen kuulunut (Kangas-Korhonen 1990, 46). Myös vangin omaiset ja muut läheiset ihmiset joutuvat osaltaan kärsimään vankeustuomion seurauksista, kuten leimaavuudesta (Perhe muurin toisella puolella 2003, 16–17; Ulvinen 1996, 78). Vankeus voi myös totaalaisesti katkaista ihmissuhteet: vapauteen jääneet ihmiset eivät välttämättä halua tunnustaa vankilaan joutunutta ihmistä läheiseksi vankeuteen liittyvien vahvojen negatiivisten leimojen vuoksi (ks. Perhe muurin toisella puolella 2003, 16–17; Ulvinen 1996, 114). Näin ei kuitenkaan ollut käynyt haastattelemieni naisten kohdalla, sillä naiset kertoivat, etteivät kaikista läheisimmät ihmiset olleet hylänneet heitä vankeuden vuoksi (vrt. Nousiainen 2004, 91; Kangas-Korhonen 1990, 47). Naisten kokemus oli, että heidän aikuiset lapsensa ja muut läheiset ihmiset ovat ne, joiden avulla elämää voi rakentaa. Läheiset pitävät naiset kiinni elämässä ja vievät elämää eteenpäin. (Ks. Laitinen 2002, 257; Kangas-Korhonen 1990, 41; Vrt. Rintala 1989, 92.) Kaikki kolme haastateltavaa mainitsivat lapset ja muut läheiset elämänsä ainoaksi sisällöksi.

Haastateltavat kokivat läheisten yhteydenotot ja vankilassa käynnit tärkeänä asiana (ks. Kangas-Korhonen 1990, 64). Vierailujen merkitys on erityisen suuri jos vangilla ei ole mahdollisuutta päästä lomille. Tällöin vangitun henkilön ainoa mahdollisuus nähdä vankilan ulkopuolisia ihmisiä on se, että joku tulee tapaamaan häntä vankilaan. Naisten mukaan tapaamisiin liittyy voimakkaita ja osin myös ristiriitaisia tunteita niiden merkityksellisyyden vuoksi. Vankilan ulkopuoliset ihmiset eivät välttämättä käsitä miten tärkeitä tapaamiset ovat vangille. Eräs nainen kertoi, kuinka vierailijat esimerkiksi saattavat tuottaa pettymyksen jättämällä tulematta sovittuun tapaamiseen.

Ja kuinka täällä odotetaan käyjiä niin kun tuolla XX vankilassakin. Täällä on SPR:n vankilatyöntekijöitä ja sitten on ihan noita seurakuntien vankilatyöntekijöitä, vapaaehtoisia. Kylmää sanon, kun se [vapaaehtoinen vankilavierailija, NV] kerran viikossa lupas tulla käymään, eikä siitä kuulunu, niin se oli kauhee pettymys, se oli kauhee suru. Että täällä kaipaa, sillä tavalla alkuukin, että sai vaan jutella kaikkia asioita, että kun joku oli joka kuunteli, niin se anto semmosen turvan tunteen, että on joku ihminen joka mua kuuntelee ja välittää käydä kattomassa. Sit siellä alko olemaan loppuajalla semmosta, että ei aina tultukaan silloin kun luvattiin. Mä sanoin sitten loppuajasta, että mä en tarvii teidän apua, että jos te ette voi sanoa rehellisesti, että ei voi tulla niin ei tarvii valehdellakaan taikka luvata tulevan.

Vaikka läheisten tapaaminen on tärkeää, niin itse tapaamistilanteet eivät ole varsinkaan suljetuissa vankiloissa naisten mielestä erityisen miellyttäviä. Myös vankeinhoidon perhetyötä pohtinut työryhmä on todennut, että vankiloiden tapaamiset ovat usein ulkonaisilta puitteiltaan epämiellyttäviä tilanteita sekä tapaajalle että vangille. Suuressa ryhmässä tapahtuvassa yhteistapaamisessa melu voi olla kova ja puheen kuuleminen vaikeaa. (Perhe muurin toisella puolella 2003, 83.) Suljettujen vankiloiden yleisissä tapaamisissa on samassa tilassa yhtä aikaa läsnä useita tapaajia. Näissä tapaamisissa on kosketuskielto eli tapaajat eivät saa halata, kätellä tai millään tapaa koskettaa toisiaan. Naiset kokivat tällaiset tapaamiset epäinhimillisiksi. (Ks. Rintala 1989, 82.) Myös Ulvisen (1996) haastattelema vankilohenkilökunta on tuonut esille, että tila jossa usealla vangilla on useita tapaajia yhtä aikaa, ei ole hyvä paikka pitää yllä sosiaalisia suhteita varsinkaan henkilökohtaisella tasolla. Tilat ovat myös ahtaat, kun tapaajia on paljon. (Ulvinen 1996, 117.)

Ne tapaamistilanteet on todella kamalia. Viikonlopputapaamisethan on yhdessä semmosessa isommassa tilassa ja pöydät missä on pleksit tässä keskellä, ei saa koskettaa, ei saa kätellä. Niin kun ei mitään semmosta inhimillistä. Ja sit kun siin tilas on valtavasti ihmisii niin siin ei taho kuulla mitään ... Et ne oli kyl tosi hankalia.

Mikä on ihminen jos se pidetään yhdeksän vuotta täällä? Ensinnäkin se ihminen raunioituu ja se menettää ne viimeisetkin kontaktit siihen elämään ja perheeseen, liian suuret kuilut tulee. Okei, voidaan sanoo, että voihan tänne tulla tapaamiseen. No, sä tuut tapaamiseen, sä oot vähän kauempana ollaan vielä näin ja pleksi välissä, hirvee hälinä siellä ja huuto. Mitä sä pystyt siinä kertoon tai oleen? Et sä voi edes koskettaa.

Keskeisin yhteydenpidonmuoto siviilissä oleviin läheisiin on naisille kirjeenvaihto. Kirjoittaminen on lähes päivittäistä ja naiset toivat esille, että kirjoittamalla saa selvitettyä omia ajatuksia (ks. Husso 2003, 304). (Ks. Rintala 1989, 69.) Vankilasta on myös mahdollisuus tietyin rajoituksin soittaa, mutta soittaminen on kirjeenvaihtoon verrattuna kallista. Puhelinkortit ja postimerkit vangin tulee kustantaa itse ja koska tulot ovat pienet, on kaikesta tingittävä.

Mä oon yleensä kova kirjoittaa, koska jos mä soitan, niin mun tää pieni vankiansioni menee siihen. Mä kirjoitan ja sit mä aina toivon kauheesti, että voi kun se joka saa kirjeen ymmärtäis laittaa postimerkin vastauskirjeessä, että mä säästäisin siinäkin. Eiks oo hullua? Siis näin pienistä asioista taistellaan. Jos sulla ennen oli kahdentoistatuhannen [markan, NV] perustulot plus bonukset ja päivärahat ja muut, niin nyt sun pitää tulla toimeen sillä.

Lain mukaan vankien kirjeiden lukeminen ei ole sallittua kuin tilanteessa, joissa epäillään väärinkäyttöä, esimerkiksi rikosta. Kirjeet kuitenkin aina avataan ja tarkistetaan, ettei kirjeessä ole mitään luvatonta. Naiset kertoivat, etteivät uskalla ja halua kirjoittaa kirjeisiin kaikkia asioita mitä joskus olisi tarpeen kirjoittaa. Syynä tähän on se, että on periaatteessa olemassa aina mahdollisuus siihen, että henkilökunta lukee kirjeen. Naiset halusivat välttää henkilökohtaisten asioiden menemisen hen-

kilökunnan tietoon, koska halusivat vankeudesta huolimatta säilyttää jonkinlaisen yksityisyyden.

Kirjeiden avaaminen koettiin ihmisarvoa loukkaavana asiana. (Ks. Ulvinen 1996, 133.)

... se tuntu jo ihmisarvoo loukkaavalta, et omaa kirjettä ei edes saa sulkee ja samaten kun tulee postii, niin se on avattu ... Se esti paljolti kirjoittelemasta ja selvittelemästä niitä tunteita mitä silloin vankeuden alkuvaiheessa oli ... Niin mua todella loukkas se, et mun kirje on avattu. Et kun yleensä on ihmisellä on kirjesalaisuus, mut täällä se ei toimi.

Eurooppalainen kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun taikka rangaistuksen estämiseksi toimiva komitea (CPT) tekee käyntejä vankiloihin ja muihin paikkoihin, joissa on viranomais-ten suorittaman vapaudenriiston kohteeksi joutuneita henkilöitä. CPT on tehnyt Suomeen tarkastuskäynnit vuosina 1992, 1998 ja 2003. Vuoden 2003 käyntinsä jälkeen antamassa raportissa komitea ehdotti Suomen viranomaisia harkitsemaan, että nykyinen yleinen kirjeenvaihdon tarkastusjärjestelmä korvattaisiin tapauskohtaisella menettelyllä (Report to the Finnish Government on the visit to Finland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [CPT] from 7 to 17 September 2003, 19). Suomen hallitus totesi antamassaan vastineessa, että kirjeiden tarkastamiseen ja lukemiseen liittyviä säädöksiä ollaan tarkentamassa ehdotetun vankeuslainsäädännön myötä (Suomen hallituksen vastaus kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimivan eurooppalaisen komitean [CPT] 7.-17. syyskuuta 2003 tapahtuneesta käynnistä laadittuun raporttiin, 13).

Vankiloissa on mahdollisuus myös niin sanottuihin perhetapaamisiin, jotka ovat perheellisille vangeille tarkoitettuja valvomattomia tapaamisia. Perhetapaamisen voidaan ajatella normalisoivan vangin elämää ja pitävän yllä siviilielämän kaltaisia elämänsisältöjä (Ulvinen 1996, 119). Perhetapaamiset toteutuvat laitoksissa niille varatussa tilassa, jotka on yleensä pyritty sisustamaan muuta laitosta kodikkaammin. Perhetapaamisissa vanki ja tapaaja tai tapaajat ovat keskenään, vailla valvontaa ja koskettaminen on sallittua. Mutta mikä sitten on perhe ja ketä perheeseen määritellään kuuluvan? Vankeinhoidon näkemys perheen määritelmästä on keskeinen, koska se määrittelee ketä vanki voi tavata valvomattomassa tapaamisessa (Perhe muurin toisella puolella, 15).

Perhetapaamiseen liittyvät käytännöt ja myöntämisperusteet vaihtelevat laitoksittain. Yleensä tapaamisen edellytyksenä on, että vanki on ollut vankilassa jo muutaman kuukauden ajan ja että hän kykenee osoittamaan toteen, että hänellä on tapaajaan perhesuhde. Esimerkiksi avoliitonomaisen parisuhteen olemassaolon todisteeksi edellytetään yleensä jonkinlaista virallista dokumenttia. (Perhe muurin toisella puolella, 2003, 58–60.) Naiset kokivat tämän olevan osoitus siitä, että vankeinhoidossa pyritään määrittelemään kuka on kenenkin läheinen. Esimerkiksi pariskuntien, joilla ei ole yhteistä asuinsoitetta, on vaikea saada perhetapaamista. Ongellisena nähtiin myös se, että perheta-

paamisen saamisen ehdot vaihtelevat vankiloittain. Toteutuessaan perhetapaamisia pidettiin kohtuullisen hyvinä, vaikkakaan kaikkien vankiloitten perhetapaamistiloja ei pidetty fyysisiltä puitteiltaan kovin asiallisina. Lukkojen takana suljetussa tilassa tapaaminen koettiin myös epäluonnolliseksi. Haastatteluissa naiset pohtivat tapaamistilanteiden vaikeutta tapaamaan tulijalle ja erityisesti pienille lapsille. Tapaajat kun joutuvat vankilaan tullessaan aina jonkinlaisen tarkastuksen kohteeksi, ettei vankilaan kulkeutuisi esimerkiksi päihteitä ja laittomia tavaroita.

Sen jälkeen sä saat perhetapaamisen, sä voit anoo sitä. Mutta siis ne tilat mitkä tuolla on, minusta on aika osuvasti kun sanotaan, että kutuhuone. Koska ne tilat on hyvin ankeat. ... Ja tuoppa sä nyt sinne pienet lapset tai muuta. Nehän on aivan ymmällään, se tapaaminen on siellä suljetun oven takana, sä olisit siellä, ei siinä oo mitään järkee tuoda niitä. Eikö se riitä, että joku on täällä vankilassa, että sitten raahataan tänne vielä jotku kärsimään näistä tarkastuksista ja kaikista muistakin, koska kaikkiahan epäillään.

Naiset kokivat laitosympäristön rajoittavan heidän persoonallisuuttaan ja naiseuttaan hallussapitosäännösten kautta. Naiset kertoivat, että esimerkiksi kynsilakan käyttö ei ole sallittua ja naisten pukeutumista säädelään tarkemmin kuin miesvankien. Vankivaatetus oli naisista konkreettisin esimerkki siitä, kuinka kaikki sukupuolesta riippumatta pyritään yhdenmukaistamaan pukemalla heidän pääasiallisesti samanvärisiin ja -mallisiin vaatteisiin. Naiset kokivat, että vankivaatetuksella ja eri rajoituksilla pyritään kitkemään laitosympäristöstä pois paitsi ihmisten persoonallisuus niin myös sukupuoli ja seksuaalisuus (ks. Foucault 1980, 21). (Ks. Ulvinen 1996, 98–99.) Vankeinhoidossa pyritään naisten mielestä sukupuolettomuuteen, eikä haluta huomioida ihmisen seksuaalisia tarpeita. Näistä asioista ei edes puhuta. Haastateltavat toivat esille, että toisen ihmisen läheisyyden kaipuu ei kuitenkaan häviä vankilassa mihinkään.

Liian vähän puhutaan miesten kuin naistenkin suhteesta siitä, että sun pitää periaatteessa menettää seksuaalisuutes. Sun täytyy luoda aivan uusi systeemi näiden korvien väliin. Jos sulla on ollu toimiva suhde kun sä joudut vankilaan, niin kyl se on varmaan, mä säälin näitä nuorempia ihmisiä. Mulle se ois ollu hirveen tärkeä, että mua ois ottanu joku edes kiinni tai halannu. Ja nyt sä putoot täydellisesti johonkin. Ja heillä joilla on ollu tämmönen seurustelusuhde, mutta ei samaa osoitetta, he ei saa perhetapaamista tai muuta. Niin aika vääristynyt juttu tulee. Jos ajatellaan näin, että seksuaalinen kanssakäyminenkin on aika tärkeä osa elämää ja ainakin niille joilla on toimiva parisuhde. ... Sun on tietenkkin kokonaisvaltaisesti sitä läheisintä ihmistä armoton ikävä. Voi sanoa, että se suorastaan sattuu. Ja se sattuu sillä tavalla, kun sun maailma on pirstoutunut täysin ja sulta puuttuu se välittäminen, läheisyys, lämpö, hyvä sana. Et joku edes joskus sanois hyvän sanan. Sori vaan, mä oon semmonen, että mä rupeen itkkeen. [haastateltava käy itkemään, NV]

Kun naisellisuuskin täällä kitketään. Kun joku kakkumaskara tiedätkö, sellanen että harjalla pitäis laittaa. Aina tulee uusia säännöksiä, tarkastuksen takia. ... Se kun sä oot joutunu menettää jo identiteettis, sä oot joku hylkiöolio, niin sulta vielä kitketään se kaikki, oma persoonallisuus. Tää on varmaan ainoa paikka jossa sä joudut käyttää töissä tätä vankipukua. ... Niin sulta viedään se loppukin identiteetti ... Et eihän tääl oo tarkoitus, sillai raja pitää

olla, että ei millään vaatteilla pröystäillä. ... Siis asiallinen vaatetus nimenomaan. Et kaikki otetaan semmonen pois.

Naisilla oli kokemus, että vankeinhoidossa ei juuri arvosteta heidän ihmissuhteitaan. Läheiset koetaan heidän mukaansa vankeinhoidossa tietynlaisena pakollisena riesana ja kuten eräs haastateltava ilmaisi: kuolleita pääsee tapaamaan, mutta ei eläviä. Kaikilla haastateltavilla oli kuollut läheisiä sinä aikana, kun he olivat olleet vankilassa. Naiset kokivat läheisen menettämisen raskaana varsinkin kun siitä ei ole useinkaan mahdollista puhua kenenkään kanssa.

Ja mulla oli vanha äiti, joka taisteli mun juttuni puolesta palkkaamalla vielä kahtena viimeisenä vuonna yksityisetsivän sen takia, että ei tää voinu olla näin. Ja hän taisteli mun puolesta yli XX vuotta. Hän uupu, hän kuoli. Eli mulla oli nyt ensimmäinen äitienpäivä ilman tätä äitiä. Ja mä yritin hakee silti lomaa, hän olis saanu hirveesti voimaa tiedätkö jos mä olisin vaan käynyt siellä, pitänyt kiinni ja olis voinu puhua. Moni asia jäi puhumatta. Vaikka me kirjoitettiin. Hän saattoi kirjoittaa mulle neljäkin kirjettä viikossa. ... Mä en pääse tekee täällä sillai surutyötä. Siis se suru kulkee kun mukanani joka päivä, mutta kun ei oo kenenkään kanssa että puhua.

Vankeinhoidolle kuolleet on tärkeämpiä kuin elävät. Hautajaisiin pääsee, mut ei pääse jättää jäähyväisiä elävälle.

Osa vangituista ihmistä ei joko pysty tai halua pitää yhteyttä siviiliin. He ovat yleensä useampiker-
taisia vankeja tai heillä on pitkä tuomio. (Ulvinen 1996, 115.) Jossain vaiheessa vankeutta myös haastattelemieni naisten mieliin oli tullut myös ajatus, että olisiko vankeuden suorittaminen kivut-
tomampaa, helpompaa, jos ei enää pitäisi yhteyttä läheisiin, eikä tapaisi heitä. Läheisten tapaaminen
voi paitsi helpottaa ikävää, niin myös lisätä sitä, koska heidän äänensä kuulleessaan ja heidät tava-
tessaan vangitulle ihmiselle muistuu mieleen, mistä kaikesta jää vankeuden vuoksi paitsi. (Ks. Salin
1996, 126–129.)

*Musta alko tuntu yhteen aikaan, et jos mä en niitten kans puhu enkä nää niin mulla unohtuu
sillä tavalla, et ei oo niin ikävä. Mähän välillä sanoin, et älkää tulko käymään, älkää tulko,
et mä itken vaan koko ajan.*

8.2 Suhteet henkilökuntaan

Vankien ja henkilökunnan välisistä suhteista puhuttaessa naisten viesti oli, että luottamus henkilö-
kuntaan pitää ansaita, se on kovan työn takana, sen voi myös menettää hetkessä. Naiset kokivat
vankeinhoidon eri laitosten välillä olevan eroja. Nämä erot näkyvät heidän mukaansa vankien ja
henkilökunnan välisessä vuorovaikutuksessa. Naiset kokivat pienet yksiköt isoja laitoksia inhimilli-
semmiksi ja pienemmissä yksiköissä tapahtuvan henkilökunnan ja vankien välisen kanssakäymisen

luontevammaksi kuin isoissa yksiköissä. Pienistä yksiköistä naisilla oli jopa hyviä muistoja, jotka olivat useimmiten kokemuksia, että henkilökunta tai yksittäinen työntekijä on tukenut ja auttanut vankia.

Ihmiset [henkilökunta, NV] on yksilöitä ja jokainen on käyttäytyy hyvin yksilöllisesti. Täälläkin on monta erittäin ystävällistä. Et ne tuntee mut entuudestaan, ne tietää et mä oon ihan asiallinen, että mä en yritä huijaamalla saada mitään etuuskii. ... Mulle ne on ihan ihmisii ja ne jotka on mulle ystävällisii, niin mä oon erityisen ystävällinen niille. Ne tekee työnsä.

Ja edellinen vankila on pitänyt minusta huolta täällä. Sieltä on jopa käyty minua katsomassa. Mä saan sieltä kirjeitä, mä saan diakonilta ja sosiaalityöntekijältä puhelinsoiton tänne. Se herättää tiettyä katkeruutta. Mua ei oo niin kun jätetty, vaan he yrittää kantaa mua sieltä saakka.

Mulla oli hyvää henkilökuntaa siellä edellisessä paikassa ... Se oli aivan liikuttavaa, kun mä tulin töistä ja mä olin tehny työni ja ajattelin, että mä en jaksa, eikä mitään muuta ollu kun vaan lohduton itku. Niin ne saatto tulla sinne, sellinovella koputus, mikä on aivan harvinaista täällä esimerkiksi, täällä pitää oikeen hyökätä ja tulla, koska vanki ei oo mitään. Siellä joka kerta koputettiin, tultiin tosin samantien, mutta ei tulla pölähdetty. ... Niin tämmönen iso, pitkänlinjan vartija, kaksmetrinen ja toistasataakilonen, tuli ja seiso siinä, keskellä mun sellin lattiaa ja sanoi, että ”kuule XX, älä itke enää. Kuule kyllä me tästä selvitään. Me autetaan sua ja koitetaan, kuule ei sun elämä saa loppua näin. Kyllä sä selviät.” No sittenhän mä itkin vielä puolta kauheemmin. Koska se tuntui aivan niin kun sillai, jos joku sanoi sulle hyvän sanan, kun sä olit tosi heikoilla, niin se teki vielä enemmän sitä. Vaikka se vahvisti ja niin kun yritti nostaa, niin sitä enemmän sä paruit vaan. [haastateltava käy itkemään, NV]

Naiset arvostavat korkealle vankeinhoidon työntekijät, jotka suhtautuvat heihin ennen kaikkea yksilöinä ja ihmisinä, eivätkä niinkään vankeina. Naisille on tärkeää se, että heistä välitetään, heidän asioihinsa syvennyttään ja heitä kohdellaan arvostavasti (ks. Granfelt 1998, 172). Työntekijöiltä saadun tuen koettiin nostaneen epätoivosta, vahvistaneen epätoivon hetkinä sekä kantavan vaikeiden hetkien yli. Naisia kosketti työntekijöiden heihin suhtautumisessa hienotunteisuus ja toisaalta suorapuheisuus, joka näkyi yksityisyyden kunnioittamisena, mutta toisaalta myös kipeiden asioiden puheeksi ottamisena ja rangaistuksen suorittamiseen liittyvien realiteettien kertomisena. Naisten tunteita ei tuolloin vähätelty, vaan ne huomioitiin ja tunteenpurkaukset myös uskallettiin ottaa vastaan (ks. Granfelt 1998, 171). Henkilökunnan hienotunteisuus näkyy pieninä, mutta naisille merkityksellisinä tekoina, kuten esimerkiksi sellin oven koputtamisena ja näin osoitettuna edes vähäisen yksityisyyden kunnioittamisena.

On vankiloita, jotka ovat niin sanotusti asiakasmyönteisiä ja he yrittää kaikin keinoin auttaa sitä vankiparkaa. Siellä saattaa käytävällä tulla joku vastaan ja ihminen joka on esimerkiksi avoin sillain, että näkee kun se on surullinen, niin se on surullinen tai kun se on jostain saanu edes pienen ilon, niin he myöskin osallistuu siihen, että mitä kivaa on tapahtunut. Ja jos on hiljainen tai semmonen, joka ei ole sun normaalia käytöstä, niin eräässäkin paikassa todella kysytään, että mikä on huonosti. Ja myöskin ilman mitään laputusta, anomista, jonottamista, et pääsiskö vastaanotolle tai johonkin, niin kutsutaan, et sopiiko sulle, että tulen

käymään ja puhumaan. Silloin voi puhua lapsista, silloin voi puhua kodista, silloin voi puhua kaikesta. Eli mun on hirveen vaikee kuvitella, että täällä esimerkiksi, että joku mulle sanois, että ”hei XX, mitä sulle kuuluu ”.

Naisten negatiiviset kokemukset henkilökunnasta kumpusivat vastaavasti siitä, että naiset kokivat tulleensa kohdelluksi vankeina, yhtenäisenä massana. Tämä konkretisoitui henkilökunnan puhumattomuutena ja kontaktin vähäisyytenä vankeihin päin. Puhumattomuus synnyttää ihmiselle tunteen, että hän on ilmaa, vailla subjektiivista oleva epähenkilö. Tällaiset kokemukset olivat vahvasti läsnä silloin, kun naiset puhuivat isoista vankilayksiköistä. Ennen kaikkea oli kuitenkin kysymys siitä miten naiset kokivat henkilökunnan heidät kohtaavan ja heihin suhtautuvan.

Enemmän pitäis olla semmosta henkilökuntaa joka kävis tapaamassa vankia, täällä nyt voi lähettää lapun sosiaalityöntekijälle tai psykologille tai mitä nyt on näitä, tai pastorille.

Naiset toivoivat, että vankilassa olisi enemmän mahdollisuutta henkilökunnan kanssa keskusteluun (ks. Kangas-Korhonen 1990, 57). Useimmissa vankiloissa on käytäntönä, että henkilökunnan puheille pyritään lähettämällä kyseiselle työntekijälle niin sanottu rutinalappu. Tämä ei kuitenkaan koske vartijoita ja muita lähityöntekijöitä, jotka työskentelevät vankien asuinosaistoilla tai työpis-teissä. Rutinalappu-nimi on negatiivissävyinen, koska rutina ja rutiseminen käsitetään yleisesti puheessa valittamiseksi, ennen kaikkea turhasta valittamiseksi. Naiset toivat esille, että he kokevat tärkeänä, että joku silloin tällöin kysyisi, miten hänellä menee ja tulisi puheille ilman, että on tarvinnut lähettää rutinalappua ja anoa erikseen tapaamista. Naiset haluavat tulla kuulluksi ja nähdyksi omanlaisenaan ihmisenä.

8.3 Eriarvoisuuden kokemus suhteessa muihin vankeihin

Vankiyhteisö asettaa omat paineensa rangaistusten suorittamiselle. Ongelmia aiheuttaa naisten mukaan vankien keskinäinen kateus sekä toisten asioista juoruilu (ks. Rintala 1989, 94). Naiset kutsuivat tällaista käytöstä selkään puukottamiseksi. Naisten puheesta ja kokemuksista oli tunnistettavissa sekä henkisen että fyysisen väkivallan tunnusmerkistö.

Täällä ei mitään muuta kuin juorut kantaa ja pahan puhuminen, ei oikeen kenestäkään mitään hyvää puhuta ja eikä sillä oo mitään siipiä sillä hyvän puhumisella.

Naisten mukaan vankilan kirjoittamattomiin sääntöihin kuuluu, että toisten asioihin ei sekaannuta, jokainen suorittaa omaa vankeusrangaistustaan eli ”*lusii omaa kakkuaan*”. Toisaalta naiset kuitenkin kokivat, että vangit sekaantuivat toistensa asioihin jatkuvasti. Yksi haastateltava oli kohdannut

vankilassa väkivaltaa ja kaikki jonkinlaista haukkumista esimerkiksi ”*elinkautishuoraksi*” tai ”*murhaajaksi*”. Naiset kokivat mieselinkautisvankien aseman olevan vankiyhteisössä tyystin erilainen, kun naiselinkautisvankien, sillä muut vangit saattavat jopa osoittaa tietynlaista arvostusta ja kunnioitusta näitä miehiä kohtaan. Granfelt (2004, 211) onkin tuonut esille, että tietystä näkökulmasta tarkastellen rikoksia tekevät miehet voivat saada rikoksista identiteetilleen myönteistä vahvistusta, kun taas naiset joutuvat alistumaan rikoksen ja huoruuden häpeään. Husso (2003, 266) on todennut huorittelun merkitsevän rajojen ja järjestyksen rikkomista, abjektin kokemusten esiin kutsumista. Huorittelulla ja murhaajaksi nimittelyllä toinen vanki voi pyrkiä häpäisemään haukkumisen kohteen ja saamaan näin hänestä ylivallan.

... jokaisenhan pitäis niin sanotusti lusia omaa kakkua, eikä toisen asioihin puuttua. Mä tunnen niin nöyryyttäväks sen, että mä oon tämmönen XX ikäinen eukko, niin vielä mulle huudetaan murhaaja sun muuta. Jokainenhan on vastuussa vaan omista asioistaan. Ei, täällä ei saiskaan koskaan, että vankitoveria nimitellään ja haukutaan murhaajaks. Täällä pitäis osata käyttäytyä, mutta meitä on niin monenlaisia.

... kun tilanne kärjistyy, niin mitään muuta ei enää oo sanottavaa, niin se on se viimeinen, se elinkautishuora ja murhaaja ja muut.

Haastateltavat toivat esille, että toisten vankien kanssa on pakko tulla toimeen, koska vankilassa seuraa on vaikea valita. Leskinen ja Pösö (1982) ovat todenneet, että vankien yksi sosiaalisten suhteiden ominaispiirre on suhteiden keinotekoisuus. Tällä he tarkoittavat sitä, että vangit joutuvat olemaan tekemisissä ihmisten kanssa, joita he eivät ole voineet valita ympärilleen. (Leskinen & Pösö 1982, 85–86.) Laitoksissa raja, jonka yksilö asettaa olemuksensa ja ympäristön välille murretaan. Goffman (1997, 21) nimeää tämän saastutukseksi. Ihminen joutuu pakosta kontaktiin toisten ihmisten kanssa, mahdollisesti nukkuman vieraan ihmisen kanssa samassa sellissä. Esimerkkeinä saastutuksesta Goffman mainitsee myös naisten esille tuomat asiat, kuten henkilökohtaisen postin lukemisen sekä myöhemmin tutkimuksessa esille tulevan tarpeiden tekemisen sankoon. (Goffman 1997, 22–27.)

Naisten mukaan toisista vangeista oli vaikea löytää luottamuksellista keskusteluseuraa. Luottamus, omien asioiden kertominen toiselle vangille sekä toisen auttaminen saattoi myöhemmin kostautua esimerkiksi niin, että toinen osapuoli kertoi keskustelluista asioista eteenpäin muille vangeille. Tällaiset kokemukset synnyttävät ja vahvistavat epäluottamusta ja epäluuloisuutta toisia ihmisiä kohtaan.

Niina: Onks sulle löytynyt kuuntelijaa, jos sä oisit tarvinnu semmosta?

Haastateltava: Ei.

Niina: Se on aika ykssuuntasta sitten?

Haastateltava: Se on aika ykssuuntasta. Ja sit mäkin oon semmonen sinisilmänen houkka, et monta kertaa mä koen, et voi voi, tuota ihmistä täytyy auttaa ja teen niin kun kaikkeni sen ihmisen eteen mitä pystyn tekee ja sit kyl sieltä loppujen lopuks tulee se likaämpäri päähän Niina: Kuulostaa aika julmalta.

Haastateltava: Se on aika julmaa, et siihen ei niin kun aina totu. Et siviilis saatto mennä kadun toisel puolen, mut täällä joudut olee aina tekemisis.

Euroopan neuvoston vankilasääntöjen mukaan vankeja laitokseen sijoitettaessa tulee ottaa huomioon vankien oikeudellinen ja laillinen asema (tutkinta- ja rangaistusvanki; ensikertalainen ja rikossenuusija; lyhyttä ja pitkää tuomiota suorittava), hoidon vaatima erityiskohtelu, terveydellinen tila, sukupuoli ja ikä. Vankilasääntöjen mukaan luokittelun tarkoituksena on erottaa toisistaan sellaiset vangit, joiden voidaan katsova hyötyä erottelusta tai jotka saattavat vaikuttaa kielteisesti muihin vankeihin. Luokittelun tarkoituksena on myös helpottaa vankien hoitoa ja sosiaalista sopeutumista laitoksen hallinta ja turvamääräykset huomioon ottaen. (Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi HE 263/2004.)

Naiset kokivat, että Suomen vankeinhoidossa tällainen luokittelu ja erottelu ei toimi. He korostivat, että erottelua tulisi olla enemmän. Tätä nykyä naisten mukaan vankeinhoidossa toimii sekajärjestelmä: kaikki vangit taustoista riippumatta laitetaan samaan nippuun ja heitä kohdellaan samalla tavoin. Naiset kokivat tämän huonona, koska se ei mahdollista yksilöllistä kohtelua ja omaa rauhaa, jota heidän mielestään erityisesti pitkää vankeustuomiota suorittava kaipaa. Naiset toivoivat, että ensikertaa vankilassa olevat, kuin myös pitkää vankeusrangaistusta suorittavat, sijoitettaisiin esimerkiksi eri osastoille kuin toistuvasti rikoksiin syyllistyvät, määräaikaista vankeusrangaistusta suorittavat vangit. Naiset kokivat raskaaksi kuunnella, kuinka päihteidenkäytön ja rikosten keskellä elävät vangit kertovat rikoskeikoistaan ja päihteidenkäytöstään. Myös CPT on todennut, että Suomen vankilajärjestelmässä olisi syytä kokonaisuutena paneutua tiiviimmin vankien luokitteluun ja sijoittamiseen (Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi HE 263/2004; Report to the Finnish Government on the visit to Finland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [CPT] from 7 to 17 September 2003. Strasbourg 14 June 2004).

Siis pitää olla skarppi ettet sä anna puheitten vaikuttaa, seuran, sun ei tarvii pitää itsees miinään loistoyksilönä tai erinomaisena, mutta on järjetöntä kuunnella sitä kuinka entistä nuoremmat rikosentekijät millon on ottanu hälyt pois, millon murtautu sinne ja miten heti on joku amfetamiinipussi kädessä ja hän ei voi kieltäytyä. Mitä kehittävää tässä on? Ja miten sä jaksat aikuisena ihmisenä tämmöstä kuunnella? Et todellakaan.

Haastateltavat toivat esille, että he kokevat vankilassa nais- ja miesvankien kanssakäymiseen suhtautaan negatiivisesti. Samassa laitoksessa voi olla naisia ja miehiä, mutta tällöin heille on esimerkiksi eri harrastusvuorot kuntosalille. Haastateltavat itse suhtautuivat mies- ja naisvangin väliseen kanssakäymiseen hyvin eri tavoin. Siitä ei joko mielellään puhuttu, koska siihen tiedettiin suhtaututtavan vankeinhoidossa negatiivisesti, sen nähtiin olevan järjetöntä toimintaa ja tuhoon tuomittu yritys löytää itselle puoliso tai vastaavasti aivan normaali asia.

Haastateltava: Ja sit on tietty sitten eri ajat miehille ja naisille, koska täällä on kaks miestä. Et ei käy yhtä aikaa [kuntosalilla, NV]. Se on se vanha perinne vankilassa, et miehet ja naiset ei saa olla tekemisissä.

Niina: Ahaa. Onks se täällä sitten miten tarkkaa jos kuitenkin on samassa talossa miehiä ja naisia?

Haastateltava: Täällä ei oo niin tarkkaa. ... Mut suljetussa talossahan se on, et käytävälläkään ei jutella yhtään miesten kanssa.

Granfelt (2004) on tuonut esille, että pähteet, rikokset ja muut marginaali-ilmioiksi luokitellut asiat nähdään ensisijaisesti miesten ongelmiksi. Tästä seurauksena organisaatiot, jotka tavalla tai toisella kohdistavat niihin toimintansa, ovat asiakaskunnaltaan miesvaltaisia ja kehitettyjä lähinnä miesten lähtökohdista. (Granfelt 2004, 197.) Haastatellut kokivat naisvankien olevan eriarvoisessa asemassa suhteessa miesvankeihin. He toivat esille vankeinhoidon olevan rakentunut miesten ehdoilla ja miesten tarpeita ajatellen tai sitten vastaavasti sukupuolettomasti: naisten sukupuolta ja erityistarpeita huomioimatta ja tunnustamatta.

Mä puhun nyt tästä, tää on kaiken keskus, naisvankila, jossa on miehiä, jotka kävelee meidän yli, jotka vie meiltä jopa työpaikkoja. Niin me ollaan siis omassa naisvankilassammekin vähemmistö käytännössä, emme lukumäärältä.

Erityisesti eriarvoisuuden kokemus kuitenkin tuli esille suhteessa määräaikaista vankeutta suorittaviin vankeihin. Naiset kokivat, että kun heidän vapautumisajankohtansa ei ole tiedossa suhtautaan heidän asioihinsa henkilökunnan taholta niin, etteivät ne ole vielä ajankohtaisia. Vaikka vankien kanssa tehdään vankeussuunnitelma, kuntoutussuunnitelma, niin naiset kuitenkin kokivat, että vankeudesta puuttuu sellainen suunnitelmallisuus, jonka toteuttamiseen ja toteutumiseen he voivat luottaa ja uskoa. Myös Anna-Katrina Grönholm (2002) on tuonut esille tämän epäkohdan. Koska elinkautisvangilla ei ole vapautumisaikataulua, ei rangaistusajan suunnittelussa voida asettaa ajallisia tavoitteita, mikä vaikeuttaa vapautumisen valmistelua. (Grönholm 2002, 162.) Suunnitelmallisuus mahdollistaisi sen, että naiset voisivat asettaa itselleen tavoitteita joita kohti pyrkiä.

Jos sulla on elinkautinen niin se on täysin määräämätön aika ja sä oot pitkätuomioiden ja kaikki asiat jätetään vaan, todetaan et ei tää oo vielä ajankohtanen, katotaan muutamana vuoden päästä. Justiin opiskelussakin se oli tosi vaikeeta, kun aina vaan vedottiin siihen, et

on pitkä tuomio, pitkä tuomio.... Mä koin sen kauheen epäreiluna ja just sellai, ja vankilashan tehdään sellaisii kuntoutussuunnitelmii, et aina vangin kans keskustellaan ja suunnitellaan sitä tulevaisuutta, mitä tehdään ja kun näis palaveris kerta jo luotiin pohja sille opiskelulle ja sovittiin, et mä suoritan nämä ja nämä kurssit tässä aikajaksossa, niin jos sitä ei ois tehty, niin kielteinen päätös ois vedonnu siihen, että ei oo käsitelty kuntoutussuunnitelmassa. Sit kun se oltiin tehty, niin sit sielt tuli mitä kummallisempii verukkeita, et ei viel tässä vaiheessa. Et miks ei? Se oli jotenkin niin kun huijattiin, et nyt se jaksaa taas vähän aikaa, kun sille suunnitelmassa tehdään näin, mut sit kun se rupee anoo, niin me annetaan taas tyssit. Tääl puhutaan tyseistä, kun saadaan kielteisii [päätöksiä, NV]. ... Se suunnitelman tarkistus pitäis tehdä kolmen kuukauden välein. Niin elinkautisillakin se riippuu siitä kuin usein sä itse ruikutat, et nyt mä haluan et se tehdään. Et se kannattaa aina sillon tällön pyytää tekemään ihan sen takia, että sulla on näyttää jotain paperia, jos sä haluat anoo jotain.

Eriarvoisuuden kokemus korostui erityisesti kun kyseessä olivat lomat ja avolaitossijoitukset. Naiset kokivat, että jotkut määräaikaista vankeutta suorittavat vangit käyttäytyivät välillä hyvin epäasiallisesti, tekevät rikkomuksia ja pääsevät siitä huolimatta jonkun ajan päästä lomille. Naisten mielestä määräaikaista vankeusrangaistusta suorittaville naisille myös avolaitokseen pääseminen oli helpompaa. Naiset mielsivät oman tilanteensa ja asemansa epätasa-arvoiseksi. He kokivat, että heidän vankilaa edeltänyt rikkeetön elämänsä oli kuin poispyyhkäisty, vailla merkitystä. Elinkautisvankeina he kokivat olevansa huonommassa asemassa, kuin alati rikoksiin syyllistyvät ja useita kertoja vankilassa määräaikaista rangaistusta suorittavat vangit.

...kun se loma-anomus esimerkiksi menee Riseen [Rikosseuraamusvirastoon, NV] niin on karmeeta saada sieltä lappu, että rangaistuksen laatu ja tuomion pituus, ei voida myöntää lomaa. Taas henkilöt [vangit, NV], jotka keksivät mitä mielettömimpiä juttuja, ihan puuta heinää. Ja käyttäytyvät välillä tosi törkeesti, jopa haistattelevat. Ne jyrää niin kun läpi ja ne voi saada jonkun pienen sanktion, mutta ei kun niillä pelaa kaikki: ne lentää avotaloon niin kun keihäät. Me ollaan siis täysin onnettomassa asemassa. Ei meillä oo ees ihmisarvoa välillä. Ja kuitenkin meistä on niin moni semmonen, jos meitä verrataan esimerkiksi muihin vankeihin niin kun mä sanon aina, mä olen kauheen teräväkielinen, mä sanon ammattirikollisiin, taparikollisiin, niin meillä on pitkä hyvä elämä takana, me ollaan jonkin verran, jotku on hyvinkin paljon koulutettuja, meillä on onni, esimerkiksi mulla, mä en oo ollu päiväakkään työttömänä. Mä en oo koskaan saanu kun nopeussakkoja, ei oon ikinä ollu virkavaltaa vastaan mitään, eikä mitään kahnauksia, elämässäni en ollu putkaa nähny, eikä satu ole mun perhepiirissäni. Niin meitä kohdellaan jotain ihan älytöntä. ... Et minun mielestäni, mä olen joskus sanonu joskus tämmösen sanan, että me ollaan henkipattoja.

Haastateltavat kokivat toisten vankien suhtautumisen ja käytöksen raskaana. He kertoivat joutuvansa selittelemään määräaikaista vankeutta suorittaville esimerkiksi sitä miksi he joutuvat avotalosta takaisin suljettuun taloon. Elinkautisvanki sijoitetaan avolaitokseen määräajaksi niin sanotulle kuntoutusjaksolle, jonka jälkeen hän joutuu palaamaan suljettuun vankilaan. Määräaikaista vankeusrangaistusta suorittavat vangit sijoitetaan avolaitokseen useimmiten vankeuden loppuajaksi eli he vapautuvat avovankilasta ja joutuvat takaisin suljettuun vankilaan vain syyllistyessään johonkin rikkomukseen. Haastateltavien mukaan määräaikaista vankeutta suorittavat vangit eivät ymmärrä

heidän poikkeuksellisia sijoituksiaan ja olettavat, että he ovat syyllistyneet johonkin rikkomukseen, kun tulevat takaisin suljettuun vankilaan. Naiset kertoivat joutuvansa toisten vankien kyselyjen ja halventavaksi koetun käytöksen kohteeksi, että mitä rikkomuksia he ovat menneet avolaitoksessa tekemään. Tämä vahvistaa naisten marginalisaation kokemusta suhteessa muihin vankeihin.

Suljettuun vankilaan paluussa on varmaan pahin asia ne ympäristön paineet. Et kun joutuu heti sen hyökkäyksen kohteeksi, et ”mitä sä teit, mitä sä teit, miksi sä jouduit tänne takas?”. Kun ei kukaan muu joudu, niin tuntee ittensä semmoseksi silmätikuksi ja täysin saastaksi ja ala-arvoseksi. Ja vaikka kuin selittäisi, että ei siihen liity mitään, mä en oo mokannu mitään, ei varoituksii, ei huomautuksii. Ja sit kun ne kuulee täältä aina noit huhuja, et taas joku puhalsi promillet ja ei lentäny pois ja joku toinen teki sitä tai tätä ja ei saanu rangaistusta. Niin sit minä lennän sinne heti, tekemättä mitään.

Naiset olivat vankeutensa aikana olleet useissa eri vankiloissa. Naiset kokivat, että he ovat heittopusseja, joita siirrellään vankilasta toiseen enemmälti heiltä itseltään kyselemättä. Siirtojen syyksi heille oli kerrottu esimerkiksi vankiloiden tilanahtaus. Vankiloiden toimintaa säätelevässä lainsäädännössä todetaan, että vankeja sijoitettaessa on otettava huomioon vangin kotipaikka, ikä, terveydentila, oletettava sopeutuminen laitoksen olosuhteisiin, ammattitaito, työkyky, koulutuksen tarve sekä muut yksilölliset ominaisuudet (Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 39/1889 3 luvun 2 §:n 612/1974). Vangit on mahdollisuuksien mukaan sijoitettava siten, ettei heidän yhteytensä omaisiin kohtuuttomasti vaikeudu (Vankeinhoitoasetus 878/1995, 3§). Toisaalta todetaan, että vankiluvun tasaamiseksi tai muusta vastaavasta syystä sijoitteluohjeista voidaan myös poiketa (Sijoittelu ja siirtäminen. Vankeinhoitolaitos 2005). Naiset olivat olleet vankeutensa aikana sijoitettuna useiden satojen kilometrien päähän kotipaikastaan ja läheisistään. Tämä oli vaikeuttanut läheisten tapaamista vankilan tapaamisissa ja lomilla käymistä. Naiset kokivat sijoituspaikan muuttumisen johtavan myös siihen ikävään tilanteeseen, että on aina uudelleen luotava suhteet kunkin paikan henkilökuntaan. Tämä on muutoinkin epävarmuutta täynnä olevan elinkautisvangin elämässä raskas prosessi.

Se on tosi kamalaa. Mä oon kun joku semmonen ala-arvonen heittopussi. Ja kaiken lisäksi tää yhteisö tekee siitä vaikeemman, koska nää vuosituumioiset, jotka saa aina jatkoo, niin ne lentää täältä [avotalosta pois, NV] vaan kun ne tekee jonkin tosi ison rikkeen. Niin mullahan on aina yhteisön paine, et mitä sä teit kun lensit. Mä joudun aina selittää, et mä en tehny mitään. Et ei mulla oo mitään muistutuksii tai mitään rikkeitä. Niin kyllä sitä saa semmosii katseita se on todella kamalaa. Et nyt viime syksynäkin kun taas jouduin tonne ...Et se oli tosi vaikee tilanne. Kyl mä vetäydyin sinne selliin ihan niin, et en käyny kun ruoan hakemassa pitkän aikaa. Et XX [toinen naiselinkautisvanki, NV] sitten kävi mua aina houkuttelemassa sinne osastolle, et tule vaan.

Naiset kuvasivat haastatteluissa myös sitä julmuutta, jolla vangit toisinaan suhtautuivat toisiinsa. Vankilassa erilaisista elämän lähtökohdista vankilaan joutuneet ihmiset joutuivat elämään samojen seinien sisällä – tulivat he sitten toistensa kanssa toimeen, taikka eivät. Ristiriidoilta ei voi välttyä.

Haastateltavat kokivat, että se maailma ja elämä josta he ovat vankilaan joutuneet ja jossa he osittain myös vankilassa elävät, on aivan erilainen kuin toistuvasti rikoksiin syyllistyneen, huonoosaisista lähtökohdista ponnistavan naisvangin elämä. Mitä enemmän ihmiset ovat henkisesti rikki, niin sitä helpommin he pyrkivät satuttamaan myös toisia ja siirtämään omaa pahaan oloaan muihin.

Täällä on niin monenlaisia ihmisiä. Niin kun mä sanoinkin, et se taso on hyvin erilaista et ihan tuolta katuojasta nouseaan lusimaan. Täällä on hirveen iso skaala kaikkia erilaisia ihmisiä, erilaisia ammatteja ja erilaisia elämän tarinoita tietenkkin. Ja ollaan katkeria jo tullessa tänne ja halutaan sitten jotakin ihmistä oikeen haavoittaa, niin se taito kyllä osataan.

Laitoksen arjessa vankien on väistämättä oltava tekemisissä toistensa kanssa. Kaksi haastateltavaa kuitenkin korosti, että he haluavat olla mahdollisimman vähän tekemisissä muiden vankien kanssa, koska eivät halua sotkeutua vankien keskinäisiin riitoihin ja muiden vankien asioihin. Tämän vuoksi he eivät myöskään olleet juuri ystäväystyneet muiden naisvankien kanssa, lukuun ottamatta muita naiselinkautisvankeja. (Vrt. Kangas-Korhonen 1990, 46.) Naiset kokevat olevansa epätoivon ja väsymisen kokemusten kanssa hyvin yksin. Vankilassa elämästä puuttuu positiivinen emotionaalinen sidos, osallisuus ja yhteenkuuluvuuden tunne (ks. Laitinen 2004, 160, 230). Vankilasta naiset kertoivat löytävänsä tukea ajoittain ainoastaan yksittäisistä ihmisistä, joka on usein toinen elinkautisvanki. Heidän välilleen oli syntynyt ystävyysuhteita ja he kokivat saaneensa parasta tukea vertaisilta, samassa tilanteessa olevilta naisilta (ks. Husso 2003, 53). Samuuden kokemus, se että ihminen kohtaa toisia samanlaisia tilanteessa olevia, on merkityksellinen asia vankeuteen liittyvän häpeän käsittelyssä. Vertaistuki voi antaa aineksia itsen uudelleenrakentamisprosessissa. (Laitinen 2004, 293.)

Tänä keväänä mulla on tullut se henkinen väsymys hirveenä ... Kun on pitkätuomioinen niin sitä pitäis saada niin rauhassa olla, että sitä ei kukaan horjuta ihan tahallaan. Mutta XX [toinen naiselinkautisvanki, NV] on mun paras ystäväni, että XX:n kanssa me puhutaan ja pohditaan näitä asioita. Se on yks helpotus tää.

Me ollaan näitä pitkätuomioisii. Jotenkin ajattelu on varmaan vähän samantyyppistä. Toinen ymmärtää toista. ... No, kai se tää tuomio osittain yhdistää. Koska asiat on meil samanlaisii ja vain toinen elinkautisvanki voi tajuta sen toivottomuuden mikä tähän liittyy ja ne mielettömät lupaukset mitä annetaan ja jotka ei koskaan toteudu.

Naiset tekivät puheessa eroa itsensä, naiselinkautisvankien ja muiden vankien välille. He erottivat oman vankeutta edeltäneen arkisen elämänsä sellaisesta päihteiden täyttämästä elämästä millaista olivat kuulleet monen vankilaan tulleen naisvangin eläneen. Naiset näkivät itsensä ”tavallisina naisina” (vrt. Kangas-Korhonen 1990, 47). Toisaalta he kuitenkin välillä puheessaan korostivat, että ”vankilassa kukaan ei ole parempi toista” ja etteivät he pyri olemaan parempia kuin muut vangit,

vaan ainoastaan oma itsensä. Naisten puhetta voi kuvata vastapuheeksi (Juhila 2004), jolla he pyrkivät muuttamaan itseän ja ennen kaikkea naiselinkautisvankeihin liittyviä ennakkokäsityksiä.

Me ollaan XX:n [toinen naiselinkautisvanki, NV] kans sanottu, et me ollaan niin tavallisesta arkisesta elämästä, työelämästä tultu tänne vankilaan, niin meille on vierasta sellainen, et kieroilemalla ja valehtelemalla saa asioista puhuttua eteenpäin.

9 ARKI VANKILASSA

9.1 Elämä laitospäristössä

Vankilaa voidaan Goffmanin (1997) käsittein kutsua totaaliseksi laitokseksi. Totaalisten laitosten saartava luonnetta symbolisoi esteet käydä sosiaalista vaihtoa ulkomaailman kanssa ja poistua laitoksesta. Este on usein osa laitoksen fyysistä koneistoa, kuten lukitut ovet, korkeat muurit ja piikki-lanka. Goffman jakaa totaaliset laitokset viiteen ryhmään. Vankilat hän kategorisoi laitoksiksi, joihin eristetään henkilöitä, joiden katsotaan tahallisesti vaarantavan yhteiskuntaa. Tällöin kyseessä ei ole Goffmanin mukaan eristettyjen henkilöiden välitön hyvinvointi. (Goffman 1997, 6.)

Vangitun ihmisen kokemuksissa vankilaan joutumisen kokonaisvaltainen piirre on oman elämänsä muuttuminen suhteessa siviilimaailmaan (ks. Salin 1996, 60). Vankila kaventaa ihmisen toimintaympäristöä ja toimintamahdollisuuksia. (Ulvinen 1996, 77.) Naisten puheessa korostui elämä laitospäristössä: suljetussa, rajatussa ja lukitussa tilassa. Pierre Noran (1984, Tunturin & Syrjään mukaan 2002, 12) näkemys siitä, että ihminen muokkaa tilaa omalla toiminnallaan pitää haastatteliemiä naisten kokemuksissa vain osittain paikkaansa. Vankilassa oleva ihminen ei voi kovinkaan aktiivisesti vaikuttaa tilaan, jossa hän elää, saati valita sitä. Vangitulla ihmisellä on vain pieni, sellin kokoinen tila, jonka puitteisiin hän voi rajoitetusti vaikuttaa esimerkiksi laittamalla seinille läheisten valokuvia. Osittain vangittu ihminen voi kuitenkin vaikuttaa siihen miten hän tilaa käyttää: vetäytyykö hän selliin yksinoloon vai viettääkö aikaa yhteisissä tiloissa ja täten myös toisten vankien kanssa. Naiset kertoivat, että pitkäaikaisvangille pyritään yleensä järjestämään yhden hengen selli tai asuinhuone.

Haastateltavat kokivat vankeuden ja siviiliin olevan kaksi kokonaan eri maailmaa, ”*kaukana toisistaan kuin itä ja länsi*”. Näissä kahdessa eri maailmassa on naisten mukaan erilaiset toimintatavat ja pelisäännöt: se, mikä pätee vapaudessa, ei päde vankilassa. Esimerkkinä tästä mainittiin muun muassa se, että naisten mukaan vankilassa huonolla ja epäasiallisella käytöksellä saa haluamansa asiat läpi, kun vapaudessa asioiden hoitaminen edellyttää asiallista käyttäytymistä ja kielenkäyttöä. Pohdittaessa miksi asian laita on näin, totesi eräs haastateltava, että ehkä vankilan työntekijät eivät jaksa

”vääntää kättä” hankaliksi koettujen vankien kanssa ja antavat heille periksi, ettei ”tarvitse käydä tappelemaan”. Tällaiset toimintatavat olivat tuntuneet naisista aluksi pöyristyttäviltä, mutta pian niiden saattoi huomata olevan osa laitoksen arkea. Myös arjessa helposti hoituvat asiat, kuten puhelinsoitto, ovat vankilassa erillisen anomisen takana. Puhelinsoitto haetaan yleensä kirjallisesti tehtävällä anomuksella, jo aiemmin mainitulla rutinalapulla.

Yhteiskunnassa yksilön elämälle on ominaista elämänpiirin jakautuminen eri paikkoihin: yksilö nukkuu, huvittelee ja työskentelee eri paikoissa, eri ihmisten kanssa, eri auktoriteettien alaisena ja vailla kaikenkattavaa rationaalista suunnitelmaa. Totaaliset laitokset murtavat näitä kolmea eri elämänpiiriä erottavat esteet: elämän eri puolet tapahtuvat samassa paikassa ja yhden ainoan auktoriteetin alaisena; päivärutiinien eri vaiheet suoritetaan suuren ryhmän seurassa ja ryhmän jäseniä kohdellaan kutakin samalla tavoin sekä päivärutiinit noudattavat aikataulua, joka on määrätty ylhäältäpäin. Nämä kaikki toimet noudattavat rationaalista suunnitelmaa, jonka sanotaan toteuttavan laitoksen virallisia päämääriä. (Goffman 1997, 7.)

Kyl mä aina kun sanotaan vankila, niin tulee semmonen mieleen, et siellä on lukossa ovet. Mut siinä ei ollu siinä ajatuksessa koskaan semmosta, et kuinka ahdistavaa se on. Se oli mulle hirveen yllättävää, et kuinka valtavan ahdistuneeks tuli siitä lukkojen takana olemisesta. Siitä kun kaikkia asiat on rajoitettuja ja jos on joku asia ja soitto, niin et pääse soittaa. Sä rutinalapulla anot pääsetkö soittaa ja on kellonaika millon sä saat soittaa. Mulla oli kauhee sopeutuminen siihen ... et jos oli hirvee ikävä lapsia, niin ei pystyny soittaa sillon..

Erityisesti naiset kritisoivat vankiloiden fyysisiä tiloja ja sitä, että useissa vankiloissa vankien asuinhuoneissa eli selleissä ei ole wc:tä. Suomen vankiloissa on noin 750 sellaista selliä, joissa ei ole asianmukaista wc:tä ja joista ei ole pääsyä yöaikana sellin ulkopuolisiin wc-tiloihin. Vangitun henkilön on näin ollen tehtävä tarpeensa astiaan eli paljuun. (Suomen hallituksen vastaus kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimivan eurooppalaisen komitean [CPT] 7.-17. syyskuuta 2003 tapahtuneesta käynnistä laadittuun raporttiin, 24.) Tarpeiden tekeminen sellissä paljuun tuntuu alistavalta ja vangin intimiteettiä loukkaavalta asialta (Ulvinen 1996, 95).

Tää on alustuslaitos. Ikävä kyllä. Me ollaan XX osastolla tuolla, ei meil oo vessaa, ovet menee jo puoli yhdeksän viiva kahtakyt vaille yhdeksän kiinni. Kun sä sillon käy pissalla, niin siihen pikku ämpäriin saat sitten päästää kaikki tarpees kunnes ovet aukeaa puoli seitsemältä. Täysin nöyryyttävää. Täällä joutuu opettelemaan kaikki tämmöset ihme toiminnot, mutta sitten saat rakkoviat, kaiken maailman vaivoja tulee ihan sen takia. Se on tarpeeks nöyryyttävää jo, kun sä joudut antaa virtsanäytteen siinä, kun kaikki vahtaa ja kuljet siinä ämpäris kanssa aamulla edestakasin. Että ei tässä kohtaa nämä suuret puheet.

Tähän naisten esille tuomaan epäkohtaan on kiinnittänyt huomiota myös eurooppalainen kidutuksen ja epäinhimillisen tai halventavan kohtelun taikka rangaistuksen estämiseksi toimiva komitea (CPT). Suomessa käyntien jälkeen annetuissa selonteoissa CPT on arvostellut Suomen vankiloiden peruskorjaamattomia vankitiloja sekä paljusellien käyttöä. Vankien asuttaminen selleissä, jotka poikkeavat yleisistä rakennusmääräyksistä ja erityisesti heidän puutteellisia mahdollisuuksiaan käyttää asianmukaisia saniteettitiloja voidaan pitää perustuslain 7 §:n 2 momentin vastaisena ihmisarvoa loukkaavana kohteluna. (Report to the Finnish Government on the visit to Finland carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [CPT] from 7 to 17 September 2003, 32; Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi HE 263/2004.)

Goffman (1997, 8) määrittelee totaalisten laitosten keskeiseksi piirteeksi sen, että byrokraattinen organisaatio joutuu käsittelemään monia inhimillisiä tarpeita. Totaalinen laitos on Goffmanin (1997, 12) mukaan sosiaalinen sekamuoto: osaksi asuinyhteisö, osaksi muodollinen organisaatio. Totaaliset laitokset luovat jännitteen kotimaailman ja laitosmaailman välille, pitävät sitä yllä ja käyttävät tätä jännitettä strategisena vipuna käsitellessään ihmisiä (Goffman 1997, 13). Fyysisillä puitteilla on vaikutusta myös ihmisen mielenterveyteen. Naiset kertoivat kokevansa, ettei heillä ole tarpeeksi omaa tilaa. Tilalla tarkoitetaan niin fyysistä kuin psyykkistä vapauden ja itsemääräämisen kokemusta. Vankilassa ihmisellä ei ole omaa yksityistä tilaa, johon ympäristö kontrolli ei ulottuisi (ks. Laitinen 2004, 135). Vankeuteen liittyvä vahva kontrolli tulee esille esimerkiksi mahdollisina ihmisen ruumiin, kuin vankien asuintilojen tarkastuksina sekä virtsanäytteiden antamisena, jolla kontrolloidaan mahdollista päihteidenkäyttöä. Naiset kokivat ikävänä, että epäily mahdollisesta päihteidenkäytöstä kohdistuu kaikkiin vankeihin, vaikkei kaikilla ole päihdeongelmaa. Tämä koettiin epäluottamuksen osoituksena. Naiset toivat esille, että vankilan sääntöihin on pakko sopeutua ja he itsekin näkivät tiettyjen sääntöjen olevan tarpeellisia vankilan järjestyksen säilyttämiseksi. Sääntöjen rikomisessa naiset eivät nähneet olevan mitään mieltä, sillä sen tiedostettiin aiheuttavan itselle ongelmia ja esimerkiksi mahdollista avolaitoksesta ”hatkaan” eli karkuun lähtemistä he pitivät tyhminä tekona, jolla vanki pilaa omat mahdollisuutensa ja mahdollisesti saavuttamansa luottamuksen.

Kun sen tietää, että jos sä lähdet rajan ulkopuolelle niin sulla ei ole mahdollisuus enää nauttia täällä olost. Sillon sä lähdet täältä lukkojen taakse takas. Sitä ei kyllä kovin mielellään kukaan järkevä ihminen tee, joka osaa ajatella mitä siitä seuraa. On täältä kyllä lähtenyt tyttöjä, mutta ei tulis mieleenkään, että minä lähtisin tässä vaiheessa hatkaan ja sitten joskus tulisin lusimaan loppuja, että sitten ei ois enää mitään lomamahdollisuuksia, eikä mitään jos täältä karkais. Se ois vaan sitten loppuaika lusittava suljetussa talossa ja tänne ei pääsis enää.

Se, että naiset toivat esille, että vankilan sääntöihin on pakko sopeutua, ei kuitenkaan tarkoita, että naiset olisivat sopeutuneet itse vankeuteen. Sen sijaan naiset olivat havainneet, että monesti ne henkilöt, jotka aiheuttavat vankilassa ongelmia toimien sääntöjen vastaisesti, ovat henkilöitä, jotka eivät ole kyenneet sopeutumaan myöskään siviilielämän sääntöihin. Naiset toivat esille olevansa jopa ylpeitä siitä, että he kykenevät toimimaan sääntöjen mukaan.

... mä olin silloin tosi ylpee itsestäni sillä tavalla, että kun mä olen tiukkapipo, mun mielestä säännöt ja määräykset, täähän olisi hallitsematon yhdyskunta jos ei olisi sääntöjä ja määräyksiä, mut ne ei ole mulle koskaan liian vaikeita toteuttaa.

Naiset pohtivat haastatteluissa omassa itsessään vankeuden aikana tapahtuneita muutoksia, mutta totesivat samalla, että omassa itsessä tapahtuneiden muutosten arvioiminen on vaikeaa. Naiset pohtivat, että vankilan olosuhteita, vapauden menettämisen kokemusta ja tunteiden tasolla tapahtuneita muutoksia on vaikea kuvata ja löytää tunteille käsitteitä. Eräs selkeästi itsessä havaittu muutos oli vankeuden myötä tapahtunut erakoituminen, joka oli seurausta yksinäisyyden kokemuksesta ja siitä ettei vankilasta koettu löytyvän moniakaan ihmisiä, joiden kanssa voisi viettää aikaa. Naiset kokivat olevansa yksin, ulkopuolisia ja erilaisia (ks. Laitinen 2004, 120), muukalaisia niin yhteiskunnassa kuin vankien kesellä.

Sitähän aina mieltii, et pystyykö sitä ulkopuoliselle selvittää näit olosuhteita semmoisena kun ne henkisellä tasolla tuntuu. En usko, että ulkopuolinen sitä pystyy niin kun tajuu, et miltä tuntuu kun vapaus viedään.

Mä oon kyllä aika erakkoluonne, olen paljon yksinään ... Ja se just kun on oma huone, niin sinne sit vetäytyy ... Mä oon suhteellisen vähän tekemisissä, et tavallaan sitä ei jaksu. Mä en jaksu kuunnella niitä ryyppyreissui, narkkauskeikkoi ja sitä uikutusta, kun on vuosituumioo viel jälellä, et "kauheeta sentään". Mun on helpompi olla tuolla omissa oloissani.

Naiset toivoivat vankeinhoidolta inhimillisyyttä, mutta ei katteettomia lupauksia. Kaksi haastateltavaa toi tästä esimerkkinä esille vankeinhoidon julkilausutut arvot ja periaatteet, joita ovat esimerkiksi ihmisarvon kunnioittaminen, oikeudenmukaisuus, yksilöllisyys sekä käsitys yksilön mahdollisuudesta muuttua ja kasvaa (Tavoitteet, arvot ja periaatteet. Rikosseuraamusvirasto 2005). Näiden nähtiin olevan paperipuhetta ja juhlapuhetta, jolla pyritään antamaan vankeinhoidosta myönteinen kuva ulospäin, mutta joilla ole juurikaan kosketuspintaa laitosten arkeen.

9.2 Työtä ja opiskelua

Naiset toivat esille, että vaikka laitosympäristö rajoittaa monia elämän eri toimintoja, niin vankilan arjessa on myös samanlaisia elementtejä kuin vapaudessa: vankilassa esimerkiksi käydään työssä, opiskellaan, harrastetaan ja pidetään yhteyttä läheisiin ihmisiin. On kuitenkin merkille pantavaa, että arkiset asiat monimutkaistuvat vankilassa ja ovat aina tavalla tai toisella rajoitettuja, säädeltyjä tai kontrolloituja. Henkilökunnan on aina tiedettävä missä kukin vanki on. Arjen valinnoissa ei myöskään ole usein kysymys omista valinnoista, vaan laitoksen toimintaan kuuluvista rutiineista. Naiset olivat rakentaneet itselleen arkisia rutiineja ja toimintoja, joiden kautta he pitivät elämäänsä koossa. Tavallisin arjen rakentaja oli työn tekeminen vankilassa (vrt. Järvinen 1988). Päivä rytmittyy työn, ruokailujen ja laitoksen rutiinien ympärille, jota haastateltava kuvaa seuraavassa sitaatissa:

Haastateltava: Mä herään siin kuuden maissa. Seittemältä lähdetään päätaloon, täällä on ensin ilmoittautuminen ja sit täällä on ruokasalissa puuroo joka aamu... Sit meillä ruoka on puol kahdeltatoista, työt jatkuu kahdentoista aikaan ja sitten seuraava ruokailu on neljältä. Siinä on aina siinä puol kahdeltatoista ja neljältä on noi ilmoittautumiset. Sit mä yleensä lähden lenkille ja suihkuun ja ehkä kirjoittelen kirjeen pari, riippuen mitä postista on tullut. Eipä siinä sitten paljon muuta jaksa, siinä ehkä sit vähän telkkariä kattoo. Arkipäivät ja viikonloput eivät juurikaan eroa. Et se ilmoittautuminen on samal taval kuin arkisin. Et talo ei tarjoo viikonloppusin ruokaa, et ite pitää tehdä ruokansa. Ja joka perjantai pääsee kauppaan, että voi sit ostaa niitä tarvikkeita

Niina: ...Mitä se ilmoittautuminen sitten käytännössä tarkoittaa?

Haastateltava: Tossa alhaalla, sanotaan että päivystyksessä, mistä säkin varmaan tulit, niin siinä vaan käydään näyttäytymässä ja vedetään rasti ruutuun, et on paikalla. ... Ja sekin on joka kerta kun sä lähdet lenkille niin sun pitää tuolla alhaalla käydä sanomassa, et mä lähden ja sit kun tulee pois, et nyt olen tullut. Yleensä kaikki mitä teet niin se vaatii sen ilmoittautumisen.

Yhdellä naisella arjen rakentaja oli ollut vuosien ajan opiskelu: hän oli aloittanut vankilassa opiskelun ja suorittanut korkeakoulututkinnon. Helppoa opiskelu ja tutkinnon suorittaminen vankilan olosuhteissa ei kuitenkaan ollut. Haastateltava kuvasi opiskelua taisteluksi, sillä hän koki, ettei henkilökunta muutamaa ihmistä lukuun ottamatta ollut tukenut häntä opiskelussa, vaan enemmänkin oli yrittänyt vaikeuttaa sitä. Toisaalta opiskelu oli antanut haastateltavalle voimia ja hän koki saaneensa sitä kautta arvostusta ihmisenä.

Haastateltava: Se oli jatkuvaa taistelua. Et se oli, koko ajan yritettiin vetää mattoa jalkojen alta. Mut mä näin sen itselleni tärkeeks. Eihän tään ikäinen mitään tutkintoo tarvitse tai sen tyyppist hyötyy enää oo. Mut se oli se voima minkä kans sain pidetty pääni kasassa. Ja se oli kuitenkin se, et ulkopuolelta saa niin paljon enemmän arvostusta ja ihmisenä

Niina: Mitä sä tarkoitat sillä, että yritettiin vetää mattoa jalkojen alla?

Haastateltava: Aina sit muutettiin, kyllähän sä yliopisto-opiskelijana tiedät, että kerran viikossa luennolla käyminen ei aina riitä suorituksiin. Et siin joutuu tekee aika paljon töitä. Ja sit hyvin useesti tehtiin niin, et jos se opo sattui olemaan hiihtolomalla tai jollain pidemmäl-

lä lomalla, niin katottiin et joo, et ei sit saakaan käydä opiskelemassa. Et sit tuli pakollisii taukoja.

Niina: Joo. Et sä koit et sitä vankilan puolelta rajoitettiin?

Haastateltava: Nimenomaan, vankilan puolelta, erittäin paljon.

Jos mulla ei ois ollut mahdollisuuksia työhön ja opiskeluun, niin mä oisin varmaan ottanu jonkun lamaavan lääkityksen ja maannu pötkelönä niin kun suurin osa täällä. Et ky se opiskelu on ollu ainu keino selvitä, pitää pää selvänä täällä.

9.3 Lomat ajanjaksottajana

Vankeuden myötä ihmiseltä on viety aikaa ja vankilassa vietetty aika menee hukkaan (Goffman 1997, 53). Vankilassa ajan kuluttamisessa on keskeistä poistumisluvan saamisen odottelu. Vuosien odottelun jälkeen naiset olivat päässeet lomille aluksi saatettuna ja myöhemmin itsenäisesti. Ne haastateltavat, joilla oli alkanut säännölliset lomat eli he olivat saaneet ”lomapään auki” kuvaisivat alkaneensa hahmottaa aikaa aina lomasta seuraavaan. Elämä jaksottui lomien mukaan ja aika vankilassa kului seuraavaa lomaa odotellessa ja siihen jäljellä olevia päiviä laskiessa. Lomien koettiin olevan merkki siitä, että ehkä vankeus jonakin päivänä loppuu ja koittaa vapaus.

Sen jälkeen kun lomat aukes, niin aika on ollu lomasta seuraavaan. Et kaikki tapahtuu niin, et seuraava loma on sillon ja eletään vaan odottaen sitä lomaa. Et täällä ei välttämättä aina edes tiedä mikä viikonpäivä on meneillään, ne on niin samanlaiset.

Kun käyn lomalla, niin mä aina suurin piirtein lasken, että niin monta viikkoo jää aina väliin kun mä taas menen lomalle. Että mä jaksotan sillä tavalla, että aina lomasta lomaan pitää jaksaa. Että kaikki sitten joskus loppuu.

Lomat ovat myönteisessä mielessä merkittävä tapahtuma (vrt. Kangas-Korhonen 1990, 67–69). Lomien odotuksella on keskeinen merkitys haastateltavien jaksamiselle ja selviytymiselle. Naiset kokivat lomat henkireikäneä ja lomien epäminen eli ”tyssien” saaminen koettiin täten hyvin epäoikeudenmukaisena. Naiset kertoivat pyrkineensä käyttäytymään niin hyvin kuin mahdollista ja totelleensa vankilan sääntöjä, että pääsisivät lomille. Tämä ei kuitenkaan heidän mukaansa auta, vaan kielteisestä lomapäätöstä perustellaan rikoksen laadulla ja rangaistuksen pituudella. Naiset kokivat turhauttavana, että he eivät itse voi vaikuttaa lomalle pääsemiseen ja että lomia päätettäessä heitä ei huomioida yksilöinä, ihmisinä, vaan ainoastaan elinkautisvankeina.

Ja sit vaikka mä oisin käyttäytynyt kuin kunnolla ja alistunut vaikka millasiin sääntöihin, niin ei, aina tulee tyssit. Et kun ei katsota ollenkaan ihmisenä, kun tehdään noita päätöksiä.

Ensimmäinen poistumislupa oli koettu merkityksellisenä ja poikkeuksellisenä tapahtumana, tärkeänä etappina vankeuden suorittamisessa. Naiset kävivät haastatteluissa läpi mieleen painuneita kokemuksiaan ensimmäisiltä lomilta. He kuvasivat ympärillään tekemiään huomioita, tapaamiaan ihmisiä ja kohtaamiaan tilanteita. Ensimmäiseen lomaan liittyi myös pelkoja ja jännitystä: naiset olivat esimerkiksi miettineet, että huomaavatko ihmiset, että olen vankilasta lomalla, näkeekö minusta, että olen vanki. Kokemuksissa kuvastui, että vuosien vankeus oli jättänyt naisten identiteettikokemukseen vangin leiman. Häpeä on sisäistynyt osaksi naisten identiteettiä ja tähän liittyy nähdyn tulemisen pelko: pelko, että paljastun olevani vanki. (Ks. Laitinen 2004, 120, 224.)

Oli se mahtavaa. Kyllä se oli. Se oli jotain aivan poikkeuksellista.

Kyl mä sanon, että sitä ihmisiä katteli ihan niin kuin ei ois ikinä nähnyt. Sitten tuli mieleen, että ai, entä jos ne tietää, että mä olen vankilassa, mutta mistä, eihän mulla lue missään, että mä oon vankilassa. Kyl se, kyl se aika kiperän tuntunen tilanne oli, mutta sitten kun toisen kerran menin lomalle, niin ei ollu enää mitään jännittämistä, että kaikki meni ihan hyvin.

Eräs haastateltavista kuvasi tarkasti ensimmäistä lomaansa ilman saattajaa eli vankilan työntekijää. Nainen kuvasi tuntemuksiaan ja sitä poikkeuksellista kokemusta kun häneltä, vangilta, joka oli ollut vuosia vankilassa, kysyttiin junamatkalla neuvoa sekä kuinka merkityksellisenä hän tämän tilanteen koki. Vaikka haastateltavan sitaatti tästä tapahtumasta on melko pitkä, niin otan sen tässä esille, koska siitä hän kuvaa tarkkanäköisesti havaintoja, joita haastateltava on tehnyt poistuessaan ensimmäistä kertaa vankilaan joutumisen jälkeen yksin vankilan portista ulos.

Mä sain nämä lomani sitten ja mä lähdin lomalle. Se oli aika jännä tunne. Mä olin ollu XX vuotta vangittuna, mä lasken aina pidätyshetkestä, mun elämä loppui, kun mä jouduin poliisivankilaan, niin siitä oli kulunu yli XX vuotta. Ja mä en ollu yhtään kulkenu kaupungilla siis niin kun vapaana, joku varjo [vankilan työntekijä, NV) oli ollu tässä näin. Niin mut jätettiin asemalle, kaikki toivotti hyvää lomaa, mä olin et jaha, siis tästä nyt pitää lähteä. Ja en mä tuntenu mitään ylenmäärästä innostusta, en pelkoo, en mitään. Mä vaan olin siinä ja mietin, et hetkinen mistäs päin se juna tulee, tuleekohan tästä kaks junaa vai mitä, no ei siinä ollu kun yks raide. Mä hyppäsin sinne ja menin junaan ja huvittavinta oli asiassa se, että eräs nainen kumartu mun puoleen ja sano, että ”anteeks onkohan täällä junassa tupakkavaunua”. Mä sanoin, et ”voi kuulkaa, ei nykyaikana tupakkavaunua enää oo”, että ”täällä on varmaan semmonen tuolla, semmonen lasinen koppa niin kun ennenkin, että mä taidan lähteä itsekkin katsoo sinne”, et ne on mennyttä aikaa ne tupakkavaunut varsinaiset. No oikeessa olin, mä seuraan aikaani tosi tarkasti. Niin me mentiin sinne. Huvittavinta oli se, että mä jouduin vaihtaa junaa välillä ja seisoin siinä junan eteisessä ja sit semmonen nuori mies oli sählymailojen kanssa siinä ja kääntyi minuun päin ja sanoi et ”mitenkä tään oven saa auki”. Juna oli vielä liikkeessä. Mä sanoin, et ”kuule pitää oottaa niin, et se vihree valo syytyy, sit vasta sen voi aukasta”. ” Voi kiitos, on se hyvä et joku tietää”, se poika sanoi. Kuvittele sitä tilannetta: mä olin ollu yli XX vuotta poissa elämästä, multa kysytään neuvoa, mä pystyn siihen ihan luontevasti vastaamaan seuraamalla todella tarkasti aikaani ja muuten näin. Tilanne oli ihan koominen. Et tämmönen parikymppinen mies, jonka nyt pitäis tietää kaikki ja muuten, et hän kysyy joltain vankiparalta, hän ei tosin sitä tienny, et miten junassa aukee ovi.

Lomien koettiin auttavan pääsemään takaisin kiinni elämään ja vankilan ulkopuolisiin ihmissuhteisiin. Lomat toivat tunteen, että elämä ei rajoittunut yksin vankilaan, vaan että elämä on myös jotain muuta, jonka voi ehkä vielä joskus saavuttaa. Naiset kuvasivat onnentunteen ja -hetkien rakentuvan lomilla hyvin pienistä asioista, kuten läheisten kanssa olemisesta, luonnosta ja ympärillä olevasta rauhasta ja hiljaisuudesta.

Ilman lomia mä en ois elämästä saanu uudelleen kiinni, mä olin jo ihan puhki. Sit se anto ihan uutta uskoo, näki lapsenlapset.

Siis mä olen ollut niin onnellinen, kun mä olen tään XX kertaa päässy pois täältä. Mä istuin nytkin verannalla lapseni kanssa, join kahvia aamulla, linnut lauloi, mä luulit et ne tukehtuu. Täällä näkee vaan kolme varpparia [varpusta, NV] ja yhden tiaisen. Sinivuokot ja valkokuokot kukki. Mä tarkastin puutarhan ja kävelin sahattuun omenapuunoksaan vielä poskeni, niin mä saatoin joka hetkestä nauttia aivan valtavasti.

Haastateltavat kertoivat, että vankilassa päivät ovat hyvin samanlaisia ja ajantaju hämärtyy. Moni kertoi huomaavansa ajankulumisen asioista, jotka tapahtuvat vankilan ulkopuolella, kuten siitä kuinka lapset ja lapsenlapset kasvavat. Seuraavassa haastattelusitaatissa vankeuden takia poismenettetty aika konkretisoituu koskettavalla tavalla haastateltavan lastenlasten elämänvaiheissa:

Viimeks pääsiäisenä olin lomalla, niin katsoin mun vanhinta lastenlasta, joka täytti XX vuotta ja lähtee nyt armeijaan. Tuokin oli pieni nappula, kun koulua kävi ja mut sillon teljettiin vankilaan. Niin mä muistan kun hän kysyi vielä multa, että ”kuinka kauan sä mummo täällä olet”, niin mun vävy sano, että ”mummo on niin kauan kun sinä menet armeijaan”. Että tää tuli mulle nyt pääsiäisenä mieleen, kun puhuttiin hänen armeijaan menostaan. Et kun aattee näin takakäteen, että ei se niin kovin tunnu pitkältä kun söi alkuvuodet niitä masennuslääkkeitä ja kaikkee, niin sitä ei oikeen edes tarkasti muista kaikkee. Jotkut ehkä erikoistapahtumat muistaa. Et sen näkee lapsista. Nyt tää XX-vuotias tyttärentyttö, tää nuorin, hän on syntynyt sitä aikana kun mä oon ollu täällä, niin nyt hän käy jo koulua XX luokkaa, että kyllä siinä on kauan mennä. Että tämmöisistä asioista sen huomaa.

Vankilassa aika koetaan staattiseksi, pysähtyneeksi tilaksi: on aika ennen vankeutta, vankeus ja epämääräinen aika, jotka kutsutaan tulevaisuudeksi. Pysähtyneeseen aikaan tuo syklejä merkittävät tapahtumat, joista keskeisenä ovat poistumisluvat vankilasta eli lomat, mikäli vangitulla henkilöllä on mahdollisuus lomaan.

9.4 Naiselinkautisvangit vankeinhoidon kuntoutuksen kehikossa

Vankeinhoidossa on viime vuosikymmeninä lisääntynyt kuntouttava toiminta. Erilaisten kuntouttavien toimintaohjelmien tavoitteeksi on määritelty lisätä vangin elämänhallintaa ja sosiaalisia val-

miuksia sekä vähentää hänen rikosten uusimisriskiään ja siihen usein liittyvää päihde- ja väkivaltakäyttäytymistä. Eniten järjestetään erilaista päihdekuntoutusta, jota on saatavilla lähes joka laitoksessa. (Kuntouttava toiminta. Vankeinhoitolaitos 2005.)

Naisten kokemus oli, että vaikka vankeinhoidossa paljon puhutaan kuntoutuksesta, eivät he koe kuntoutuksen juuri kohdistuvan heihin tai saavansa elämänhallinnassaan tukea vankeinhoidolta tai muilta virallisilta instansseilta. Haastateltavien kokemus oli, että nykyisin vankeinhoito on keskittynyt päihdeongelmaisten kuntouttamiseen ja suurin osa toiminnoista on suunnattu tälle kohderyhmälle. Tämän myötä päihdeongelmia vailla olevat vangit ovat jääneet syrjään, vaille erityisempiä toimintoja, vaikka hekin tarvitsisivat kuntoutusta, erityisesti vangit, joiden vankilassaoloaika tulee olemaan pitkä.

Nythän satsataan tähän koulutukseen ja muuhun, ainakin suureen ääneen puhutaan siitä. Mut mikä apu on meille, joita pidetään täyspäisinä. Jos me käyttäisimme päihteitä, olisimme narkkareita, juoppoja ja muutenkin vähän semmosia, että hällä väliä, vedetään jalkaa tuolla ja ei välitetä paljon töihinkään mennä, ollaan sairaslomalla jos päästäs kurssille. Mutta kukaan ei tee meidän hyväksi mitään, ei minkäänmoista kädenojennusta, harrastustoimintaa... Niin me ollaan sit sanottu, että pitäiskö meidän ruveta narkkaamaan vaikei olla narkattu koskaan, taikka keittää jotain kiljua vaikei siihenkään oo syyllistytty, ei siviilissä eikä muuten, koska meihin ei kiinnitetä mitään huomiota, voimmeko me huonosti vai emme.

Suomessa vankeinhoidon tukena on monia eri järjestöjä, jotka tarjoavat esimerkiksi vertaistukea ja apua niin vankilassa oleville kuin vapautuville vangeille. Naiset kokivat myös järjestöjen ja yhdistysten toiminnan olevan vahvasti kytköksissä päihdetyöhön ja suunnattu päihteitä käyttäville tai käyttäneille vangeille, eikä näin ollen heille sopiva tukimuoto. Esimerkiksi eräässä haastattelussa esille tullut KRIS-Suomi ry on yhdistys, joka määritellyt tehtäväkseen vankilasta vapautuvien ”venkuloiden” auttamisen päihde- ja vankilakierteestä takaisin yhteiskuntaan vertaistukiperiaatteella. Kaikilla yhdistyksen toimijoilla on päihde- ja vankilakierteestä omakohtainen kokemus. (KRIS-Suomi ry 2005.) Haastava kysymys onkin mistä löytyisi apu elinkautiseen vankeuteen tuomitulle ja vankeudesta aikanaan vapautuvalle naiselle, joka ei ole päihde- ja vankilakierteessä. Miten auttaa ihmistä, jolla ei ole selvästi tunnistettavissa ja nimettävissä olevaa ongelmaa, kuten esimerkiksi päihdeongelma. Lisäksi on huomioitava, että vankeustuomiostaan huolimatta ihminen ei välttämättä halua samaistua päihde- ja vankilakierteessä oleviin ihmisiin taikka saada heiltä apua.

... Suomen vankila tällä hetkellä, se hyysää päihdeihmisii ja kaikki kurssit ja toiminta just, se suunnataan päihteidenkäyttäjille. Ja kaikki tukitoiminnat. Nyt on esimerkiks Suomessa tää KRIS-toiminta aloittanut ...Et ne menee ihan kun vanki vapautuu niin vankilan portilta saakka hakemaan, tukee ja ohjaa. Niin sekin on ihan päihdeihmisille. Niitä ne auttaa ja tukee. Ei tavallinen selväpäinen ihminen, ei se mistään tuommosesta järjestöstä apua saa. ... Onneks on säilyny ystävät, joiden kautta tulee saamaan apua. Mä oisin kyllä ihan heitteillä

jos ei ois ystäviä ja ei ois lapsii ja pitäis tukeutuu järjestöihin. Et mun ois pakko ruveta ryyppäämään, et sieltä tulis apua.

Me olemme henkipattojen yhdyskunta. Just meidän tuomion omaavat. Ja mä edelleenkin haluan tuoda sen esiin, että me ollaan periaatteessa kuin heitteillä, just tään kuntoutuksen ja tään tämmösen takia, et tuntuu tosi ironiselta, että samassa asuntosolussa, missä mäkin olen nytten, on joku nainen, joka on kahdeksatta kertaa linnassa ja hän on ollu päihdekuntoutuksessa kolme tai neljä kertaa. ... Eli he saa palkkaa siitä päihdekuntoutuksesta ja mitä sä luulet sen suuren onnistumisprosentin olevan? Ihminen palaa uudelleen tänne ja palaa aina päihdekuntoutukseen ja aina on sama homma. Eikö siinä olla aika toivottomassa suossa? Mä olen sitä mieltä, että kun yksikin sadasta saadaan pois huumeitten tai päihteitten käytöstä niin sekin on voitto jos ajattelee niitä kerrannaisvaikutuksia. Mutta miksi me, semmonen ryhmä unohdetaan täysin ja jätetään syrjään, joilla vähänkään on täällä, täällä korvien välissä, jotka ei oo pilannu aivojansa jollain päihteillä, niin ne saa tulla toimeen omillaan, on vaan jaksettava.

Haastateltavien tilanteessa tuki tulee läheisiltä. Naiset luottavat siihen, että kuten vankeusaikana niin myös tulevaisuudessa vapautuessaan he saavat tukea läheisiltään ja ystäviltään. Läheisten tuki ei kuitenkaan korvaa terapiaa tai muuta ammatillista apua, jota ihminen tarvitsee niin pitkän vankeuden aikana kuin sen jälkeen. Läheisiin ihmisiin nojautuminen itsen uudelleenrakentamisprosessissa voi sisältää myös kääntöpuolen. Taakan jakaminen voi käydä raskaaksi läheisille, jotka mahdollisesti itsekkin tarvitsisivat ulkopuolista apua läheisen ihmisen jouduttua vankilaan. (Ks. Laitinen 2004, 279.) Toisaalta mikäli naisilla ei olisi vapaudessa heille merkittävän tärkeää tukiverkkoa, olisivat he hyvin heikoilla. Kaikilla pitkäaikaisvangeille ei kuitenkaan ole läheisiä tukemassa. Läheisten lisäksi tarvitaan näin ollen virallista auttamisjärjestelmää ja pitkän vankeuden suorittaneille ihmisille myös osittain omia, heille räätälöityjä palveluja, etteivät he jää vapautuessaan ongelmiseen yksin. Koska naiset toivat esille, että he ovat saaneet vankilassa tukea toisilta naiselinkautisvangeilta, niin näkisin heille mahdollisena tukimuotona naiselinkautisvankien tukiryhmän tai sen, että vapautuva naiselinkautisvanki saisi vapautuessaan tukihenkilön jo aiemmin vapautuneesta naiselinkautisvangista. Tällaiset järjestelyt ovat tosin haastavia sen vuoksi, että naiselinkautisvankeja ei ole kovin paljon ja he mahdollisesti vapauduttuaan sijoittuvat eri puolille Suomea. Myös Kriminaali-huoltolaitoksen työntekijöiden rooli vapautuvan elinkautisvankin virallisena tukijana tulisi olla keskeinen.

Millaista kuntoutusta ja toimintaa naiset sitten itse toivoisivat vankeusaikana? Haastateltavien toiveet eivät olleet suuria: he toivoivat, että vankilassa olisi kirjoituspiirejä ja erilaisia ryhmiä, joissa luettaisiin kirjoja ja kuunneltaisiin musiikkia sekä keskusteltaisiin niistä. Joissakin vankiloissa niitä naisten kertoman mukaan ajoittain on, mutta monesti tällaiset toiminnot on liitetty osaksi päihdekuntoutusta. Naiset toivoivat erityisesti, että toimintoja olisi myös vangeille, jotka eivät ole päihdekuntoutuksessa. Toisaalta naiset toivat esille vankiloiden ryhmätoimintaan liittyviä ongelmia, joita he olivat huomanneet.

Sitten kun on todella niin isot erot vankien välillä, että toiset on eläneet jossain aivan muussa maailmassa, jota ei uskoisi ollenkaan ja toiset yrittää kynsin ja hampain pysyä siinä oikeassa elämässä. Se menee välillä ihan täydeksi hulinaksi. Siellä vasta sitten masentuu.

Vankilassa naiset kokivat kaipaavansa keskustelua arkisista asioista, mutta myös maailman tapahtumista: he kertoivat seuraavansa esimerkiksi politiikkaa ja yleensäkin uutisia. Tämä oli selvästi havaittavissa naisten kanssa käymissäni keskusteluissa, sillä he olivat hyvin tietoisia yhteiskunnallisista tapahtumista. Vapaudessa tapahtuvien asioiden seuraaminen mahdollistaa osaltaan pysyä kiinni siinä vapauden arjessa, johon vankilassa ei ole konkreettisesti mahdollisuutta.

Olen jo aiemmin tuotu esille naisten toivovan, että vankilassa olisi enemmän henkilökuntaa keiden kanssa puhua. Naisten kokemusten perusteella on tarpeen pohtia ovatko vankeinhoidon henkilöstömäärät kohdallaan. Melko yleisesti on tiedossa, että valvontapuolella henkilökuntaa on liian vähän. Lisäksi olisi syytä selvittää, että onko koulutus-, kuntoutus- ja sosiaalityön henkilökunnan määrä riittävä, varsinkin kun huomioidaan, että vankimäärät ovat viime vuosina kasvaneet. Rikosseuraamusviraston henkilöstötilinpäätösten mukaan vuonna 2002 henkilöstöstä 6,8 % (216 henkilöä) ja vuonna 2003 henkilöstöstä 7,2 % (231 henkilöä) työskenteli Vankeinhoitolaitoksessa koulutus- kuntoutus- ja sosiaalityön tehtävissä (Rikosseuraamusalan henkilöstötilinpäätös 2002; Henkilöstötilinpäätös 2003). Varsinaista terapiahenkilöstöä on oman kokemukseni perusteella vähän, lähinnä vain psykologit, joita työskentelee useimmissa laitoksissa. Heidän asiakkaanaan on kuitenkin useampia satoja vankeja, joten voi olla että pitkäaikaisvangit jäävät muiden vankien akuuttien kriisitilanteiden ja avuntarpeen myötä vähälle huomiolle. Sama tilanne koskee kokemukseni perusteella vankilan sosiaalityöntekijöitä ja pastoreja, joiden kanssa vangit voivat myös keskustella elämäntilanteestaan.

Naisten puheessa hätkähdyttää ne lukuiset ilmaukset, jota he käyttävät puhuessaan itsestään ja kuvataessaan millaiseksi itsensä tuntevat tai ovat joissakin tilanteissa tunteneet. Näitä sanoja oli muun muassa *julkista pilkattavaa tavaraa, henkipatto, hylkiö, hylkiö-olio, vankiparka, saasta ja aliarvoinen*. Naisten käyttämissä puheen diakursseissa kiinnittää huomion myös pronomini muodot, joita he käyttävät puhuessaan omasta tilanteestaan ja kokemuksistaan: naiset puhuvat itsestään käyttäen usein sanaa *sinä* ja *sä*, harvemmin *minä* ja *mä*. Puhetapa synnyttää ulkopuolisuuden tunteen, aivan kuin naiset tarkastelisivat itseään ulkopuolelta. Tämä puhetapa käy esille esimerkiksi seuraavasta sitaatista:

Se kun sä oot joutunu menettää jo identiteettis, sä oot joku hylkiöolio, niin sulta vielä kitketään se kaikki, oma persoonallisuus.

Kuinka auttaa ja tukea ihmistä joka on leimautunut niin negatiivisesti, kuin naiselinkautisvangit toisten ihmisten heistä käyttämien käsitteiden perusteella ovat? Jos ihminen on kohdannut traumaattisen, hänen elämänsä perustan läpäisseen kokemuksen tarvitsee hän erityistä tukea ja kokemuksen kunnioittavasta kohtaamisesta. Laitisen (2004) mukaan todellinen auttamissuhde on mahdollinen, kun kohtaamista rakentaa luottamus ja turvallisuus, asiat, joista haastattelemieni naisten elämässä on jäljellä vain rippeitä. Ihmistä arvostava suhtautumistapa ei estä näkemästä asioiden tai elämän karuutta tai julmuutta, eivätkä nämä tekijät puolestaan estä leimatuksi joutuneen ihmisen puolelle asettumista, välittämistä ja kunnioittamista. Aidossa kohtaamisessa ihmiselle voi muodostua kokemus autetuksi tulemisesta. Hän tulee kuulluksi ja kunnioitetuksi ihmisenä, tasaveroisena muiden ihmisten kanssa, eikä leimattuna, ulkopuolisena ja vähämerkityksellisenä toisena, elinkautiseen vankeuteen tuomittuna naisena. (Laitista 2004, 304–306 mukaillen.)

9.5 Elinkautisvangin epävarma tulevaisuus

Tulevaisuus näyttäytyy elinkautista vankeusrangaistusta suorittavalle ihmiselle epämääräisenä asiana, jota mietitään paljon, josta puhutaan vähän. Kaikki haastateltavat kertoivat miettivänsä vankilassa ollessaan tulevaisuutta. Tulevaisuudesta puhuttiin kuitenkin varovasti, koska vapautumisesta ei ole varmuutta. Naiset kokivat epäoikeudenmukaisena, että vankeutta suorittaviin ihmisiin suhtaudutaan yhtenä joukkona ja että esimerkiksi yksittäisen elinkautisvangin sääntöjen rikkominen kustautuu kaikille elinkautisvangeille. Esimerkkinä tästä mainittiin julkisuudessa paljon esillä ollut tapaus, kun eräs mieselinkautisvanki ei palannut poistumislavaltaan vankilaan, vaan lähti karkumatkalle syyllistyen myös uusiin rikoksiin. Mediassa heräteltiin tapahtuman yhteydessä keskustelua siitä, että pääsevätkö elinkautisvangit liian helposti lomille ja ovatko vapautumisajankohdat kohdallaan. Naiset kokivat tämän keskustelun elinkautisvankeja yleisesti syyllistävänä ja julkisuudessa ehdotetut elinkautisvankien vapautumisajankohdan myöhentämiset pyrkimyksenä joukkorangaistukseen.

No, sen jälkeen täälläkin ihan ylintä tasoo myöten, kun tuli tämä karkausjuttu, tään äijän joka heijastu meihin, niin sanottiin, että juu se tulee neljä-viistoista vuotta [ennen kun voi vapautua, NV], mehän melkeen kontattiin täällä, me muutamat naiset. Oltiin aivan katastrofissa. Yritettiin vaan tukee toisiamme, että jaksetaan. Et eihän me säilytä täällä hengissä.

Haastattelemani naiset olivat tietoisia suunnitteilla olevista vankeutta koskevista lakiuudistuksista ja niiden mahdollisista vaikutuksista heihin. Muutoksiin suhtauduttiin epäillen, koska niiden pelättiin entisestään huonontavan elinkautisvankien tilannetta sekä ennen kaikkea vaikeuttavan poistumislupien saamista ja myöhentävän vapautumisaikoja. Naiset olivat pitkän vankeuden aikana nähneet ja kokeneet elinkautisvankien vankilassaoloaikojen pidentymisen. Tilanne koettiin epätoivoisena odotteluna ja olemisena.

No sit tuli aina jotain sellasii valonpilkahduksii, et joku kerto miten Koivisto armahti naisii jo seitsemän vuoden jälkeen ja sit piti sitä oljenkortenaan, et oisko mahdollisuus. Kun kuitenkin piti ittestään, et käyttäyty asiallisesti ja ei haistattele vartijoita ja tekee mitä käsketään. No, sitten tuli tämä Martti Ahtisaari ja taas raja nousi. Hän armahti vasta kymmenen vuoden jälkeen. No nyt tuli sit taas Halonen, joka armahtaa taas vasta kahdentoista neljäntoista vuoden jälkeen. Et nyt tää alkaa olla taas aika toivotonta. Et mullakin alkaa XX vuosi ja vapautta ei oo näkyvissä. Et ei, musta tuntuu, et ei mun elinaika riitä tähän. Et nyt kun taas tulee joku pressa, joka nostaa sen seitsemääntoista vuoteen, niin se on siinä. Et joskus toivoo, et ois rohkeutta tehdä se itsemurha ja todella onnistua siinä. Et kun ei tää, ei tää johda mihinkään. Tääl vaan ollaan ja odotellaan.

Naiset pohtivat haastatteluissa mikä merkitys itsestä ja omasta hyvinvoinnista huolehtimisella on. Vapautuminen näyttäytyi ajoittain niin epätodennäköisenä asiana, että naiset kertoivat elämänhalujen olevan välillä hyvin vähissä. Kun elämä tuntuu vaikealta ja ylivoimaiselta valtaa välinpitämättömyys tilaa ihmisen sisäisissä orientaatioissa (Järventie 1993, 136). Järventie (1993) on pohtinut voisiko välinpitämättömyys suhtautumismuotona olla myös eräänlainen selviytymisstrategia. Loukutilanteessa ihminen kokee hänellä olevan kaksi vaihtoehtoa, elämä ja kuolema, joista kumpakaan hän ei halua, mutta ne ovat ainoat vaihtoehdot ja niistä on valittavan toinen. Ihminen voi valita elämän, mutta samalla ja sen myötä myös piittaamattomuuden elämää kohtaan. Kun ei piittaa mistään, ei anna millekään erityistä painoarvoa tai merkitystä, niin elämää voi jatkaa loukussakin. Pyrkimällä suhtautumaan elämään välinpitämättömästi ihminen voi pyrkiä välttämään tunteitaan, sillä samantekeväelämä ei viritä niin paljon ahdistusta, tuskaa, toivottomuutta eikä masennusta, kuin merkityksellinen elämä. (Järventie 1993, 136.)

Täällä vaan yrittää pysyä hengissä. Ja se on se asia minkä kans joutuu hyvin usein taistelee, et minkä takia mä viitin edes huolehtii ittestäni, kun en mä edes tiedä pääsenks mä koskaan elämään. Et tarviinks mä koskaan, pitäiskö mun säilyy hengissä sinne saakka. Et mitä hyötyy siitä on. Et ne on semmosii ajatuksii minkä yli on aina pakko taistella.

Pisimpään vankilassa ollut haastateltavani, joka uskoi olevansa melko lähellä vapautumista, jaksoi ainakin hetkittäin uskoa elämään vapaudessa ja haaveilla siitä. Hän perusti luottamuksensa siihen, että hänellä on vapauduttuaan ihmisiä tukenaan. Hän uskalsi ajatuksissaan jo hieman rakennella tulevaa vapautumisen jälkeistä aikaa. Suunnitelmat olivat kiinni arkisessa elämässä, siinä mistä hän oli jääty paitsi vankeuden aikana.

Mulle on Jumala antanu tämmösen ihmeellisen luonteen, et tavallaan suojelee mua täysin luhistumasta. Kuitenkin uskon vielä siihen, että tästä vielä selviän.... Minä oon semmosella asialla pitäny monta vuotta pääni selvänä kun mulla on mun synnyinkodista kuva seinällä ja minä oon ajatellu niin, että mä sinne sitten menen kun minä pääsen vankilasta pois. Mä aina vaan ajattelin mitä kaikkea mä voi siellä yksin tehdä ja ostan pienen auton ja mulla on hirveesti sukulaisia, et käyn sukulaisissa siellä. Et mä rakentelin sitä tulevaa jo sillon, että minä sain lohtua siitä. Et sillä tavalla ajatukset oli aina siellä, et nytkin tälläinen ihana kesäil-

ta, nyt mä voisi olla järvellä ongella. Sellasilla hyvillä mielikuvilla. Et piti pitää ittensä jollakin tavalla balanssissa.

Vankeuden jälkeistä aikaa miettivät myös ne naiset, jotka eivät vielä uskaltaneet selkeästi suunnitella vapautumiselle sisältöä, koska eivät luottaneet sen koittavan lähiaikoina. Vapaus on naisten mielestä asia, jota pyritään olemaan miettimättä, koska sen ajattelu tekee kipeää, mutta toisaalta siitä voi saada myös joskus voimaa. Vapautta on jopa mahdotonta olla miettimättä, koska se on asia, jota vankilassa eniten kaivataan.

Sitä aikaa, kun pääsee pois tulee mietittyä päivittäin. Aina jonkun asian yhteydessä tulee mieleen, et entäs sitten jos ois elämässä, niin miten tämän asian tekis tai mitä sitten tapahtuis.

Kaksi naista oli hakenut armahdusta sitä saamatta. Naiset kuvasivat hylkäävän päätöksen saamista lamaannuttavaksi epäonnistumisen kokemukseksi. Eräs haastateltava pohti, ettei hän ei mahdollisesti hakisi armahdusta ollenkaan, koska koki sen nöyristelynä niille tahoille, joilta hän ei ole kokenut saavansa minkäänlaista oikeutta.

Ja mä olen sanonu, enkä halua selitellä mitään, mä en ole anonu kertaakaan armoa, enkä mä tiedä anonko mä ennen kun kun mut potkastaan pois [vankilasta, NV], koska mä en ole saanu edes oikeutta. Mä koen tään tällä tavalla, että miksi mun pitää mennä konttaamaan, kun mua kohtaan ollaan oltu täysin epäoikeudenmukaisia.

Vapautuva vanki tarvitsee ennen kaikkea asunnon, varmuuden toimeentulosta ja tukevia sosiaalisia suhteita (Ulvinen 1996, 228). Vapaus on pelottava asia, koska se edellyttää uudelleen sopeutumista siviilimaailmaan (Ulvinen 1996, 216). Vankilasta vapautuvan ihmisen sosiaalinen asema siviiliyh-teiskunnassa ei enää koskaan ole sama, kuin ennen vankilaan joutumista (Goffman 1997, 37). Nais-ten vapauden kaipuuseen ja vapautumistoiveisiin sekoittui myös pelon tunteita ennen kaikkea siitä, miten asiat järjestyvät vapautumisen jälkeen. Vankeinhoidossa puhutaan paljon suunnitelmallisesta vapautumisesta ja sen tärkeydestä. Elinkautisvangilla vapautuminen tapahtuu hyvin nopealla aikatau- lulla ja sen vuoksi sitä on vaikea valmistella etukäteen. Vapautuminen koittaa silloin kun elin- kautisvangin armahdusanomukseen tulee myönteinen päätös. Tilanteessa ei välttämättä ehditä hankkia vapautuvalle vangille asuntoa tai järjestää muitakaan siviilielämän asioita. On vaikea kuvi- tella tilannetta, että jopa pitkälti toistakymmentä vuotta vankilassa ollut ihminen saa tietää, että hä- nen armonanomuksensa on hyväksytty, joten hän on vapaa lähtemään pois vankilasta. Ei näin ollen ihme, että vapautumisen toivomisen odotuksiin sekoittuu myös pelontunteita.

...paperi tulee taloon ja ne ilmoittaa, et kerää tavaras ja häivy. Ja kukaan ei välitä siitä onks mulla katto pään päällä. Mun on vaan häivyttävä..

10 YHTEENVETO JA POHDINTA

Tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää minkälaiset prosessit edeltävät elinkautista vankeusrangaistusta ja miten rangaistuksen täytäntöönpano etenee, mitä vapauden menetys ja ihmissuhteet merkitsevät elinkautista vankeusrangaistusta suorittavalle naiselle, sekä millaista naiselinkautisvangin elämä on vankilassa. Olen hakenut näihin kysymyksiin vastausta haastattelemalla kolmea elinkautista vankeusrangaistusta suorittavaa naista syvähaastattelumetodin avulla.

Elinkautiseen vankeuteen tuomituksi tuleminen oli ollut naisille traumaattinen kriisi. Naisten puheessa korostui elämä laitospäristössä: suljetussa, rajatussa ja lukitussa tilassa. Haastateltavat kokivat vankeuden ja siviiliin olevan kaksi kokonaan eri maailmaa, joissa on erilaiset toimintatavat ja pelisäännöt. Vankeuden myötä naisista tuli naisvankeja ja tuomituksi tuloa seurasi useita vuosia kestänyt kaoottinen elämäntilanne. Vankeuden myötä vankilasta, suljetusta ja rajatusta tilasta tuli naisten elinympäristö. Tämän tilan muodostavat naisten kokemuksissa paitsi fyysiset puitteet, niin myös vankilassa läsnä oleva henkilökunta ja muut vangit.

Pitkän vankeuden myötä naiset kokivat elämässä murentuneen lähes kaikki se, minkä ympärille ihmiset rakentavat elämäänsä siviiliyhteiskunnassa. Naiset mielsivät, että vankeudessa kaikista raskain ja kipein asia oli vapauden menettäminen. Heille elämä on yhtä kuin vapaus, joten vankilassa eläminen on olemista, ”pakkosopeutumista” ja toimeen tulemista, mutta ei elämistä. Naisten vankeuskokemukset olivat hyvin kokonaisvaltaisia: ne olivat niin psyykkisiä kuin fyysisiä, eri tuntemusten kietoutuessa toisiinsa. Elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomituille naiselle vankeus on ollut sarja marginalisaation kokemuksia. Naiset olivat menettäneet vankeuden myötä niin työnsä, vankeutta edeltäneen yhteiskunnallisen asemansa sekä mahdollisuuden elämää vapaata elämää omassa kodissa ja lähellä itselle tärkeitä ihmisiä. He ovat joutuneet suljettuun laitokseen, jossa heidän on elettävä vieraiden ihmisten keskellä vailla tietoa vapautumisesta. Elinkautisen vankeusrangaistuksen myötä he ovat saaneet murhaajan ja elinkautisvangin leiman. Lisäksi naiset kokivat olevansa marginaalissa suhteessa niin miesvankeihin kuin määräaikaista vankeutta suorittaviin naisvankeihin. Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavalle ihmiselle tulevaisuus näyttäytyy epämääräisenä asiana, koska vapautumisesta ja sen ajankohdasta ei ole varmuutta.

Vankeuden myötä naiset kokivat tulleen uloslyödyiksi yhteiskunnasta ja sitä myötä myös elämästä. Tunnetta epäoikeudenmukaista uloslyönnistä korosti vielä se, että naiset kokivat saamansa rangaistuksen epäoikeudenmukaiseksi. Vankeus oli koetellut vahvasti naisten kokemusta omasta ihmisarvosta ja johtanut voimakkaisiin epätoivon kokemuksiin, itsemurha-ajatuksiin sekä yrityksiin. Naiset kokivat olevansa yksin, ulkopuolisia ja erilaisia niin yhteiskunnassa kuin vankien keskellä. Naiset eivät olleet päässeet traumaattisen kokemuksen työstämisessä juuri eteenpäin, koska

eivät olleet saaneet tarvitsemaansa apua ja tukea. Naiset toivoivat tulevansa kohdatuiksi, kuulluiksi ja kohdelluiksi yksilöinä.

Vankeus ihmisen muuttaa kokemusta omasta itsestä ja yhteiskunnasta. Vankeus ravistelee ihmisen elämää kokonaisuudessaan. Elinkautiseen vankeuteen joutumisessa on yhtäläisyyksiä vakavan sairastumisen kanssa: se on katkoskohta, jossa aiemman elämän merkitykset eivät enää päde ja elämäkertä joudutaan rakentamaan uudelleen. (Soivio 2003, 97–87.) Osaa aineistosta voi tarkastella eräänlaisena selviytymispuheena, jonka avulla naiset ovat jäsentäneet omaa subjektiuttaan, sen haavoittuvuutta ja kestävyyttä vankeuden eri vaiheissa (ks. Saarenheimo 1997, 180). Selviytyminen on kuitenkin pakkoselviytymistä ja ajan kuluttamista päivästä toiseen, eikä sellaista elämää millaista naiset haluaisivat elää.

Vankeus pakottaa ihmisen tarkastelemaan elämänsä kulkuaan ja elämän merkitystä. Mikäli ihminen ei saa tässä prosessissa tukea, voi hänen selviytymiskeinokseen muodostua esimerkiksi tapahtuneen kieltäminen. Pitkän vankeuden myötä ihmisen elämäntarkastelusta voi tulla myös jatkuvaa pakonomaista menneiden asioiden hautomista ja se voi nostaa pintaan ihmisen jaksamiselle ylivoimaisia syyllisyyden- ja häpeäntunteita sekä masennusta. Tällöin eheytyksen tilalla voi olla epätoivo. Vankeinhoidossa on suuri tarve terapiatyölle. Vankeudessa elävien ihmisten itsetuhoisuuteen ja itsemurha-ajatuksiin tulisi suhtautua vakavasti ja ihmisen saada hoitoa sekä ennen kaikkea keskustelua hyvien ajoin ennen kuin ihminen ajautuu itsemurhayritykseen. Ihminen tarvitsee luotettavan, ammatillisen keskusteluyhteyden vankeuden alusta vankeuden loppuun sekä suunnitelmallisesti toteutettavan vapautumisen ja yhteiskunnalta riittävät tukitoimet vankeuden jälkeen. Naisten kokemusten perusteella voi kyseenalaistaa onko tähän tällä hetkellä riittäviä mahdollisuuksia.

Haastattelemini naisten kokemus siitä, että vankeinhoidolla ei ole tarjota heille kuntoutusta on otettava vakavaan pohdintaan. Vankeinhoidon vahva ja sinänsä tärkeä päihdetyö ja sen kehittäminen vaikuttaa jättäneen muut toiminnot päihdekuntoutuksen jalkoihin. Työkokemukseni perusteella tiedän, että haastattelemini naiselinkautisvankien lisäksi vankiloissa on myös määräaikaista vankeusrangaistusta suorittavia naisia, joilla ei ole päihdeongelmaa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että eivät nämä ihmiset tarvitsisi kuntoutusta: heidän tulisi saada sitä aivan niin kuin muidenkin vankien. Ihmisiä ei saisi asettaa eriarvoiseen asemaan sen perusteella onko heillä päihdeongelmaa vai ei. Pitkäaikaisvangeille tulisi suunnitella omia yksilöllisiä kuntoutuspalveluja, joissa otettaisiin huomioon tässä tutkimuksessa esille tulleet naiselinkautisvankien erityistarpeet. Naisten kokemusten perusteella kannatan Susanna Salinin (1996) tutkimuksessaan jo kohta kymmenen vuotta sitten esittämää suositusta terapeuttisten yhteisöjen käytöstä. Salin ehdotti, että elinkautisvangit sijoitettaisiin

tuomion alussa pieniin asuinyksiköihin, joiden toiminta perustuisin yhteisöllisyyteen ja hoidollisuuteen. (Salin 1996, 146–147.)

Olen nostanut tutkimuksessa keskiöön naisten kokemukset ja heidän oman tulkintansa elämästään. Asiat on kerrottu niin kuin naiset itse ovat ne kokeneet ja tulkinneet. Valitusta lähestymistavasta huolimatta tutkimuksen tarkoituksena ei ole mitätöidä tapahtunutta rikosta tai vaientaa henkirikoksesta vankeuteen tuomittujen ihmisten syyllisyyttä. Vankeudessa on osaltaan kysymys sovittamisesta: vankeuden avulla ihminen sovittaa rikoksen, joka tekijäksi hänet on riippumattomassa tuomioistuimessa todettu ja josta hänelle on tuomittu vankeusrangaistus. Vaikka naiset kokivat itsensä monella tavoin uhriksi ja olen korostanut kuinka heille tulisi tarjota mahdollisuus näiden kokemusten läpikäymiseen, niin yhtä tärkeänä näen sen, että naiset saavat mahdollisuuden prosessoida myös syyllisyyttään. Naisten puheesta voi huomata, että heillä on paha olla. Paha olo ei mielestäni ole itsessään negatiivinen asia, sillä se osoittaa ihmisellä olevan kyky tuntea; sen, että ihmisen tunteet eivät ole turtuneet. Traumaattisen kriisin kohdannut ihminen ei kuitenkaan selviä pahan olon työstämisestä yksin, vaan tarvitsee siinä terapeutista tukea. Uskon, että naisia voitaisiin tukea paitsi pitkäkestoisen terapian niin myös monin sosiaalityön keinoin ja erityisesti psykososiaalisen työorientaation avulla.

Terapian järjestäminen ja hoidollisten yksiköiden vankeinhoidon sisälle ei ole yksinkertaista (ks. esim. Tourunen 2000). Se vaatii vankeinhoitoon ja yksittäisiin laitoksiin rakenteellisia muutoksia, riittävässä määrin terapiatyöhön koulutettuja työntekijöitä sekä yleistä ajattelutavan muutosta. Aineistoni tukee sitä ajatusta, että elinkautisvangit tarvitsevat terapeutista tukea koko vankeuden ajan, mutta erityisesti vankeuden alussa. Hoidolliset yhteisöt mahdollistaisivat vertaistuen saamisen ja toisaalta raskaasta rikoksesta tuomituksi tulemiseen liittyvien kokemusten ja tunteiden läpikäymisen. Terapiatyön merkittävyyden ohella ei myöskään tule unohtaa varsinaisten lähityöntekijöiden, vankien kanssa arjen rutiineissa läsnä olevien vartijoiden ja muun vastaavan henkilökunnan roolia. Suljetussa ympäristössä työskentely voi kuluttaa myös työntekijää ja elämän usein ikävän ja pahan puolen näkeminen voi kovettaa herkkyuden toisen ihmisen kunnioittavaan kohtaamiseen. Tätä herkkyyttä tulisi vahvistaa ja pitää yllä henkilökunnan koulutuksen ja työnohjauksen keinoin.

Haastattelemat naisvangit olivat ennen vankeuttaan eläneet hyvin tavallista elämää: heillä esimerkiksi oli perhettä ja he olivat käyneet työssä. Näin haastattelemani naiset särkevät sitä hyvin yksilotteista kuvaa naisvangeista, johon usein liitetään päihdeongelmat ja muut huono-osaisuuden stereotyyppiat. On kuitenkin syytä huomioida, että kuten naisvangit, niin myöskään elinkautista vankeusrangaistusta suorittavat naisvangit eivät ole yhtenäinen ryhmä. Vankilassa työskentelyni kautta tiedän heidän joukossaan olevan eri-ikäisiä, eri elämäntilanteista sekä erilaisista rikoksista vankilaan

joutuneita naisia. Tämä tutkimus on rakentunut kolmen haastattelemanin naisen kertomusten pohjalta, joten tuloksia ei voida yleistää kaikkia elinkautista vankeusrangaistusta suorittavia naisia koskeviksi. Tulokset osoittavat kuitenkin sen, kuinka tärkeää olisi, ettei vankeja kohdeltaisi yhtenäisenä massana, koska he eivät ole yhtenäinen joukko. Näin myös heidän kuntoutustarpeensa ovat erilaiset. Kaikki elinkautisvangit eivät välttämättä ole kykeneviä ottamaan vastaan terapiaa, eivätkä näin ollen hyödy mahdollisesta terapiasta. Haastattelemanin naiset kuitenkin ilmaisivat selkeästi toivovansa vankilassa olevan enemmän mahdollisuutta henkilökunnan kanssa keskusteluun, joten tällöin mielestäni heille tulisi myös sitä tarjota. Se, että ihminen on tehnyt tuomittavan teon, ei poista hänen oikeuttaan saada apua.

Vankeus ei saisi sisältää lisärangaistuksia, rangaistuksia rangaistuksen sisällä. Vankeusrangaistuksen sisältönä tulisi yksin olla vapauden menettäminen, se todetaan niin vankeutta koskevassa lainsäädännössä kuin vankeinhoidon yhdeksi ohjenuoraksi määritellyssä niin sanotussa normaalisuusperiaatteessa. Näin ei kuitenkaan tätä nykyä ole, sillä jo tapa millä rikoksia käsitellään mediassa sisältää häpeärangaistuksen elementtejä, kun rikosjutuissa esimerkiksi kerrotaan vankeusrangaistuksen saaneen ihmisen nimi mahdollisesti kuvan kanssa. Uutisointi ei itsessään ole huono asia, mutta se tapa millä asioita mediassa käsitellään, on usein asianosaisia häpäisevää. Tämä voi osaltaan vaikuttaa siihen, että rikoksesta tuomittu ihminen pyrkii kieltämään teon välttyäkseen tältä häpeärangaistukselta. Tulisiko suomalaisen yhteiskunnan, oikeusjärjestelmän ja vankeinhoidon sitten luopua yksin vapauden menettämisen periaatteesta mikäli se ei ole realistista? Mielestäni vahva yhteiskunta ei luovu eettisistä periaatteistaan, vaan ennemminkin pyrkii tekemään töitä periaatteiden saavuttamiseksi. Vankeusrangaistuksen kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että rangaistusjärjestelmää tulee kehittää todellisesti sen haittoja minimoivaan suuntaan, ettei se yksin jäisi puheen tasolla tapahtuvaksi toteamukseksi.

Naisten huomiotta jääminen niin vankeinhoidon käytännöissä kuin vankeja koskevassa tutkimuksessa on asia, jota olisi syytä laajemminkin pohtia ja tarkastella. Kyse on mielestäni laajasta yhteiskunnallisesta haasteesta: niin vankeinhoito- ja kriminaalihuoltotyötä kuin sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja suunniteltaessa tulisi nykyistä voimakkaammin huomioida sukupuoli ja sukupuolten erityistarpeet. Marginaali-ilmiöt ja marginalisaatio liitetään hyvin yksinkertaistaen miessukupuoleen. Kun vankilassa olevista naisista, naisten väkivallanteoista ja naisvankien ongelmistaan ei puhuta asiallisella tasolla, vaan yksin iltapäivälehtien lööpeissä, määrittyy aihe tabuksi (ks. Granfelt 2004, 214): aiheesta puhumista ei nähdä suotavaksi, eikä aina edes tarpeelliseksi. Olen pohtinut, onko puhumattomuuden yhtenä syynä mahdollisesti se, ettei omata valmiuksia käsitellä aiheen herättämiä ristiriitaisia tunteita. Kuvitellaanko, että sulkemalla naisvangit ja erityisesti naiselinkautis-

vangit ja heidän ongelmansa pois yhteiskunnallisesta keskustelusta ei myöskään tarvitse ryhtyä ratkomaan tämän ihmisryhmän tilanteeseen liittyviä ongelmia.

Yhteiskunnan eettisenä mittapuuna on yleisesti sanottu pidettävän sitä kuinka se huolehtii vähäosaisistaan. Itse näen yhteiskunnan moraalitason ja eettisyyden osoittimena myös sen kuinka se huolehtii leimatuista ja tuomituista ihmisistä; ihmistä, joita kohtaan yleisissä mielipiteissä ei osoiteta empatiaa, vaan jotka on haluttu ja halutaan eristää vankeuden myötä näkymättömiin. Näen, että elinkautiseen vankeuteen tuomitun ihmisen elämä on erittäin suuressa vaarassa lukkiutua ja ajattelu kaventua oman epätoivon ympärille mikäli hän ei saa tilanteessaan asiantuntevaa ja pitkäkestoista terapeutista apua. Marginaalissa oleva, leimattu ihmisryhmä ei myöskään kykene puolustamaan omia oikeuksiaan, etujaan ja palvelujaan (Laitinen 2004, 288). Vankeuteen liittyvä häpeä vaientaa ihmisen, tekee hänet äänettömäksi. Hänelle ei anneta oikeutta vaatia. (Ks. Laitinen 2004, 288). Näen sosiaalityön ja sen tutkimuksen keskeisenä tehtävänä asettua näiden ihmisten puolelle ja edunvalvojaksi, mutta ei niin että puhuttaisiin yksin naisten puolesta, vaan että ennen kaikkea annettaisiin heille ääni.

Vankeinhoito on sitoutunut edistämään vankeusrangaistukseen tuomittujen yhteiskuntaan sijoittumisen edistymistä ja vankeudesta aiheutuvien haittojen minimoimista. Näiden tavoitteiden täyttäminen ja saavuttaminen edellyttää riittävien terapiapalvelujen järjestämistä pitkäaikaisvangeille ja erityisesti elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomituille ihmisille. Kyse on pitkälti rakenteellisista ratkaisuista ja resursseista: mikäli vankeinhoitoon ei suunnata riittäviä varoja, ei myöskään ole mahdollisuutta rekrytoida riittävässä määrin ammattitaitoista henkilöstöä, joka puolestaan on edellytys tarvittavien toimintojen järjestämiseksi. On mahdotonta ajatella, että ihminen olisi toistakymmentä vuotta kestäneen vankeuden jälkeen kykenevä elämään edes jotakuinkin täysipainoista elämää, mikäli hän ei ole missään vaiheessa käsitellyt epätoivon, epäoikeudenmukaisuuden ja häpeän kokemuksia mitkä ovat leimanneet hänen elämismaailmaansa elinkautisen vankeusrangaistuksen ja siihen liittyvien prosessien myötä. Tapahtuneiden asioiden ja syyllisyyden käsittely on ainoa keino auttaa ihmistä eteenpäin, muutoin on vaarana, että ihminen uhriutuu: jämähtää tunnetasolla tiettyyn kokemukseen, eikä pääse elämässään eteenpäin vaikka sitä haluaisi (Laitinen 2004).

Tutkimusprosessini loppuvaiheessa olen pohtinut mitä elinkautisesta vankeusrangaistuksesta vapautuneille ihmisille tapahtuu vapautumisen jälkeen. Miten naiset sopeutuvat vapaaseen elämään ja niihin muutoksiin, joita vapaassa yhteiskunnassa on tapahtunut sinä aikana kun he ovat olleet vangittuina ja kuinka he tulevat kohdatuksi ja kohdelluksi. Tämä olisi mielenkiintoinen jatkotutkimushaaste: tutkia millaiseksi elinkautisvangin elämä muotoutuu vankeuden jälkeen ja tarkastella asiaa

esimerkiksi haastatteleamalla elinkautisesta vankeusrangaistuksesta vapautuneita ihmisiä joitakin vuosia vapautumisen jälkeen.

LÄHTEET

Julkaistut lähteet:

Ansiot ja rahankäyttö. Vankeinhoitolaitos. <http://www.vankeinhoito.fi/15126.htm> 13.2.2005.

Cohen, Stanley & Taylor, Laurie 1986. Mielenterveyden säilyttäminen. Tutkimus pitkän vankeuden vaikutuksista. Vankeinhoidon koulutuskeskus. Julkaisut 2/1986. Helsinki.

Cullberg, Johan 1991. Tasapainon järkkyyssä – psykoanalyttinen ja sosiaalipsykiatrinen tutkielma. Keuruu: Otava.

Eaton, Mary 1993. Women After Prison. Buckingham, Philadelphia: Open University Press.

Eerikäinen, Kaisu 2002a. Henkirikosvangit. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma Oy, 164–173.

Eerikäinen, Kaisu 2002b. Tutkintavangeista. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma Oy, 174–182.

Esitutkintalaki 30.4.1987/449.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Foucault, Michael 1980. Tarkkailla ja rangaista. Helsinki: Otava.

Goffman, Erving 1997. Minuuden riistäjät. Tutkielma totaalisista laitoksista. Marraskuun Liike.

Gordon, Tuula 1993. Toiseuden ”esiinmarssi”. Sosiologia 3. 1993. 30. vuosikerta. Westermarckseuran julkaisu, 165–173.

Granfelt, Riitta 2004. Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä. Janus, Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 2/04. Volume 12, 134–154 .

Granfelt, Riitta 2003. Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta. Suomen ympäristö 613. Helsinki: Ympäristöministeriö.

Granfelt, Riitta 2002. Pahasta kirjoittaminen. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varojen välillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 127–142.

Granfelt, Riitta 1998. Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 702. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Grönholm, Anna-Katrina 2002. Pitkäaikaisvangit. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma Oy, 153–163.

Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi HE 263/2004.

<http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040270> 6.2.2005.

Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeutta ja ehdonalaista vapauttamista koskevaksi lainsäädännöksi HE 262/2004 <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040262> 6.2.2004.

Heiskanen, Marja-Liisa 2003. Kaksi näkökulmaa vammaisuuteen: Tragedia ja sosiaalinen malli. Dialogi 1/2003. <http://www.stakes.fi/dialogi/03/dia12003/7.htm> 5.2.2005.

Helne, Tuula & Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko 2004. Johdanto: Sisään, mutta mihin ja miten – Kysymyksiä yhteisyydestä. Teoksessa Tuula Helne & Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) Seis yhteiskunta – tahdon sisään! SoPhi 80. Jyväskylän yliopisto, 7–19.

Helne, Tuula 2004a. Syrjäytymisen solmut – eli miksi syrjäytymisestä puhuminen on niin hankalaa? Teoksessa Tuula Helne & Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen (toim.) Seis yhteiskunta – tahdon sisään! SoPhi 80. Jyväskylän yliopisto, 23–53.

Helne, Tuula 2004b. Syrjäytymisen yhteiskunta. *Stakes, Tutkimuksia 123. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.*

Helne, Tuula 2002. Sisällä, reunalla, ulkona? Kohti relationaalista syrjäytymisen tarkastelua. Teoksessa Kirsi Juhila & Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) *Marginaalit ja sosiaalityö. SoPhi 65. Jyväskylän yliopisto, 20–43.*

Henkilöstötilinpäätös 2003. Rikosseuraamusviraston monisteita 7/2004.

<http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/q87onbe0fo.pdf> 17.11.2004.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 1997. *Tutki ja kirjoita. Helsinki: Kirjayhtymä.*

Huotari, Kari 2003. Hiv-positiivisten elämä ja terveyden kokemus. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo, Ilkka Kangas & Ullamaija Seppälä (toim.) *Sairas, potilas, omainen. Näkökulmia sairauden kokemiseen. Tietolipas 189. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 118–141.*

Huotari, Kari 1999. Positiivista elämää, hiv-tartunnan saaneiden selviytyminen arjessa. *Sosiaalipoliitiikan laitoksen tutkimuksia 2/99. Helsingin yliopisto.*

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja 2003. Kantaaottavuus tutkimuksen eettisenä kysymyksenä. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) *Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 87–109.*

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja 2002. Paha inhimillisyyden ja ammatillisen auttamisen haasteena. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) *Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varojen välillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 8–17.*

Husso, Marita 2003. *Parisuhdeväkivalta. Lyötyjen aika ja tila. Tampere: Vastapaino.*

Hypén, Kimmo 2004. Vankilasta vuosina 1993–2001 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. *Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004.*

Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna 2004. *Johdanto: neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.*

- Joukamaa, Matti 1995. Kuolema vankilassa. Vankikuolemat Suomessa vuosina 1969-1992. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1995:4. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Juhila, Kirsi 2004. Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen & Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.
- Juhila, Kirsi 1999a. Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhlia & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 160–198.
- Juhila, Kirsi 1999b. Tutkijan positiot. Teoksessa Arja Jokinen & Kirsi Juhlia & Eero Suoninen (toim.) Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 201–232.
- Järventie, Irmeli 1993. Selviytyä hengiltä. Sosiaalipsykologinen ja sosiaalipsykiatrinen näkökulma itsemurhiin. Stakes, Tutkimuksia 34. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.
- Järvinen, Saija 1988. Pilveä, puntteja ja päiväunia. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 6/1988. Helsinki: Valtion painatuskeskus..
- Järvinen, Tero & Janhukainen, Markku 2001. Kuka meistä onkaan syrjäytynyt? Marginalisaation ja syrjäytymisen käsitteellistä tarkastelua. Teoksessa Minna Suutari (toim.) Vallattomat marginaalit. Yhteisöllisyyksiä nuoruudessa ja yhteiskunnan reunoilla. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura, Julkaisuja 20, 125–151.
- Kauppila, Tarja 1999. Vankeudesta vapauteen. Suomalaisen miesvankien turvattomuus ja elämäntilanteiden hallinta. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 2/1999. Tietosanoma Oy.
- Keski-ään kriisin taustaa. <http://www.tukiasema.net/teemat/artikkeli.asp?docID=325> 3.4.2005.
- Kivivuori, Janne 1999. Suomalainen henkirikos. Teonpiirteet ja tekojen olosuhteet vuosina 1988 ja 1996. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 159. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- Kortteinen, Matti 1982. Lähiö. Tutkimus elämäntapojen muutoksesta. Helsinki: Otava.

Kuhmonen, Petri 1998. Näkökulmia filosofian oppimiseen ja oppimisen filosofiaan. Opettajan tutkinnon päättötyö Jyväskylän ammattikorkeakoulussa / ammatillisessa opettajakorkeakoulussa. <http://www.cc.jyu.fi/~petkuhm/filope.htm> 18.4.2004.

Kuntouttava toiminta. Vankeinhoitolaitos. <http://www.vankeinhoito.fi/15982.htm> 25.2.2005.

Kuure, Tapio 1996. Marginaalin politiikkaa. Marginaalista murtautumisen vaihtoehtoiset strategiat. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kriisi – kuinka eteenpäin. <http://www.tukiasema.net/teemat/artikkeli.asp?docID=36> 5.2.2005.

Kriminaalihuoltolaitos & Vankeinhoitolaitos. Vuosikertomus 2003.

KRIS-Suomi ry. <http://www.kolumbus.fi/kris.kid/> 25.2.2005.

Kristeva, Julia 1992. Muukalaisia itsellemme. Helsinki: Gaudeamus.

Kyngäs, Margit 2000. Vankeus miehen elämänsäällä. Tutkimus nuorena rikosentekijänä vankilaan tuomittujen miesten lapsuudesta, vankeusajasta ja vankeuden jälkeisestä elämästä. Acta Universitatis Lapponiensis 36. Rovaniemi: Lapin yliopisto.

Kääriäinen, Juha 1994. Seikkailijasta pummiksi. Tutkimus rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Helsinki: Painatuskeskus.

Laine, Timo 2001. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II – näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökotiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 26–43.

Laitinen, Merja 2004. Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tampere: Vastapaino.

Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta 21.12.1984/945.

Laki rangaistusten täytäntöönpanosta 19.12.1889/39A.

Laki tutkintavankeudesta 19.7.1974/615.

Leskinen, Riitta & Pösö, Tarja 1982. Naisvanki vankilassa. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisu 4/1982. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Lillrank, Annika 1998. Living One Day at a Time. Parental Dilemmas of Managing the Experience and the Care of Childhood Cancer. Stakes. Research Report 89.

Malloch, Margaret S. 2000. Women Drugs and Custody. The Experiences of Women Drug Users in Prison. Winchester: Waterside Press.

Mielenterveysasetus 21.12.1990/1247.

Mattson, Monika 1998. Pahanteon psykologia. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 1/98. Tietosanoma Oy.

Mielenterveyslaki 14.12.1990/1116.

Mielentilatutkimustoiminta. Mielentilatutkimuskäytäntö Suomessa.

<http://www.niuva.fi/mietex.html> 21.4.2004.

Muiluvuori, Marja-Liisa 2004. Vangit vankiloittain ja vankeinhoitoalueittain 1.5.2004. Rikosseuraamusviraston monisteita 6/2004.

Myhrberg, Pertti 2002. Rangaistusten täytäntöönpano. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma Oy, 49–78.

Myllylä, Aimo 1991. Vankila työyhteisönä – työyhteisö vankilana. Teoksessa Olavi Lindfors & Esko Paakkola & Kari Pylkkänen (toim.) Yhteisdynamiikka. Ihminen muuttuvassa työyhteisössä ja kulttuurissa. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy, 141–151.

Mäkipää, Leena. ”*Täällä niitä psykoja riittää*” - Ilta-Sanomien henkirikosuutisointi vuosina 1980, 1993 ja 2000. Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta, Viestinnän laitos, kesäkuu 2004.

Nenola, Aili 1994. Folkloristiikka ja sukupuolitettu maailma. Teoksessa Jari Kupiainen & Erkki Sevänen (toim.) Kulttuurintutkimus. Johdanto. Tietolipas 130. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 205–225.

Nousiainen, Kirsi 2004. Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentamisen tiloja. SoPhi 89.

Oikeudenkäymiskaari 1.1.1734/4.

Perhe muurin toisella puolella. Työryhmän mietintö. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2003.

Perttula, Juha 1995. Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. SUFI-tutkimuksia 14. Tampere: Suomen fenomenologinen instituutti SUFI.

Perushuolto. Vankeinhoitolaitos. <http://www.vankeinhoito.fi/15119.htm> 13.2.2005.

Perustuslaki. Oikeusministeriö. <http://www.om.fi/74.htm> 5.2.3005.

Pohjola, Anneli 2003. Tutkija eettiset sitoumukset. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 53–67.

Pohjola, Anneli 2002. Sosiaalityön tutkijan eettiset sitoumukset. Puheenvuoro Lapin yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan 20–vuotis juhlaseminaariin. Tutkimuksen etiikka 10.9.2002. Laajennettu abstrakti 25.8.2002.

<http://kaljaasi.it.helsinki.fi/keltal/valt/pohjola.thm>

Poistumisluvat. Vankeinhoitolaitos. <http://www.vankeinhoito.fi/15971.htm> 13.2.2005.

Pyörälä, Eeva 1995. Kvalitatiivisen tutkimuksen metodologiaa. Teoksessa Jaakko Leskinen (toim.) Laadullisen tutkimuksen risteysasemalla. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 11–25.

Pösö, Tarja 2002. Käsitteet, paha ja tutkijan rajat. Teoksessa Merja Laitinen & Johanna Hurtig (toim.) Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varojen välillä. Jyväskylä: PS-kustannus, 108–126.

Pösö, Tarja 1986. Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta. Tampereen yliopisto, Sosiaalipolitiikan laitos. Tutkimuksia 83.

Rauhala, Lauri 1993. Eksistentialinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian mone-
telmänä. Filosofisia tutkimuksia, vol. 41. Tampere: Tampereen yliopisto.

Rangaistukset. Rikosseuraamusvirasto. <http://www.rikosseuraamus.fi/15109.htm> 3.2.2005.

Report to the Finnish Government on the visit to Finland carried out by the European Committee
for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment [CPT] from 7 to
17 September 2003. Strasbourg 14 June 2004. [http://www.cpt.coe.int/documents/fin/2004-20-inf-
eng.pdf](http://www.cpt.coe.int/documents/fin/2004-20-inf-
eng.pdf) 24.2.2005

Rikoksen esitutkinta. Poliisi.

[http://www2.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/pages/12DB3C3685132724C2256B9800435B86?OpenDocu-
ment](http://www2.poliisi.fi/poliisi/home.nsf/pages/12DB3C3685132724C2256B9800435B86?OpenDocu-
ment) 3.2.2005.

Rikollisuustilanne 2003. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Oikeuspoliittisen
tutkimuslaitoksen julkaisuja 209. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Rikoslaki 19.12.1889/39.

Rikosseuraamusalan henkilöstötilinpäätös 2002. <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/yuvtxlrx.pdf>
17.10.2004.

Rikosseuraamusviraston tiedote 5.2.2004. Elinkautisvankien määrä ensimmäistä kertaa yli sadan.
<http://www.rikosseuraamus.fi/24138.htm>

Ronkainen, Suvi 1990. Ikääntyvän naisen seksuaalisuus. Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-
arvojulkaisuja. Sarja D: Naistutkimusraportteja 1/1990.

Saarenheimo, Marja 1997. Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen.
Tampere: Osuuskunta Vastapaino.

Salin, Susanna 1996. Elinkautisvangit [elämäähän se on muurien tälläkin puolella]. Vankeinhoidon
koulutuskeskuksen julkaisu 5/1996. Helsinki: Edita.

Schultz, Alfred 1967. Phenomenology of the Social World. Evanston, Illinois, Northwestern Uni-
versity Press.

Sijoittelu ja siirtäminen. Vankeinhoitolaitos. <http://www.vankeinhoito.fi/15127.htm> 25.2.2005.

Siltala, Juha 1994. Miehen kunnia. Modernin miehen taistelu häpeää vastaan. Helsinki: Otava.

Silvasti, Tiina 2001. Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 821. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Soivio, Juha 2003. Lääketieteellinen teknologia ja sydänsairauden kokemus. Teoksessa Marja-Liisa Honkasalo, Ilka Kangas & Ullamaija Seppälä (toim.) Sairas, potilas, omainen. Näkökulmia sairauden kokemiseen. Tietolipas 189. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 96–117.

Suomen hallituksen vastaus kidutuksen ja epäinhimillisen kohtelun tai rangaistuksen estämiseksi toimivan eurooppalaisen komitean [CPT] 7.-17. syyskuuta 2003 tapahtuneesta käynnistä laadittuun raporttiin. <http://www.cpt.coe.int/documents/fin/2004-31-inf-fin.pdf> 24.2.2005.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Taitto, Annika 1998. Kuka minä sitten olen? Riippuvuus ja siitä toipuminen. A-klinikkasäätiön raporttisarja nro 24.

Tammi-Moilanen, Kaisa 2002. Naisvangit. Teoksessa Markku Salminen & Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma Oy, 183 - 187.

Tavoitteet, arvot ja periaatteet. Rikosseuraamusvirasto. <http://www.rikosseuraamus.fi/15108.htm> 8.4.2005.

Tietosanakirja, 1997. Jyväskylä: Gummerus.

Timonen, T.J. 2003. Sieluun kun sattuu. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 1/2003. Tietosanoma Oy.

Toiminnot. Vankeinhoitolaitos. <http://www.vankeinhoito.fi/15120.htm> 13.2.2005.

Tourunen, Jouni 2000. Epäilyksen polttopisteessä. Tutkimus päihdekuntoutusosastosta vankilassa. Stakes, Tutkimuksia 112. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Tunturi, Janne & Syrjämaa, Taina 2002. Johdanto. Teoksessa Taina Syrjämaa & Janne Tunturi (toim.) Eletty ja muistettu tila. Historiallinen Arkisto 215. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 7–29.

Tuomioistuimet. Oikeuslaitos. <http://www.oikeus.fi/4315.htm> 3.2.2005.

Työtoiminta. Vankeinhoito. <http://www.vankeinhoito.fi/15129.htm> 13.2.2005.

Törrönen, Maritta 2000. Elämistila – elävä paikka. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 2/2000. Volume 8. Sosiaalipoliittinen yhdistys, 266–280.

Ulvinen, Veli-Matti 1996. Vankilaelämän kasvatukselliset alueet vankeinhoidon tavoitteiden kehyksessä – estettyjä kuvia? Acta Universitatis Ouluensis, Series E, Scientiae rerum socialium 22. Oulu : Oulun yliopisto.

Vainio, Riitta 2005. Ahtautta vastustavat vangit uhkaavat lakolla Riihimäellä. Helsingin Sanomat 8.4.2005. Kotimaa, A 8.

Vanajan avovankilaosasto. Vankeinhoitolaitos. <http://www.vankeinhoito.fi/16541.htm> 13.2.2005.

Vankeinhoitoasetus 16.6.1995/878.

Vankeinhoitolaitoksen ja Kriminaalihuoltoyhdistyksen periaateohjelma sekä lähiajan toimintalinjat 1999. <http://www.rikosseuraamus.fi/uploads/ad8cqicpw.pdf> 13.2.2005.

Vankien sijoittaminen rangaistuslaitoksiin. Oikeusministeriö. Ohje nro 4/011/2000. Vankeinhoito-osasto 2.5.2000.

Vankilat. Vankeinhoitolaitos. <http://www.vankeinhoito.fi/14995.htm> 13.2.2005

Vapaa-aika. Vankeinhoitolaitos. <http://www.vankeinhoito.fi/15123.htm> 13.2.2005.

Vhl:n henkilöstö. Rikosseuraamusvirasto. <http://www.rikosseuraamus.fi/15309.htm> 13.2.2005.

Vähätalo, Kari 1998. Työttömyys ja suomalainen yhteiskunta. Tampere: Gaudeamus.

Ylitornion avovankilaosasto. Vankeinhoitolaitos.

<http://www.vankeinhoito.fi/16522.htm> 13.2.2005.

Julkaisemattomat lähteet:

Huhtala, Tanja & Väkeväinen, Niina 2003. ”Jos tulis semmonen pieni kipinä” Tutkimus naisten päihdekuntoutuksesta vankilassa sekä kuntoutusjatkumosta. Julkaisematon tutkimus.

Kangas-Korhonen, Riitta 1990. Naisvangin tie takaisin vankilaan. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan laitos. Pro gradu -tutkielma.

Rintala, Taina 1989. Naisvangit oman elämänsä tulkitsijoina. Kymmenen useampikertaisen naisvangin haastatteluihin perustuva elämänpolunkuvaus. Helsingin yliopisto. Sosiologian laitos. Pro gradu -tutkielma.

Sipola, Mari 1995. ”Me ollaan kaikki yhtä suurta perhettä” - Äiti ja lapsi vankilassa. Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Sosiaalityön koulutusohjelma. Pro gradu -tutkielma.

LIITTEET

Liite 1. Tutkimuskirje

Hei!

Olen Helsingin yhteiskuntapolitiikan laitoksen yliopiston sosiaalityön opiskelija ja teen pro gradu -tutkielmaani elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomittujen naisten elämästä vankilassa. Tutkimukseni tulee perustumaan elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien naisten haastatteluihin. Toivon sinun osallistuvan tutkimukseeni.

Vankeusrangaistukseen tuomitut naiset ovat jääneet Suomessa hyvin vähälle huomiolle. Elinkautiseen vankeuteen tuomituista naisista ei tiedetä juuri muuta kuin se mitä tiedotusvälineissä kerrotaan, joten haluaisin tutkimukseni avulla tuoda esiin *naisten omia ajatuksia ja kokemuksia vankeudesta*. Haastattelujen kautta haen vastausta siihen, miten ennalta määrittelemättömäksi ajaksi määrätty vankeus vaikuttaa elämään ja millaista elämä naisena on vankilassa.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Voit osallistua haastatteluun nimettömänä ja mahdollisesti esiin tuleva henkilöllisyytesi jää vain minun tietooni. *Kaikki haastatteluissa kertomasi tieto on luottamuksellista* ja tiedot käsitellään niin, että henkilöllisyytesi ei tule missään vaiheessa esille. Tulen nauhoittamaan haastattelut ja haastattelunauhut jäävät ainoastaan minun tutkimuskäyttöni.

Mikäli olet valmis osallistumaan tutkimukseeni toivon sinun ilmoittavan siitä vankilan työntekijälle, joka antoi sinulle tämän kirjeen, jotta voin tulla tapaamaan ja haastattelemaan sinua. Mikäli olet kiinnostunut, mutta et ole vielä täysin varma haluatko osallistua tutkimukseen, niin toivon sinun kertovan myös siitä vankilan työntekijälle. Voin halutessasi tulla tapaamaan sinua ja kertoa tutkimuksestani lisää.

Voit halutessani kysyä minulta lisätietoja postitse tai puhelimitse. Yhteystietoni ovat alla.

Ystävällisin terveisin,

Niina Väkeväinen
Valtiotieteiden yo

Niina Väkeväinen
Helsingin yliopisto
Yhteiskuntapolitiikan laitos
Snellmaninkatu 10 (PL 18)
00014 HELSINGIN YLIOPISTO

Niina Väkeväinen
Puh. 050 347 3479

Liite 2. Suostumus haastatteluun osallistumiseksi

SUOSTUMUS HAASTATTELUUN OSALLISTUMISEKSI

Olen tutustunut huolellisesti valt. yo Niina Väkeväisen tutkimustiedotteeseen ja minulle on selvitetty hänen pro gradu -tutkielmaansa toteutus ja menetelmät. Annan suostumukseni siihen, että Niina Väkeväinen haastattelee minua tutkimukseensa, jonka aiheena on elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomittujen naisten kokemukset elämästä vankilassa.

Annan myös suostumukseni haastattelujen nauhoittamiseen. Voin kuitenkin itse päättää mistä asioista haluan haastattelussa kertoa. Haastatteluiden myötä esiin tuleva henkilöllisyyteni pidetään tutkimuksessa salassa. Lisäksi annan suostumukseni siihen, että Niina Väkeväinen saa käyttää haastatteluja tarvittaessa pro gradun lisäksi myös mahdollisissa jatkotutkimuksissaan. Osallistun tutkimukseen vapaaehtoisesti omasta tahdostani.

Paikka: _____

Aika: _____

Allekirjoitus/nimimerkki:

Liite 3. Haastatteluiden palautelomake

HAASTATTELUIDEN PALAUTELOMAKE

Nimesi/nimimerkkisi: _____

Mikä haastatteluissa oli hyvää?

Mikä haastatteluissa oli huonoa?

Mitä ajatuksia ja tunteita haastattelut sinussa herättivät?

Haluatko lisätä vielä johonkin keskustelemaamme aiheeseen jotakin?

Jäikö sinua mietityttämään tai häiritsemään haastatteluissa jokin asia, jota haluaisit vielä kommentoida?

Mikäli tarvitset kirjoittamiselle lisätilaa tai haluat antaa jotain muuta palautetta niin voit kirjoittaa paperin toiselle puolelle. Kiitoksia palautteestasi!

Palauta lomake osoitteeseen:

Niina Väkeväinen

Helsingin yliopisto, Yhteiskuntapolitiikan laitos

Snellmaninkatu 10 (PL 18)

00014 HELSINGIN YLIOPISTO

Liite 4. Haastatteluiden palautelomakkeen saatekirje

XX.200X

Hei XX,

Kiitos, että sain haastatella sinua. Toivon, että täyttäisit vielä oheisen palautelomakkeen ja kertoisit siinä minulle mikä haastatteluissa oli hyvää ja mikä huonoa, millaisia ajatuksia ja tunteita haastattelut sinussa herättivät tai jäikö jokin asia vaivaamaan sinua. Palautelomakkeen voit postittaa minulle oheisessa postimerkillä varustetussa kirjekuoressa.

Ystävällisin terveisin

Niina Väkeväinen

Niina Väkeväinen
Helsingin yliopisto
Yhteiskuntapolitiikan laitos
Snellmaninkatu 10 (PL 18)
00014 HELSINGIN YLIOPISTO